

**КИЇВСЬКИЙ ІНСТИТУТ СУЧАСНОЇ ПСИХОЛОГІЇ ТА
ПСИХОТЕРАПІЇ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

на тему:

Особистісні особливості здобувачів другої вищої освіти

Здобувача (ки) 2 курсу ПМ-224

групи

Спеціальності 053 Психологія

Освітньо-професійна програма

Клінічна психологія

Іщенко Н.П.

(прізвище та ініціали)

Керівник

к.психол.н., доц.,

Карамушка Т.В.

(вчене звання, науковий ступінь, прізвище та ініціали)

Робота рекомендована до захисту
рішенням кафедри клінічної психології та кафедри соціальної психології

Протокол № 10 від « 24 » червня 2024р.

Зав. кафедри клінічної психології

Д.психол.н., с.н.с., Лисенко І.П.

підпис

(наукова ступінь, вчене звання, прізвище, ім'я, по батькові)

Зав. кафедри соціальної психології

к.психол.н., Трофімова Д.О.

підпис

(наукова ступінь, вчене звання, прізвище, ім'я, по батькові)

Київ–2024

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБИСТІСНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ДРУГОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ	6
1.1. Особливості особистості дорослого віку	6
1.2. Специфіка професійної діяльності психолога	28
1.3. Безперервна освіта як психологічний феномен	34
Висновки до розділу I.....	40
РОЗДІЛ II. ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБИСТІСНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ОТРИМАННЯ ДРУГОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИМИ ЗДОБУВАЧАМИ	42
2.1. Підходи до дослідження дорослої особистості	42
2.2. Організація емпіричного дослідження.....	49
2.3. Опис досліджуваної вибірки	54
Висновки до розділу II.....	59
РОЗДІЛ III. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБИСТІСНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ДРУГОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ.	61
3.1. Аналіз та інтерпретація отриманих даних	61
3.2. Рекомендації щодо психологічної самопомоги спрямованої на адаптацію в умовах отримання другої вищої освіти.	88
3.3. Особливості психологічного консультування здобувачів другої вищої освіти, що мають проблеми із соціальною адаптацією	89
Висновки до розділу III	93
ВИСНОВКИ	96
ДОДАТОК А	0
ДОДАТОК Б	5
ДОДАТОК В	6
ДОДАТОК Д	0

ВСТУП

Людина, як відомо, є об'єктом вивчення психології як науки. У психології людина вивчається в трьох аспектах – як індивід, особистість та індивідуальність. Вивчення особистості є важливою галуззю психології, яка дозволяє розуміти та управляти не тільки емоційним станом. Поглиблене дослідження надає можливість розкрити різні аспекти особистості, яка є невід'ємною частиною людини.

Особистісні особливості кожної людини формуються, трансформуються і фіксуються не у вакуумі. Людина народжується і виховується людиною. І від того, які були зовнішні умови зростання і внутрішні - виховання, залежить, який тип особистості буде кінець кінцем.[20]

Екстраверсивність та інтроверсивність, холеричний, сангвіністичний, флегматичний, меланхолістичний типи характеру, життєва стратегія, резильєнтність та стресостійкість - усе це може бути вродженим, але продовжує змінюватись за життя під впливом батьків, друзів, оточення, обставин. Отже, досліджуючи людину у будь-яких проявах, маємо увесь час озиратися на оточення.[6]

Формування і розвиток професійно важливих рис особистості практичного психолога, а також те, що його особистісні підготовки тільки починають вивчатися дає нам можливість на дослідження особистісних особливостей саме студентів-психологів.

Також у сучасному світі значення освіти як важливого чинника формування нової якості суспільства збільшується разом із зростанням впливу людського капіталу. Освіта охоплює всі ланки й рівні соціальної системи, в якій формується, поновлюється й удосконалюється інтелектуально-творчий і професійно-кваліфікаційний потенціал людини. Та виклики часу потребують формування принципово нового типу особистості, яка органічно впишеться в суспільні зміни й буде активно впливати на їх прогресивний розвиток.

При цьому необхідно враховувати, що новий тип особистості — це не тільки результат підготовки в будь-якій структурі освіти, а результат роботи

всієї освітньої системи, починаючи від дошкільного виховання і освіти й закінчуючи освітою для дорослих.

Отже, мова йде про безперервну освіту, яка, ураховуючи динаміку соціально-економічних змін, може розв'язувати завдання формування особистості як перманентного процесу, тобто формування потреби в постійному розвитку. Це актуалізує необхідність дослідження цього процесу.

Актуальність теми дослідження ґрунтується на тому, що у сучасних умовах, коли військові конфлікти та війни стають складною реальністю, актуальність вивчення психологічного стану осіб, які змушені змінити свою професію під час повномасштабної війни, набуває особливого значення. Також дослідження особистісних особливостей здобувачів другої вищої освіти дозволяє краще зрозуміти причину вибору вступу в вищий навчальний заклад.

Об'єктом дослідження є феномен дорослої особистості.

Предмет дослідження є особистісні особливості здобувача другої вищої освіти.

Метою даної курсової роботи є дослідити якими саме особистісними особливостями володіють здобувачі другої вищої освіти.

Завданнями дослідження є:

1. Розкрити проблему особистісних особливостей здобувачів другої вищої освіти в психологічній літературі.
2. Організувати та провести емпіричне дослідження.
3. Проаналізувати та проінтерпретувати отримані дані.
4. Розробити програму психологічної самопомоги спрямованої на адаптацію в умовах отримання другої вищої освіти.

Методи дослідження:

1. Аналіз наукової літератури
2. Психодіагностичне дослідження:
 - методика дослідження рівня суб'єктивного контролю
 - велика п'ятірка рис особистості

-шкала толерантності до невизначеності

-методика діагностики соціально-психологічної адаптації

роджерса на адаптацію

3. Математико-статистична обробка даних.

4. Методи психологічних інтервенцій

Характеристика вибірки: в опитуванні взяли участь 93 респонденти здобувача другої вищої освіти різних напрямлень, різної статі та віком від 24 до 50+ років.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБИСТІСНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ДРУГОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

1.1. Особливості особистості дорослого віку

Особистісні особливості - це внутрішні, глибинні риси людини, які впливають на всі аспекти їхньої життєвої активності. Вони включають мотивацію, прагнення, волю, стійкість, ідентичність, а також цілеспрямованість життя та автентичність.

При умові, якщо в людини є прагнення і воля, вона може розвинути необхідні здібності, змінити свій темперамент і сформувати потрібний характер. Особистісні риси дозволяють змінювати психологічні особливості.

Особистісний має сенс відрізнити від психологічного. Психологічні особливості, натомість, обмежуються внутрішнім станом людини, включаючи здатність, темперамент, характер та малюнок тіла, які можуть бути менш стійкими та впливати на реакцію на ситуацію. Ці два поняття, хоча і часто використовують як синоніми, мають важливу різницю. Психологічне чинник до внутрішнього, не завжди раціонального та ситуативного, тоді як особистісне стосується соціального, глибинного, спрямованості життя та авторства. Якщо говорити про слововживання, психологічні зміни можуть бути тимчасовими та пов'язаними із ситуацією, тоді як особистісні зміни впливають на глибинні структури і мають структури, які визначають не ситуативна поведінка, а спрямованість життя, курс життєвого шляху. Також особистісне в людині, що робить його не наслідком, а причиною, що дає йому право говорити я і сам.

Період дорослості є найтривалішим етапом життєдіяльності людини, який відзначається високим рівнем розвитку її фізичних та інтелектуальних здібностей, а також досягнень у творчості, професійній сфері та духовному розвитку. Характерною особливістю цього періоду є виникнення спеціальних рис Я-концепції, спонукальної та емоційної сфери особистості, а також зміни

у здатності життєдіяльності, як створення сім'ї, формування сімейних відносин, виконання батьківських обов'язків, кар'єрне зростання, творчі досягнення.

Дорослість являється важливим віковим етапом соціально-психологічного становлення людини, від чому людина досягає [9]:

1. Відзначає новий характер розвитку, що більше пов'язаний зі швидким когнітивним вдосконаленням, аніж з фізичним зростанням.
2. Займає позицію повноправного соціального елемента.
3. Бере відповідальність і вміє приймати життєво важливі рішення..
4. Здатна відповідати за свої рішення.
5. Самостійно реалізовувати визначені плани, передбачаючи наслідки своїх дій і беручи за них відповідальність.

З 1930-х років психологія дорослих почала розглядатися як окрема галузь психології. Важливо зазначити, що відсутність генетичного підходу до вивчення психіки дорослих уповільнювала розвиток досліджень онтогенезу у зрілому віці. Довгий час існувала думка, що дорослість є стабільним періодом розвитку. Наприклад, Е. Клапаред описував дорослість як період психічного «скам'яніння», коли розвиток припиняється[12]. У. Джеймс вважав, що після 25 років людина не здатна створювати нові ідеї[12]. Е. Еббінгауз поділив пам'ять дорослої людини на три фази: прогрес (від народження до 25 років), зупинка (від 25 до 50 років) та регрес (після 50 років), вважаючи, що вік від 25 до 50 років є періодом стабільності цієї психічної функції[12]. Він також вважав, що інтелектуальний розвиток можливий лише до 25 років, а подальші зміни зумовлені лише накопиченням знань[12]. Французький психолог Ж. Піаже також стверджував, що інтелектуальний розвиток зупиняється на порозі дорослості [10].

З часом факти, які були наведені, почали зазнавати сумнівів, і щодо цього вікового періоду змінилися. Так один з них стверджував, що індивідуальний розвиток людини, що досягла дорослості є продовженням онтогенезу, який настає після ранньої юності і проходить через стадії молодості (рання

дорослість), середньої дорослості (дорослість), пізньої дорослості (зрілість) та старості[71]. Є такий погляд, що з досягненням дорослості розвиток людини не припиняється, також і не завершується через. Розвиток людини досліджували в період дорослості, тому і включають ряд центральних проблем, які широко представлені в зарубіжній психології [9]:

1. визначення психологічного змісту та механізмів розвитку стадій вікового періоду дорослості;
2. вивчення співвідношення постійних і змінних аспектів особистості протягом життя.

Вітчизняні дослідження в цій галузі також охоплюють різні проблеми, зокрема:

1. зміни (психофізіологічні) в період дорослості;
2. внутрішньоособистісну та мотиваційну динаміку;
3. особливості навчання та професіоналізації дорослих.

Дослідження як українських, так і зарубіжних науковців підтверджують, що розвиток дорослої людини є безмежним, адже сам розвиток є основою її життєдіяльності. Тому психологія дорослого віку залишається предметом постійного активного дослідження й формування. Крім того, сучасні дослідження періоду дорослості спонукають до створення акмеології як окремої дисципліни про соціальну та психологічну зрілість людини.

Акмеологія – це наука, яка досліджує феноменологію, закономірності, механізми та способи розвитку людини в процесі досягнення нею зрілості[45]. У давньогрецькій мові цей термін позначав період життя людини, коли вона досягає своєї зрілості, розквіту сил можливостей, перебуваючи на піку своєї діяльності. Зрілість людини, або її акме, яка охоплює тривалий період життя, який триває більше 37 років, коли вона активно діє як профі у своїй сфері, а також у ролях батька, матері, чоловіка або дружини. Психологія дорослих стала фундаментом для нової науки – акмеології. Класифікації періоду дорослості в різних авторів дійсно мають різні вікові межі. Це обумовлено, насамперед, складністю визначення чітких вікових меж стадій розвитку

дорослих, адже ці межі можуть варіюватися в залежності від індивідуальних особливостей та вибраних дослідниками критеріїв. Зазначені межі віку є середньо статистичними величинами, які у кожному конкретному випадку можуть мати значні відхилення.

Наприклад, деякі зарубіжні дослідження, що розглядають зміни в американській сім'ї за останні 10-20 років, свідчать про те, що хронологічний вік не може бути навіть приблизним показником проходження дорослою людиною певної стадії життя. Це пояснюється розмиванням кордонів традиційних періодів життя. Сучасне американське суспільство, з його специфічною економічною, правовою та соціальною основою, стає байдужим до віку.

Таким чином, зміни в суспільстві, зокрема в американському, вказують на те, що вікові межі дорослості стають менш визначеними і більш індивідуалізованими, що робить складнішим визначення чітких стадій розвитку дорослої людини.

У наукових текстах часто вживається термін «вікова когорта»[9], який допомагає виділити межі всередині періоду дорослості. Вікова когорта — це велика група людей, що народилися в один історичний проміжок часу і зазнали однакових історичних і соціальних подій. Це поняття дозволяє зрозуміти, що для більшості людей, які належать до певної вікової когорти, характерні події та життєві переходи очікуються у визначений час.

Однак у житті кожної людини можуть траплятися і непередбачені події і переходи, які викликають напругу і потребують перебудови всього життя людини. Такі ненормативні події можуть мати значний вплив на індивідуальний розвиток і можуть не відповідати типічним очікуванням для даної вікової когорти. Таким чином, поняття вікова когорта допомагає враховувати спільні соціально-історичні впливи на розвиток, водночас визнаючи індивідуальні відмінності, викликані непередбаченими подіями.

Водночас, на думку І.С. Кона, навіть серед однієї вікової когорти, співвідношення між вихованим і самостійно досягнутим є різним[38]. Це обумовлено тим, що будь-яка вікова категорія має три системи відліку[9]:

1. Що людина може і не може робити в певному віці.
2. Що є дозволеним і що забороненим для людини в певному віці.
3. Що вважається відповідним або невідповідним для певного віку

У деяких культурах відсутнє поняття хронологічного віку, і не використовуються слова для позначення таких понять, як юність, рання дорослість або дорослий середнього віку. Наприклад, у культурі деяких народів Африки вікова диференціація для жінок і чоловіків є різною. Для жінок виділяють п'ять стадій: дитина, непосвячена дівчинка, посвячена дівчинка, заміжня жінка, старша жінка[8]. У чоловіків розрізняють чотири стадії: дитина, непосвячений хлопчик, посвячений воїн, старший чоловік[8].

Таким чином, різні культури можуть мати свої власні системи відліку і символіку вікових категорій, що впливає на розуміння та визначення життєвих етапів людини.

Хронологічний вік є умовним маркером етапів дорослості, оскільки в межах одного с періоду, однієї культури та вікової групи існують великі індивідуальні відмінності. Фундамент вікового розвитку дорослої особи визначають деякі факторир [9]:

1. **Закономірності дозрівання організму та процеси інволюції:**
Доросла людина проходить через різні стадії фізичного розвитку, включаючи зрілість, пік фізичних можливостей і поступове старіння.
2. **Соціокультурні умови життя:** Культурні, економічні та соціальні умови значно впливають на життя дорослої людини. Доступ до освіти, якість медичного обслуговування, соціальні відносини і професійна діяльність відіграють важливу роль у її розвитку.

Отже, віковий розвиток дорослої людини є багатофакторним процесом, який включає як біологічні, так і соціокультурні аспекти. Він визначається не

тільки хронологічним віком, але й історичними та культурними умовами, в яких людина живе і розвивається.

У деяких наукових статтях та книгах класифікації вікових періодів дорослої людини представлені відповідно до стадіального підходу.

Основні положення стадіального підходу до вікової періодизації дорослості включають [9]:

- Розвиток дорослої людини є постійним і безперервним процесом.
- Кожна доросла людина, яка належить до певної культури, проходить однакові стадії розвитку в їх незмінній послідовності.
- Розвиток особистості відбувається на основі змінюваних механізмів розвитку, розвитку смислових структур дорослого, а також соціально-психологічних завдань, від вирішення яких залежить соціальна адаптація індивіда.

Розглянемо найбільш відомі теорії стадіального розвитку дорослих [9]:

1. Стародавня китайська класифікація:

- 20-30 років: вік вступу до шлюбу.
- 30-40 років: вік виконання громадських обов'язків.
- 40-50 років: пізнання власних помилок.
- 50-60 років: останній період творчого життя.

2. Піфагор (порівнював вік людини з порами року) [42]:

- Літо: 20-40 років.
- Осінь: 40-60 років.

3. Вікова періодизація, прийнята Міжнародним симпозиумом у Москві в 1965 році:

- Перший період: 22-35 років для чоловіків, 21-35 для жінок.
- Другий період: 36-60 років для чоловіків, 36-55 років для жінок.

4. Вікова періодизація Д.Б. Бромлей [62]:

- Рання дорослість: 21-25 років.
- Середня дорослість: 25-40 років.
- Пізня дорослість: 40-55 років.

- Передпенсійний вік: 55-65 років.

5. Стадії розвитку дорослої особистості за Е. Еріксоном [32]:

- Рання дорослість: від 20 до 40-45 років.
- Середня дорослість: від 40-45 до 60 років.
- Пізня дорослість: понад 60 років.

Стадії розвитку дорослої особистості за класифікацією Д. Левінсона можуть вважатися схожими, але дещо варіативними у віковому представленні [9]. Левінсон виділяє три ери дорослості:

1. Ера ранньої дорослості (17-45 років):

- Перехід до ранньої дорослості: 17-22 років (входження в ранню дорослість).
- Перехід у 30-річчя: 22-28 років.
- Кульмінаційний період ранньої дорослості: 28-33 роки.
- Перехід до середньої дорослості: 33-40 років.

2. Ера середньої дорослості (40-65 років):

- Початковий період середньої дорослості: 40-45 років.
- Перехід у п'ятдесятиріччя: 45-50 років.
- Кульмінаційний період середньої дорослості: 50-55 років.
- Перехід до пізньої дорослості: 55-60 років.

3. Ера пізньої дорослості (понад 60 років).

Упродовж кожної ери людина вибудовує структуру життя, яка існує до тих пір, поки вона не "переростає" її. Д. Левінсон вводить поняття "структура життя", що дозволяє йому виділити умовні хронологічні рамки переходів всередині позначених ер.

В.В. Бунак розробив схему вікової періодизації індивідуального розвитку, що базується на морфологічних та антропологічних ознаках[9]. Він вважав, що зміни розмірів тіла та пов'язаних з ними структурно-функціональних ознак відображають перетворення метаболізму організму з віком. Згідно з його теорією, зрілість відноситься до другої (стабільної) стадії розвитку, що включає два періоди, які поділені на два вікові інтервали [9].

Дорослий період:

- Перший вік: 22-28 років для чоловіків, 21-26 років для жінок.
- Другий вік: 29-35 років для чоловіків, 27-32 роки для жінок.

Зрілий період:

- Перший вік: 36-45 років для чоловіків, 33-40 років для жінок.
- Другий вік: 46-55 років для чоловіків, 41-50 років для жінок.

У наукових дослідженнях зустрічаються різноманітні підходи до формулювання періодизації старості. Погляди вчених на цей питання змінюються, зокрема, через збільшення тривалості життя людини.

Якщо раніше вік 60 років розглядали як показник похилого, поважного віку, до якого доживали небагато, то зараз цей період вважається активним віком, часом високої творчої активності, бажанням до самореалізації та активної участі в суспільному житті.

Узагальнюючи, підходи до періодизації старості змінюються в залежності від загальної концепції розвитку особистості на цьому віковому етапі. Різні підстави використовуються для визначення вікових меж у старості, такі як соціальна ситуація (звільнення від роботи) та психофізіологічний статус (стан здоров'я), але не завжди беруться до уваги зміни на особистісному рівні. Завдяки сьогоdnішнім умовам ми виглядаємо молодше і завдяки цьому уповільнюються процеси старіння, що також впливає на уявлення про старість і періодизацію цього вікового етапу.

Початок старості, або похилого віку, різноманітно визначається в різних культурах та наукових школах. Згідно з англійськими фізіологами ХХ століття, це починається з 50 років, за Піфагором - з 60, а за китайськими вченими - з 70 років. Німецький фізіолог М. Рубнер вважав, що похилий вік настає вже з 50 років, а поважна старість - з 70 [11].

Похилий вік, старечий вік, довгожителство і період вмирання - періоди старості за О.Г. Лідерс [11]. Цей підхід подібний до поділу, запропонованого В.Ф. Моргуном, який виділяє похилий вік (55-75 років), старечий (75-90), і довгожителство (понад 90) [11].

Англійський вчений Д. Бромлей розділяє на три періоди у становленні старості і надає характеристику кожному з них [45].

Перший період, відомий як віддалення від справ або відставка, що триває приблизно від 65 до 70 років, характеризується деякими важливими аспектами. Це включає підвищену вразливість до порушень у життєвих стереотипах та можливі психічні розлади у найближчому оточенні. Також відзначається зростанням потреб в комунікаціях, спорідненості та прив'язаності до рідних осіб. Це може включати звільнення від службових обов'язків, а також продовження діяльності з метою підтримки авторитету та влади. Також цей період вимагає адаптації до нових умов життя без постійних напружених занять, що може призвести до погіршення фізичного і розумового стану.

Другий період, який починається з приблизно 70 років, є періодом старості. Під час цього періоду людина переважно не займає активної ролі у суспільстві, а її функції обмежуються переважно сімейними обов'язками. Також характерною є зростаюча соціальна ізоляція, подальше зменшення людей у близькому колі, в першу чергу серед однолітків, додатково фізична і розумова недостатність.

Третій період, або дряхлість, хвороблива старість і смерть, не має чітких хронологічних меж, але характеризується збільшенням проявів фізичних та розумових змін, що виникають у старечому віці у поведінці та психічній сфері, хронічними захворюваннями та нарешті, смертю.

Дослідники різними підходами визначають вікові періоди пізньої дорослості і старості. І. Бернсайд виокремлює чотири десятиліття на цьому етапі [25]: передстаречий період (60-69 років), старечий період (70-79 років), пізньо старечий період (80-89 років) і дряблість (90-99 років).

Дж. Біррен вважає, що пізньою зрілістю є вік від 50 до 75 років, а старість розпочинається з 75 років[9].

Демограф Б.Ц. Урланіс поділяє онтогенез людини на три періоди, а установленні третього, післяробочого періоду, виділяє категорії [37]: людей

похилого віку (55-64 роки), старих людей (65-74 роки), дуже старих (75-85 років) і престарілих (понад 85 років).

Так, розрахунок різниці між нормальною тривалістю життя (у цьому випадку 90 років) і середньою тривалістю життя може дати нам уявлення про кількість недожитих років, яка втрачається через передчасну смерть. Це важлива метрика для розуміння тривалості життя та здоров'я населення і може служити основою для розробки стратегій збереження здоров'я та подовження тривалості життя.

Аналізуючи перехідні моменти та особливості розвитку в епоху після зрілості, М.С. Пряжніков виокремлює декілька періодів [9]:

1. **Похилый, передпенсійний вік:** Цей період, який зазвичай розпочинається приблизно з 55 років і триває до виходу на пенсію, визначається очікуванням та підготовкою до пенсії.
2. **Період коли виходиш на пенсію:** після виходу на пенсію, самі перші кілька років, коли людина оволодіває новим соціальним статусом і відчуває наслідки цієї трансформації.
3. **Період стабільної старості:** Це період, який триває до серйозного погіршення здоров'я, а настає тільки після кількох років після виходу на пенсію. Характеризується стабільністю та здатністю до самостійного життя.
4. **Довгожителство в умовах:** Цей період може мати два варіанти:
 - **Погіршення стану здоров'я:** Люди зазнають значного погіршення здоров'я і вимушені змінити свій спосіб життя.
 - **Стабільне довгожителство:** У тих, хто зберігає порівняно хороший стан здоров'я, довгожителство може бути стабільним, розпочинаючи приблизно після 75-80 років і триваючи далі.

Вікова періодизація, прийнята в українській науці, визначається так [9]:

1. **Похилый вік:** Для чоловіків цей період визначається віком від 60 до 74 років, а для жінок - від 55 до 74 років.

2. **Старечий вік:** Для обох статей цей період триває від 75 до 90 років.
3. **Довгожителі:** Люди, які досягли віку понад 90 років, вважаються довгожителами.

Ці періоди залежать від спадковості, стану здоров'я, умов життя, виховання та діяльності людини, а також її ставлення до віку і старості. Також виділяється **пенсійний вік**, який встановлюється державою на основі хронологічного віку, тобто кількості прожитих років. Зазначається, що всі автори відзначають неоднорідність періоду дорослості, яка може бути розділена на ранню і пізню дорослість.

Особистість, що розвивається знаходиться постійно у цьому процесі, а цей процес завжди триває протягом усього життя. За словами К. Хорні, усі ми, поки живі, зберігають здатність до змін, навіть до фундаментальних змін. Розвиток психологічний є головним чинником існування особистості, включаючи дорослу людину, і має свої особливості [37].

1. **Асинхронність.** Розвиток особистості характеризується нерівномірністю, що є нормою. Це означає, що окремі аспекти особистості розвиваються із випередженням загального рівня, а інші - з запізненням. Наприклад, перевершити рівень розвиненості свідомості може перекрити дуже емоційне прагнення до військових подвигів у ранньому віці.
2. **Гнучкість.** Цей термін досліджується у багатьох роботах різних психологів і не тільки в українських, проте відсутній до нього єдиний підхід. Один із основних відмінностей у зарубіжних дослідженнях щодо цього питання полягає у використанні двох термінів: «гнучкість» і «варіабельність». «Гнучкість» описується як здатність змінювати спосіб дій на більш ефективний, згідно з К. Шайєм [34], або як швидке й легкий перехід від одного класу предметів до іншого, як стверджують С. Рубеновіц і Дж. Гілфорд [77]. Деякі дослідники також включають до цього поняття швидкість переходу від свідомого до підсвідомого за Р.

Кеттелем [77] і здатність особистості адаптуватися до неочікуваних змін за Л. Хаскелем [44].

3. Включеність. Велика частина сьогоденних вчених стверджують, що немає універсальних ознак, які однозначно виокремлюють період дорослості серед інших. Початок зрілості не завжди має чітку межу з юнацьким періодом, що передує йому, і немає значної різниці між кінцем зрілості і початком старості. Включеність є одним з ключових аспектів життєстійкості особистості за словами С. Мадді [64]. Особа з розвиненою включеністю відчуває задоволення від своєї діяльності, тоді як відсутність включеності може породжувати відчуття відчуженості, відчуття відчуження від життя. Якщо ви відчуваєте, що світ привітний до вас і відчуваєте впевненість у собі, ви відчуваєте включеність. Наприклад, хаотична, не послідовна зміна видів діяльності може слугувати прикладом невключеності в життя (як коли людина змінює місце роботи кілька разів протягом року і в кінці кінців залишається безробітною).

Основні новоутворення дорослості визначаються як нові форми конструювання особистості, її активності та психічні трансформації, що виникають у певному віці і впливають на внутрішній та зовнішній світ особи. Поява нових форм розглядається як спосіб подолання потенційних протиріч і ділем, які виникають у процесі розвитку, вибір між якими може призвести до прогресу чи регресу особистості (за Е. Еріксоном)[18].

Деякі вчені, такі як Дж. Віткін, Е. Еріксон, Б. Фрідан та інші, розглядають дорослість як період безперервного росту, в якому розвиток людини полягає у вирішенні проблем, що виникають на попередніх етапах (від народження до ранньої дорослості), таких як набуття автономності, довіри, ініціативи, працездатності та ідентичності [18]. Особливе значення приділяється ідентичності, яка, за словами Е. Еріксона [18], є важливим етапом в дорослому житті, оскільки процеси досягнення ідентичності сприяють становленню

особистісної зрілості та забезпечують почуття неперервності досвіду дорослого життя.

У ранній дорослості (від 20 до 40 років) особистість досягає своєї ідентичності та розпочинає продуктивну діяльність, що спонукає до встановлення нових міжособистісних зв'язків у сферах професійного та сімейного життя. У цьому контексті існує два полюси: на одному - інтимність, яка виражається не лише у сексуальних відносинах, але й у дружбі, а на іншому - ізоляція, що може поріднитися з особистістю протягом усього життя, буває навіть що зовнішньо вона може здаватися вельми успішною.

Інтимність - це таємне відчуття, яке виявляється в здатності до глибоких стосунків та у здатності, за словами Е. Еріксона [18], об'єднати свою особисту ідентичність з ідентичністю іншої людини, не боячись втратити щось в собі.

Ізоляція (самотність) виникає, коли людина не може або не здатна досягти взаєморозуміння. Часом це відбувається через недостатньо сильну ідентичність існування, коли існує ризик втратити себе у спробі з'єднатися з іншою людиною.

«Невід'ємною частиною інтимності є здатність до збереження відстані: готовність особи відкидати, відокремлювати або навіть знищувати сили або особи, що вона вважає небезпечними» (за словами Е. Еріксона) [18].

Закономірність полягає в тому, що відчуття інтимності не може бути досягнуте, поки не досягнута стійка ідентичність. Для того, щоб мати інтимні стосунки з іншими людьми, особа повинна розуміти себе (хто вона є) та мати здатність бути самою собою. Це стосується формування цілісності особистості та її гармонії з навколишнім світом.

Негативні наслідки включають можливе переважне захоплення собою або уникнення міжособистісних відносин. Неможливість налагоджувати спокійні та довірливі взаємовідносини може призвести до відчуття самотності та соціальної ізоляції.

Нормальним виходом з кризи між «інтимністю» та «ізоляцією» є розвиток любові та взаємодії з іншими людьми.

Таким чином, ключовими аспектами формування в ранньому періоді дорослості є встановлення сімейних зв'язків та досягнення професійної компетентності. Перед завершенням цього періоду, наближаючись до середнього віку, людина розглядає екзистенційні питання, формує перші висновки та намагається знайти сенс свого життя.

У період середньої дорослості (від 40 до 60 років) особистість вважається на піку свого розвитку. Згідно з концепцією психосоціального розвитку Е. Еріксона [9], цей період відповідає сьомій стадії життєдіяльності дорослої людини і визначається як етап особистісної зрілості. Це самий важливий період у житті дорослого, якраз в цей час він має можливість як найкраще реалізувати свій потенціал і виконати своє призначення у всіх сферах життя. Зрілість у цьому вимірі стає метою розвитку, досягненням повного розквіту, який може приховувати подальший потенціал для росту. Таким чином, період зрілості не є як завершений стан, до якого прямує весь розвиток, але як фазу, яка відкриває двері до подальшого потенціалу

Зрілість, у соціальному та психологічному аспектах, відображає не лише закінчення процесу росту, але й відкриває нові можливості для подальшого розвитку. Чим більш зрілою стає особистість, тим більше вона має потенціалу для росту. Верхня межа зрілості може зміщуватися в бік старшого віку та оцінюватися в широких межах, від 25-30 до 40, іноді до 50 років. Для деяких цей може тягнутися аж до кінця їхнього життя, і навіть не враховувати паспортного віку. Зрілість виявляє суть різних ліній онтогенезу, приводячи їх до логічного завершення. Деяким людям зрілість служить лише хронологічною характеристикою, не додаючи нічого нового до їхнього попереднього стереотипу життя. Інші досягають певних цілей і сповільнюють свою активність. Інші ж продовжують розвиватися, розширюючи свої можливості протягом усього життя.

Основними аспектами життя людини в середньому віці залишаються сімейні зв'язки та професійна діяльність. Соціальна ситуація цього періоду полягає в тому, щоб доросла людина могла втілити себе, розкрити свій

потенціал у професійній сфері та в сімейних відносинах. За концепцією Е. Еріксона, цей період характеризується вибором між продуктивністю та інертністю. Продуктивність (або генеративність) визначається як прогресивний шлях розвитку, що означає здатність бути продуктивним та цікавитися іншими людьми. Це надає можливість бути задоволеним та бажати внести свій внесок у майбутнє через виховання дітей або активну участь у розвитку суспільства.

Основою генеративності є ціннісні орієнтації особистості. Деякі люди виявляють генеративність через свою родину, в той час як інші знаходять її у професійній сфері. Поняття генеративності включає як творчу та професійну продуктивність, так і внески у виховання та розвиток майбутнього покоління. Проте сам факт наявності дітей або бажання мати їх ще не є ознакою генеративності. Є люди, які затримуються у виявленні цієї стадії розвитку.

Генеративність також пов'язана зі станом суспільства, в якому доросла людина живе та працює. Кожна особистість має розглядати свою відповідальність за покращення суспільства. Таким чином, турбота про майбутнє благополуччя людства є однією з ключових проблем психосоціального розвитку людини середнього віку.

Інертність представляє собою регресивний шлях розвитку, який вказує на відсутність прогресу та призводить до поглиблення самоцентризму та занурення в себе. Це стан, коли доросла людина вкладає всі свої зусилля лише в задоволення власних потреб, проявляючи егоїзм і безініціативність.

Умови розвитку, що несприятливі для особистості, можуть призвести до регресу, коли людина стає занадто заангажованою у власні потреби, втрачаючи здатність до співпраці та спілкування з іншими. Це може виявитися у надмірній самофокусованості, яка веде до стагнації та внутрішнього спустошення [9].

У психології такий стан часто описується як криза 40 років: хоча об'єктивно людина може мати стабільне соціальне становище і успішну

кар'єру, вона відчуває внутрішню порожнечу і незадоволеність, не почувавши себе важливою та вдалим у своєму житті.

Негативні наслідки інертності можуть включати фізичну та психологічну деградацію особистості, яка проявляється у втраті інтересу до зовнішнього світу та поглибленні самоцентризму. Це може призвести до відчуття порожнечі, втрати сенсу життя та відсутності задоволення від життя.

У період середньої дорослості центральним новоутворенням є продуктивність, що означає активну участь у професійній діяльності та внесок у розвиток майбутнього покоління. Це інтегральне новоутворення включає в себе розвиток професійних навичок, досягнення в професійній сфері, а також виховання та підтримку молодих поколінь. Через активну участь у професійній діяльності та виховання молоді людина може відчувати себе корисною та здібною до внеску у суспільство, що сприяє збереженню позитивного відношення до самого себе та оточуючого світу [1].

У пізній дорослості, яка починається приблизно від 60 років, відбуваються важливі зміни в житті людини. Особистісні новоутворення в цьому періоді можуть бути спрямовані на збереження якості життя, збереження фізичного та психічного здоров'я, а також на здійснення певного балансу між активністю і спокоєм.

Передпенсійний вік, коли людина очікує пенсію, часто супроводжується значними змінами в її житті та ціннісних орієнтаціях. За цей період особливо актуальними стають екзистенціальні питання, адже людина починає переосмислювати своє життя, шукає нові смисли та цілі. Вона спрямовує свою увагу на майбутнє, зокрема на те, як буде проводити час після виходу на пенсію, що раніше може бути було недостатньо уважно буде розглянуто або серйозно не враховано сферою життя.

У перші роки після виходу на пенсію важливою стає самоідентифікація. Людина може відчувати себе як колишнього фахівця, але це може викликати як почуття цілісності і гармонії, так і почуття незавершеності і невпевненості. Важливим є також усвідомлення рівноваги між минулим, сьогоденням і

майбутнім, а також збереження соціальних зв'язків та активного способу життя. Такі зміни можуть супроводжуватися почуттям нереалізованості та покинутості з боку колишніх колег та друзів [9].

Цей етап після виходу на пенсію може бути досить складним, оскільки він пов'язаний з новими викликами та можливими змінами в самоідентифікації. Деякі люди відчувають, що вони знайшли новий сенс свого життя після пенсії, здатні знаходити радість у дрібницях та мають впевненість у власній гідності, навіть у важких обставинах.

Проте для інших осіб цей період може призвести до почуття розпачу та втрати сенсу життя, особливо якщо вони відчувають власну непотрібність або незатребуваність. Це може виникати через відсутність активності або відчуття втрати соціального значення. Зокрема, коли людина порівнює свій минулий активний час з новим періодом, в якому вона не бере такої активної участі, це може призвести до почуття втрати інтересу до життя.

Усвідомлення цих викликів може важливою мотивацією для збереження активного способу життя та пошуку нових можливостей для самореалізації після виходу на пенсію. Також важливою є підтримка з боку родини, друзів та соціальних мереж, яка може допомогти підтримати почуття гідності та цінності в цьому періоді.

Це чудово підкреслює важливість духовного розвитку та внутрішньої гармонії на протязі всього життя. Люди, які досягають пізнього віку із свідомістю про обмеженість життя та його тлінність, часто шукають способи прийняття цих реалій і знаходять глибше розуміння своєї причетності до світу та до всього живого. Вони можуть бажати зробити свій внесок у розвиток суспільства, виховати майбутні покоління або віддати час на допомогу іншим.

Для тих, хто має гарне здоров'я, пізні роки можуть стати часом нових можливостей, де вони можуть продовжувати розвивати свої інтереси, займатися новими заняттями та насолоджуватися життям наповнено. Внутрішня гармонія і мудрість, набуті з віком, можуть допомогти їм бути спокійними та вдячними за кожен день, що їм наданий.

Ці великі особистісні новоутворення, які деякі науковці розглядають, свідчать про глибокі трансформації особистості в похилому віці. Дозвольте мені розглянути кожне з них докладніше [9]:

1. **Нестримне прагнення до ризику і зміна стилю життя:** Це прагнення може відображати бажання почати нові пригоди, випробувати нові хобі або види діяльності, які раніше вважалися надзвичайними або ризикованими. Люди можуть переглянути свої пріоритети та змінити стиль життя, шукаючи нові форми самовираження та задоволення.
2. **Висока чутливість до соціальних замовлень і готовність їх виконати:** На цьому етапі життя люди можуть відчувати більшу потребу в соціальній активності і взаємодії з іншими. Вони можуть бути більш відкриті до нових знайомств, здійснювати дії, що приносять користь спільноті або родині, та шукати способи допомогти іншим.
3. **Високий рівень розвитку інтуїтивної сфери особистості:** З віком люди можуть стати більш чутливими до своїх внутрішніх почуттів і інтуїції. Вони можуть навчитися слухати своє серце, довіряти своїм внутрішнім переживанням та інтуїтивно реагувати на життєві ситуації.

Ці новоутворення свідчать про потужний етап особистісного зростання та розвитку в пізньому віці, який може принести нові виклики та можливості для особистого задоволення та розвитку.

Провідна діяльність в період дорослості може варіюватися від основної професійної діяльності до ширшого розуміння суті індивідуального розвитку. У ранній та середній дорослості, коли людина активно включається у суспільне життя та професійну діяльність, провідною може бути максимальна реалізація її сутнісних сил через професійне самовираження. Це означає досягнення успіху у виробничій діяльності, професійне становлення та самореалізацію.

У пізньому віці, провідною діяльністю може стати внутрішня рефлексія та пошук сенсу життя. Особа може звертатися до внутрішніх ресурсів, щоб

зрозуміти свої потреби, цінності та внутрішній шлях. Плідна старість полягає у прийнятті цього внутрішнього шляху, у визнанні його значущості та втіленні його в життя, тоді як неплідна старість може бути пов'язана з не прийняттям цього внутрішнього шляху, невдачами у вирішенні внутрішніх конфліктів та пошуку сенсу.

Отже, провідна діяльність у пізньому віці може мати дві спрямованості. По-перше, це може бути спрямовано на збереження особистості, її соціальних зв'язків та розвиток. Людина може активно дбати про свої відносини з оточуючими, зберігаючи соціальну активність і взаємодію зі світом.

Альтернативно, провідна діяльність може бути спрямована на відокремлення, індивідуалізацію та "виживання" як індивіда. У цьому випадку людина може зосередитися на самоствердженні, збереженні власної ідентичності та власних цінностей в умовах поступового старіння та фізичного відступу.

Також в наукових колах розглядають час пізньої дорослості та старості як час, коли особистість індивіда інтегрує свій цілісний досвід життя. Це може включати у себе саморефлексію, розгляд індивідом свого життєвого шляху, інтеграцію здобутого досвіду та мудрості в усвідомлення сенсу життя.

Або, що провідна діяльність людей похилого віку часто пов'язана зі спілкуванням та наставництвом. У цьому віці вони нерідко відчують потребу передати свій накопичений досвід наступним поколінням. Ця діяльність є засобом вираження потреб у колективі, повазі, а також самоствердження.

Також, дослідження динаміки провідної діяльності в різні періоди старості є цікавим. Воно дозволяє зрозуміти, як змінюються пріоритети та характер цієї діяльності зі старінням.

У передпенсійний вік людина може відчувати певні прагнення та мети, які хоче досягти перед переходом у пенсійний вік. Деякі з цих прагнень можуть включати [9]:

1. **Завершення незавершеного:** Людина може бажати завершити ті речі або досягти ті цілі, які залишилися незавершеними у минулому.
2. **Залишити слід на роботі:** Важливим для багатьох є бажання залишити позитивне враження про себе та свою роботу після пенсії, можливо, залишивши за собою добру пам'ять або передавши свій досвід молодшим колегам.
3. **Особисте задоволення:** Людина може бажати скористатися можливістю провести більше часу на особистісно-інтимних аспектах життя, які раніше були занедбані або не отримали достатньо уваги.
4. **Передача досвіду:** Для багатьох важливо поділитися своїм досвідом та знаннями з молодшими поколіннями, виступаючи в ролі наставника чи ментора.
5. **Сімейні зв'язки:** Людина може активно бажати спілкуватися зі своїми онуками та проводити більше часу з ними, оскільки сімейні зв'язки стають для неї все більш важливими.
6. **Планування пенсійного життя:** Передпенсійний вік також може бути часом для планування подальшого життя на пенсії, вибору нових занять та інтересів.

Ці прагнення можуть варіюватися в залежності від індивідуальних цінностей, потреб та життєвих обставин кожної людини.

Після виходу на пенсію переживання та заняття кожної людини можуть значно відрізнятись, але вони часто відображають бажання продовжити активний та метафоричний пошук власного місця у світі. Ось деякі загальні аспекти цього періоду [9]:

1. **Експерименти та нові захоплення:** Багато пенсіонерів використовують цей час для вивчення нових занять, хобі або захоплень, які раніше були відкладені через обмежений час. Це може включати виховання онуків, розвиток домашнього господарства, заняття громадською діяльністю та інше.

2. **Продовження роботи:** Деякі пенсіонери продовжують працювати, особливо якщо ця робота є джерелом задоволення та почуття значущості.
3. **Прагнення навчати:** Багато пенсіонерів відчувають бажання передати свій досвід та знання молодшим поколінням, будучи наставниками або порадиниками.
4. **Осмислення життя:** Деякі люди використовують цей час для осмислення свого життя, наприклад, через написання мемуарів або роздуми над своїм досвідом та сенсом життя.

Цей період може бути часом інтенсивного особистісного розвитку, де людина знову відкриває себе для нових можливостей та відчуває себе більш активною та значущою у світі.

У період власне старості, перед серйозним погіршенням здоров'я, людина може проявляти різні активності та захоплення, хоча вони можуть бути відмінні від її попередньої професійної діяльності. Важливо враховувати, що ці дії можуть бути спрямовані на пошук нових способів самореалізації та виявлення сенсу життя [12].

1. **Хобі та нові захоплення:** Людина може займатися різноманітними хобі, вивчати нові предмети або захоплюватися різними видами розваг. Це може бути все, від садівництва до мистецтва.
2. **Соціальна активність:** Людина може брати участь у різних соціальних заходах, акціях та громадських об'єднаннях. Це може включати участь у волонтерській роботі, захисті прав людей або допомогу іншим пенсіонерам.
3. **Пошук сенсу життя:** У цьому періоді людина може стикатися з питанням сенсу життя і почати думати про своє відношення до смерті, релігії та місця в суспільстві. Це може виявлятися в збільшеній релігійній активності або прагненні залишити позитивний слід у спадщині.

4. **Прагнення відчутти свою важливість:** Людина може намагатися довести свою значущість та вагомість у світі через свої дії та заслуги. Важливо, щоб це відчуття гідності не переросло в самовдоволеність або вимагання непомірних визнань.

Кожна людина в цьому віці знаходить свій унікальний спосіб виявлення себе та пошуку задоволення в житті. Важливо підтримувати здоровий баланс між самореалізацією та взаємодією зі світом.

У похилому віці людина з різким погіршенням здоров'я зазвичай стикається з викликами, пов'язаними зі збереженням свого здоров'я та пошуком сенсу життя. Ось деякі характеристики їхньої активності та ставлення до життя [9]:

1. **Лікування та боротьба з хворобами:** Довгожителі з погіршеним здоров'ям зазвичай приділяють багато уваги лікуванню та здоров'ю, спрямовуючи зусилля на боротьбу зі своїми хворобами та підтримку фізичного стану.
2. **Осмислення життя:** У цьому віці людина часто починає активно задумуватися про сенс свого життя. Вони можуть прикрашати своє минуле, згадуючи приємні моменти та важливі події.
3. **Активність:** Деякі довгожителі, не зважаючи на погіршення здоров'я, можуть бути досить активними. Вони можуть займатися соціально корисною діяльністю, волонтерством або виражати свої погляди на суспільні питання.
4. **Продовження професійної діяльності:** Деякі люди продовжують працювати після досягнення пенсійного віку. Це може бути пов'язане зі здоров'ям, але також із соціально-економічними чинниками, такими як фінансова нестабільність або бажання залишатися активним у суспільстві.

Кожна людина у цьому віці має свої унікальні потреби та способи виявлення себе. Важливо підтримувати їхню гідність та самостійність,

надавати можливість займатися тими справами, які їм найбільше подобаються і що мають значення для них.

Соціальні чинники грають важливу роль у ставленні пенсіонерів до праці та їхньому бажанні продовжувати трудову діяльність. Ось деякі ключові чинники, що впливають на цю ситуацію[12]:

1. **Чинники прямої дії:** Ці чинники включають умови роботи, режим, харчування та можливість проведення дозвілля. Якщо умови праці є сприятливими та робота цікавою, то пенсіонери можуть відчувати більше бажання продовжувати трудову діяльність.
2. **Чинники непрямой дії:** До цих чинників відносяться загальний рівень освіти, сімейне оточення та фінансове становище. Якщо пенсіонер має високий рівень освіти та підтримку від родини, це може сприяти його бажанню продовжувати працювати.
3. **Мотиви продовження трудової діяльності:** За дослідженнями, матеріальний мотив є одним з найважливіших. Також важливими є соціальна приналежність, стан здоров'я та самооцінка, а також бажання бути корисним для суспільства.
4. **Орієнтація на суспільно значущу роботу:** Для пенсіонерів, які працювали у науковій сфері, важливою є можливість продовжувати виконувати суспільно значущу роботу та працювати в гарному колективі.

Розуміння цих чинників дозволяє краще розуміти мотивацію пенсіонерів щодо продовження трудової діяльності та визначати шляхи поліпшення їхніх умов праці та соціально-економічного стану.

1.2. Специфіка професійної діяльності психолога

Складність набуття професії практичного психолога виявляється у потребі розвивати не лише знання, практичні навички та вміння, а й власну особистість. Це означає, що протягом навчання доводиться займатися значною роботою над саморозвитком, оволодінням соціальними та життєвими

навичками. Отже, тільки при наявності розвиненої особистості можна досягти високого рівня професійної майстерності.

Психолог, що практикує, направляючи людей самостійно думати і вирішувати їх проблеми, сприяє підвищенню суспільної свідомості. Він використовує свої особисті якості для того, щоб спонукати особистість до розвитку своєї самосвідомості. Лише людина з внутрішньою готовністю до вирішення завдань, що стоять перед нею, зможе свої наміри. Особистісна зрілість завжди має прояви, якщо поєднувати свої всі особистісні особливості, статус і т.д., але не забуваючи це все вписувати в вимоги соціуму і держави.

Різноманітні думки і погляди існують на те, як формуються і розвиваються професійно значущі якості практикуючого психолога. Одна з точок зору, представлена О.П. Корабліною, вважає, що психолог є суб'єктом допоміжної діяльності і саме через себе здійснює допомогу. За словами Корабліної[32], характер відносин з клієнтом і успішність корекційно-терапевтичної роботи в цілому залежать від індивідуальних характеристик і особистісних особливостей, таких як емпатія, безумовне прийняття іншої особи, гнучкість у спілкуванні, наполегливість та саморозкриття.

На думку Галини Абрамової [45] та інших дослідників, розуміння невербальних реакцій та емоційних станів людини, ерудованість у використанні різних психологічних концепцій, вміння формулювати й використовувати різноманітні думки у нашій культурі та в межах інших культур, збереження конфіденційності, вміння рефлексувати свою діяльність, відкритість до альтернативних поглядів і нової інформації є головними якостями для практичного психолога.

Можливо чітко розрізнити професійно значущі якості психолога-дослідника, який спеціалізується на виявленні відхилень, який займається корекцією відхилень у функціонуванні людини, максимально впливаючи на її поведінку.

Психолог-дослідник повинен мати здатність легко встановлювати контакти, проявляти холонокровність і раціональність у їх підтримці, бути стриманим, володіти високим інтелектом і глибокими знаннями.

Практичний психолог повинен вміти легко встановлювати та підтримувати контакти, охорону емоційного рівня під час спілкування, емоційно притягувати до себе людей (проявляючи високу чутливість до психічного стану клієнта), володіти високим інтелектом, усвідомлювати межі своєї компетентності, мати певний індивідуалізм і керуватися власними мотивами при прийнятті рішення.

Більшість дослідників вважають, що важливим рисом професійної діяльності практичного психолога є його комунікативні можливості, які представляють собою інтегральну властивість особистості. Ця властивість включає когнітивний, емоційний та поведінковий компонентів.

Робота практичного психолога характеризується тісним переплетінням професійних і особистісних аспектів («Я—функціональне» та «Я—екзистенційне»), де професійний розвиток неможливий без особистісного зростання. Суперечка між професійною та суперечливою самосвідомістю майже завжди призводять до порушень особистісної та професійної ідентичності.

Дослідження Л. О. Кияшко [19], проведені на основі даних, отриманих від груп експертів і досвідчених практичних психологів, дозволили застосувати групу якостей, яка є найбільшою у професійній діяльності практичного психолога. До них належать: емпатія, щирість, терпимість, любов до людей, професійна компетентність, спостережливість, здатність оцінювати з причини соціальних явищ, вміння слухати, демократичність, витривалість та безоцінне ставлення.

Важливим аспектом професійного розвитку є формування самосвідомості майбутнього фахівця. Вивчаючи проблеми самосвідомості, дослідники надають особливе значення самооцінці. Більшість науковців досліджували

самооцінку в структурі особистості, зазначають, що її стійкість і адекватність є основою для формування такого рису, як емоційна стабільність, врівноваженість, впевненість у собі, почуття вла

Отже, самооцінка є фундаментом, на якій будується вся діяльність особистості і значною мірою досягається результат цієї діяльності. Умови самооцінювання впливають на активність особистості та її участь у професійній діяльності, а також на прагнення і здатність оцінювати свої інтереси, дії та наміри.

Аналіз досліджень показує, що одна з ключових проблем формування системи підготовки майбутніх практичних психологів є побудова моделі їх особистості. Професійна придатність психолога вимагає більше, ніж просто академічну підготовку і успішність. Сутність підготовки та зміст навчання мають бути накладеними на індивідуальні особливості майбутніх фахівців, орієнтуючись на формування та розвиток окремих аспектів їх рис, якостей особистості.

Здатність легкого встановлення контактів з іншими, комунікабельність, вміння слухати і підтримувати розмову, емоційна стабільність та розвинена емпатія — це ключові характеристики, які повинні бути обов'язково складними особистості практичного психолога.

Відома вчена в цій галузі, Р. В. Овчарова [30], вказує на прояв у психологічній теорії та практиці стандартного профілю психолога та показ вимог до його особистості, а також до його діяльності. Це комплексне дослідження становлення практичного психолога і розробку програми формування особистості майбутнього спеціаліста.

Дослідження Н. І. Пов'якель [1] показують, що ефективно вирішення різноманітних професійних завдань психолога-практика залежить від наявності та розвиненості професійно особистісних рис і якостей, які є важливими. Ці риси включають адекватність і стійкість самооцінки, чутливість до психологічних проблем у поведінці інших людей, високий

рівень емпатії, толерантність до фрустрацій, спад внутрішніх конфліктів, які можуть викликати проєкції та неадекватні психологічні захисти. Ці якості дозволити психологу-практику зосередитися передусім на потребах та стані клієнта, уникнути самоствердження за рахунок клієнта та не відмовитися від волі на власні психічні стани та проблеми.

Як підкреслює Н. Гврітішвілі [1], багато з проблем, які демонструють перед практичним психологом у школі, не мають однозначного розв'язання і не піддаються чіткому регламенту. Дуже часто самі почуття та інтуїція вказують психологічні на найбільш правильні рішення в певних ситуаціях або попереджають його від поспішних і помилкових дій. Тому індивідуальна етична свідомість психолога, його почуття відповідальності, професійна компетентність та особистість моральних якостей мають велике значення.

Карл Роджерс виділив три ключові якості особистості психолога-консультанта, які є успіхом для успішної взаємодії з клієнтом [12]: щирість, безумовне прийняття іншої людини та здатність до емпатичного розуміння. До цього переліку можна додати слова, які були висловлені відомим спеціалістом у цій галузі, Р. Меєм. Він писав, що консультант-психолог повинен вміти привертати до себе людей, вільно відчувати себе в будь-якому товаристві та бути здатним до виявлення емпатії. Основне завдання справжнього психолога-консультанта — це «добррозичливість і бажання клієнта зрозуміти, допомогти йому побачити себе з кращого боку та усвідомити свою цінність як особистості» (К. Роджерс).

Бути щирим, відвертим і справжнім — це означає бути самим собою. Це дозволяє психологу досягти більшої експресивності, підтримувати, стимулювати і поглиблювати міжособистісну взаємодію з іншою.

Важливою складовою концепцією особистості професіонала є його емоційна культура та рівень емоційного розвитку. Вміння вибирати адекватну форму вираженості своїх емоцій, здатність керувати своїми емоційними станами — це показники розвиненої емоційної культури практичного психолога. Все це

сприяє повноцінному спілкуванню з клієнтом і дозволяє знайти вихід із складних конфліктних ситуацій.

Р. Кочунас [1] намагався узагальнити та структурувати ключові професійні якості практичного психолога, розробивши модель особистості ефективного консультанта. У роботі він визначив наступні складові його цієї моделі: автентичність; відкритість до власного досвіду; розвиток самопізнання; сила особистості та ідентичність; толерантність до невизначеності; усвідомлення особистої відповідальності; глибина міжособистісних зв'язків; постановка реалістичних цілей; розвинута емпатія. При аналізі цієї моделі можна переконатися, що якість, достатність психолога-практика для досягнення успіху в професійній діяльності, можна використовувати як показники особистісної готовності до цієї діяльності.

О. ф. Бондаренко [33] наголошує на тому, що професія психолога забезпечує систематичну самороботу, яка охоплює вирішення особистісних проблем, контроль над емоціями та власними цінностями, і підкреслює, що без такої роботи неможливо бути справжнім фахівцем в області психологічної допомоги. Професійна діяльність психолога вимагає глибокого розуміння власних цінностей та переконання, що без цього можливе спотворення сприйняття інформації та неадекватна реакція на неї. Звичайно, професійний психолог-консультант повинен бути психологічно та емоційно зрілим, здатним інтегрувати різноманітні цінності та бачення світу, щоб не нав'язувати свою точку зору клієнта і не перешкоджати ефективній взаємодії.

Розуміння власних упереджень — це перший крок до того, щоб уникнути їх впливу на професійну діяльність. Через це багато психотерапевтичних шкіл наголошують на необхідності того, щоб студенти пройшли психотерапію для виявлення та подальшого розуміння власних комплексів (наприклад, школа Т. С. Яценко). Р. Мей зауважує, що без такого усвідомлення ці комплекси можуть впливати на спосіб, яким психолог працює з клієнтами. У процесі консультування психолог може непередбачено переносити свої особливості

проблеми на клієнта, що загрожує до створеної терапевтичної ситуації. Ефективне співпереживання внутрішнього світу клієнта можливо тільки тоді, коли психолог зможе зберегти своє власне переживання, настання та очікування, зосередившись на клієнті. Відповідно з поглядами К. Роджерса, ця здатність вимагає від психолога відчуття світу клієнта, ніби це його власний світ, залишаючи, проте, ніби, щоб не втратити власну позицію — саме така емпатія стає суть терапії.

1.3. Безперервна освіта як психологічний феномен

Сучасна швидкоплинна реальність потребує від людини постійного чергування періодів навчання та роботи протягом життя. На думку багатьох авторитетних учених, виникнення концепції безперервної освіти пов'язане з недовірою суспільства до ролі базової освіти [3, с. 57]. Прогресивно налаштовані особи вважають за необхідне регулярно оновлювати базові знання, здобуті у середніх та вищих навчальних закладах, через підвищення кваліфікації. Багато людей також прагнуть повної професійної перепідготовки, що має достатньо вагомі підстави.

Згідно з прогнозами аналітиків-економістів (доповідь The Future of Jobs від Всесвітнього економічного форуму), у 2025 році автоматизація праці та нові технології призведуть до зникнення 85 млн. робочих місць, але створять 97 млн. нових [1]. Найбільш затребуваними стануть фахівці з аналізу даних, штучного інтелекту та машинного навчання, цифрового маркетингу та стратегії, а також автоматизації. Водночас знизиться попит на фахівців з введення даних, секретарів, бухгалтерів, заводських робітників, адміністраторів тощо. Найважливішими навичками працівників у майбутньому будуть критичне мислення, вміння аналізувати та знаходити комплексні рішення проблем, навички вирішення проблем, самоорганізації, здатність до активного навчання, стресостійкість та гнучкість. Отже, авторитетні експерти попереджають, що у найближчі п'ять років 40% працівників доведеться пройти перекваліфікацію, а понад 70% працівників

потрібно буде придбати нові навички або вдосконалити наявні. Окрему категорію громадян, які потребують особливої уваги з боку системи освіти, складають тимчасово безробітні, які не можуть знайти гідну роботу за спеціальністю [2]. Вони також прагнуть пройти перекваліфікацію, здобути нові навички або покращити наявні.

Ефективним рішенням перелічених проблем є безперервна освіта дорослих протягом життя за допомогою спеціалізованих навчальних курсів, зокрема курсів зі створення власного бізнесу. Проте існує ще один різновид неперервної (додаткової) освіти, зумовлений особливостями

Проблемою, що стоїть перед системою вищої освіти в Україні, є недостатня попит на випускників вищих навчальних закладів, особливо у регіональних ринках праці [3, с. 263]. Лише близько 27% випускників знаходять роботу за своєю спеціальністю. Система вищої освіти в Україні, так само як і в інших колишніх радянських країнах, спрямована на підготовку фахівців для найманої роботи. Менше 1% навчальних програм приділяється дисциплінам, які сприяють створенню власного бізнесу, і це відбувається без необхідних курсових робіт, іспитів і практичних занять.

За тривалий час спілкування автора та його колег стало очевидним, що близько 70% випускників університетів не знаходять роботу за своєю спеціальністю, а ще 20% взагалі не можуть знайти найману роботу. Ці активні та освічені молоді люди часто змушені працювати самозайнятими без відповідної спеціальної підготовки. Значна кількість з них також намагається знайти заняття у розвинених країнах Європи. Це приводить до втрати нашою державою найбільш активної, креативної та перспективної частини населення.

Ідея, що людина має навчатися протягом усього життя, є старовинною. Вже молодший Сенека вважав, що потрібно вчитися до тих пір, поки не зрозумієш, що освіта – це постійний процес [2]. Думки про безперервну освіту ще були описані і в трактатах Аристотеля, Конфуція, Платона, Сенеки та Сократа, які підкреслювали важливість постійного духовного вдосконалення

[32]. Я. Коменський також зауважував, що знання, набуті у молодості, не вистачають на все життя [17].

Хоча багато видатних особистостей в різні часи висловлювали переконання щодо потреби у довічному навчанні, чіткі концепції безперервної освіти були сформульовані приблизно шістдесят років тому. Це дало зрозуміти, що успішна конкуренція на ринку праці в значній мірі залежить від освітнього рівня населення.

З кожним днем швидкість генерації та впровадження нових знань зростала. Ще до нашої епохи Інтернету почали зникати цілі професії, бо нові технології спрощували та змінювали робочі процеси. Виявилося, що для дорослих людей критично важливо навчатися швидше, щоб залишатися конкурентоспроможними. Розвиток концепції безперервної освіти став результатом глобальної ідеї єдності світу, яка підкреслює взаємозв'язок та взаємозалежність усіх структурних складових людської цивілізації. В той же час людина стає головною цінністю і точкою відліку для всіх процесів, що відбуваються у всьому світі.

На форумі ЮНЕСКО у 1965 році на той час вже видатний теоретик П. Ленгранд вперше представив концепцію безперервної освіти, яка викликала значний теоретичний і практичний відгук[1]. Цей уривок розглядає трактування безперервної освіти, яке обґрунтовується на гуманістичній ідеї. Головна ідея виникає в тому, що освітні потреби людини знаходяться в центрі уваги, а освіта має створити умови для повного розвитку її здібностей протягом усього життя. Терміни безперервне навчання і навчання протягом усього життя стали синонімами в стратегії Європейської комісії з освітньої політики в регіонах. Це підходить для підтримки та розвитку людського потенціалу через постійне самовдосконалення і навчання на всіх етапах життя.

Концепція безперервної освіти отримала міжнародне визнання завдяки діяльності ЮНЕСКО і пов'язана з динамічним розвитком суспільства, постійними структурними змінами та технологічними інноваціями, що впливають на зміну змісту праці. В червні 2000 року Європейська рада

закликала свої держави-члени розробити стратегії та практичні заходи у своїх сферах компетенції з метою забезпечення навчання протягом усього життя [6]. Для підготовки конкурентоспроможного фахівця необхідно переглянути цілі, завдання, зміст і методи роботи вищих навчальних закладів з метою формування професійних компетенцій у студентів. Однією з найважливіших якостей кваліфікованого фахівця є компетентність – це здатність особистості, яка проявляється вмінням і готовністю до виконання певної діяльності за допомогою знань, умінь і навичок. Компетенції також включають соціальну адаптацію і досвід професійної або навчальної діяльності. Ці компоненти у поєднанні формують здатність самостійно синтезувати і кваліфіковано розв'язувати складні завдання.

Компетентність охоплює сукупність знань, умінь і навичок, інтегруючи їх у єдиний комплекс. Європейський парламент розробив Рекомендації у 2006 році, де визначені ключові компетентності для безперервного навчання. Ці рекомендації стали орієнтиром для країн Європи у створенні стратегій і інфраструктури у галузі безперервної освіти. Ключові компетентності включають у себе знання, уміння і ситуативні настанови, необхідні для особистісного розвитку, соціальної інтеграції, активного громадянства і професійної діяльності. Базова освіта має підготувати молодь до дорослого життя, забезпечивши її цими компетентностями, які вони повинні розвивати протягом усього свого життя [7].

Рада Європи визначила п'ять основних ключових компетенцій:

- політичні та соціальні компетенції;
- компетенції, пов'язані із життям у багатокультурному суспільстві;
- комунікаційні компетенції, включаючи усну та письмову комунікацію;
- компетенції, пов'язані зі зростанням інформаційного суспільства;
- здатність до навчання протягом усього життя.

Ці компетенції, а також особисті якості, такі як самопізнання, самоконтроль і здатність до самооцінки своєї діяльності, формують загальний образ компетентності майбутнього фахівця.

В сучасній науковій літературі для опису поняття безперервної освіти використовуються різні термінологічні сполучення:

- **Освіта дорослих** (adult education): навчання для дорослих, спрямоване на підвищення кваліфікації та самовдосконалення.
- **Продовжена освіта** (continuing education): навчання, яке триває після отримання базової або професійної освіти для підтримки актуальності знань і навичок.
- **Подальша освіта** (further education): навчання, що надається після закінчення вищого навчального закладу з метою спеціалізації або поглиблення знань.
- **Відновлювана освіта** (recurrent education): освіта, яка періодично відновлює або оновлює знання і навички, особливо в контексті змін в професійній сфері.
- **Пергаментна освіта** (permanent education): система навчання, що триває протягом усього життя, включаючи професійний та особистісний розвиток.
- **Освіта впродовж життя** (lifelong education): навчання, яке охоплює всі етапи життя людини, з метою забезпечення сталого розвитку.
- **Навчання впродовж життя** (lifelong learning): процес постійного навчання і самовдосконалення протягом усього життя.

Європейська комісія об'єднала ці різні форми навчання в Єдину програму навчання впродовж життя (Lifelong Learning Programme), яка включає в себе різноманітні ініціативи та інструменти для підтримки освіти в усіх її проявах [8].

Згідно з тлумаченням Р. Дауе, безперервна освіта є процесом особистісного, соціального та професійного розвитку протягом усього життя з метою поліпшення якості життя. Поняття "освіта впродовж життя" (Life Long Learning) охоплює будь-яке систематичне навчання, спрямоване на постійне підвищення знань, умінь та навичок в умовах інформатизації суспільства, глобалізації та швидкого науково-технічного прогресу [8].

Європейський досвід підтверджує, що визначення безперервної освіти не є універсальним. Зміст і сутність безперервної освіти можуть варіюватися в залежності від структури та історії освітньої системи кожної країни. Ініціатива Європейської ради, запропонована під час саміту в Лісабоні у березні 2000 року, спрямована на створення загальноєвропейської системи безперервної освіти, підкреслює важливість такого підходу для всієї Європи.

Отже, в Європейській спільноті формується загальний підхід до розуміння сутності безперервної освіти. Проте в різних країнах існують відмінності і розбіжності у визначенні та підходах до концепції LLL. Найбільший прогрес у реалізації системи безперервної освіти спостерігається в країнах Західної Європи, зокрема у Фінляндії, Норвегії, Великобританії та Франції, де вона широко застосовується в системі вищої та загальної освіти для формування творчих особистостей.

На прикладі Норвегії можна відзначити досягнення цілей Лісабонської стратегії щодо безперервної освіти. У країні була впроваджена освітня система, яка характеризується значним рівнем місцевої самоврядування та тісної співпраці між органами влади, соціальними партнерами та освітніми установами. Основна мета національної стратегії безперервної освіти під назвою Реформа компетентності полягала в впровадженні системи учнів другого шансу та покращенні доступу до формальної освіти. Це включало створення національної системи визнання неформальної освіти та розробку гнучких програм підготовки [9].

Таким чином, поняття безперервна освіта тепер не має однозначного визначення. Іноді воно тлумачиться як продовжена освіта або освіта протягом усього життя. Але воно завжди розглядається як одна система освіти, що охоплює всі можливі типи навчальних закладів і сприяє максимальному розвитку людських здібностей. Ця єдина система освіти характеризується структурою інфраструктури, яка дозволяє людині в будь-який момент продовжувати своє навчання відповідно до її потреб і можливостей.

Такий вид освіти характеризується єдністю і цілісністю освітньої системи, створенням умов для самоосвіти та всебічного розвитку особистості. Він базується на взаємозв'язку різних освітніх програм на різних ступенях і рівнях, що забезпечують громадянам реалізацію їх права на освіту. Ця система надає можливість отримувати загальну та професійну освіту, перепідготовку та підвищення кваліфікації протягом усього життя [9].

Висновки до розділу I

Для початку ми проаналізували літературу та описали що таке особистісні особливості і розібрали різницю між особистісними і психологічними особливостями. Потім в цьому ж розділі розкрили особистість в період дорослішання. Також проаналізували щодо формування особистості майбутнього психолога до яких належать такі чинники: вік, професійне становлення, самовиховання, формування мотивації при набутті студентами професійних якостей.

Дійшли висновку, що наразі як і колись чітко визначити межі стадії розвитку дорослості важко, оскільки головна особливість розвитку у період дорослості - мінімальна залежність його від хронологічного віку. Описали різницю між хронологічним віком та стадіями розвитку дорослості

З огляду на те, що майже третина з респондентів були саме студенти-психологи або люди, які вже здобули психологічну освіту як другу вищу, ми також звернули увагу на проблеми, пов'язаних з формуванням і розвитком професійно важливих рис особистості практичного психолога, а також на тому, що тільки починаються дослідження щодо особистісної підготовки цих фахівців. Основні вимоги до змісту освіти практичних психологів вже представлені, але відзначається, що вимоги до особистості психолога-практики недостатньо об'єктивовані. Також відсутній достатній аналіз ролі соціальної компетентності та соціальної зрілості майбутніх психологів у їх професійній діяльності.

Саме тому, вказуючи на особистість, яка відіграє головну роль у діяльності психолога, ми зосередимо увагу на її формування у майбутнього практичного психолога у професійній діяльності, а саме дослідженні особистісних особливостей.

Дослідили феномен безперервної освіти, про яку вже багато статей і не перестають досліджувати вчені, адже це не тільки цікавий феномен на сьогоднішній день, а і на всі часи. Чому? Бо світ не стоїть на місці і летить вперед кожен день і нам людям потрібно завжди підлаштовуватися під темп.

Розглянуті особливості безперервної освіти дозволяють зазначити, що вона за своїми сутнісними характеристиками виступає системним середовищем формування особистості, яка в динамічно змінних соціально економічних умовах зможе активно жити і діяти, здійснюючи максимальний внесок у саморозвиток і самореалізацію і в той же час у прогресивне оновлення суспільства. Розвиток особистості розглядається при цьому як безперервний процес, який орієнтує освітню діяльність не тільки на засвоєння знань, але й на активну участь у перетворенні навколишнього світу.

Отже, сучасна реальність чітко демонструє, що наявність диплома про закінчення навчання не завжди свідчить про високий професіоналізм фахівця або є гарантією успішного працевлаштування. В школах і університетах ми вивчаємо матеріал, але це не є самою освітою, а лише інструментом для її отримання. Як вже було зазначено вище, школа майбутнього має навчати не лише інформації, але й способам її застосування, оскільки учні повинні бути здатні відкидати застарілі концепції і знати, коли і як змінювати свої підходи. У зв'язку з вище описаним виходить, що люди мають навчитися навчатися, переосмислювати та адаптуватися до нових умов. У майбутньому неграмотною людиною не буде той, хто не вмів читати, а той, хто не може навчитися вчитися.

РОЗДІЛ II. ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБИСТІСНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ОТРИМАННЯ ДРУГОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИМИ ЗДОБУВАЧАМИ

2.1. Підходи до дослідження дорослої особистості

Навчання у вищому закладі освіти – це складний і багатогранний процес в житті кожної людини. Перехід особистості до соціальної ролі студента, включення її в новий вид навчальної діяльності, пристосування до нового соціального середовища вимагають від індивіда часу для адаптації.

Процес адаптації є одним з найбільш досліджуваних наукових об'єктів і використовується в різних науках – психологічних, педагогічних, біологічних та філософських. Модернізований варіант діагностичного опитувальника К. Роджерса призначений для виявлення рівня успішності соціально-психологічної адаптації [9].

У запропонованому переліку частина тверджень характеризує особистість як адаптовану, тобто досить успішно пристосовану до умов навколишнього соціального середовища. Природно, що це постійний процес, оскільки соціальне середовище постійно змінюється. Тому ознакою адаптації вважається збереження людиною здатності до подальшого розвитку і змін: змінювати звички, формувати нові навички, розвивати вміння, що могли б допомогти в нових умовах. Така ж кількість тверджень характеризує неадаптованість людини, тобто відсутність певної соціально-психологічної гнучкості зі зміною ситуації, у якій вона знаходиться. Така людина продовжує жити так, як жила раніше, незважаючи на те, що життя змінилося і досить істотно. Природно, що, не змінюючись і не бажаючи змінюватися, вона відстає від соціального оточення, зазнає багато труднощів [18].

Для дослідження рівня соціально-психологічної адаптації використовують :

Методика для виявлення адаптованості/ неадаптованості особистості

Автори: К.Роджерс, Р. Даймонд. [9] Модернізований варіант діагностичного

опитувальника К. Роджерса призначений для виявлення рівня успішності соціально-психологічної адаптації.

У запропонованому переліку частина тверджень характеризує особистість як адаптовану, тобто досить успішно пристосовану до умов навколишнього соціального середовища. Природно, що це постійний процес, оскільки соціальне середовище постійно змінюється. Тому ознакою адаптації вважається збереження людиною здатності до подальшого розвитку і змін: змінювати звички, формувати нові навички, розвивати уміння, що могли б допомогти в нових умовах [19].

Така ж кількість тверджень характеризує неадаптованість людини, тобто відсутність певної соціально-психологічної гнучкості зі зміною ситуації, у якій вона знаходиться. Така людина продовжує жити так, як жила раніше, незважаючи на те, що життя змінилося і досить істотно. Природно, що, не змінюючись і не бажаючи змінюватися, вона відстає від соціального оточення, зазнає багато труднощів.

Визначальним компонентом професійного становлення майбутніх фахівців є мотивація. Мотивація визначає професійну спрямованість та активність студентів, характеризує причини і механізми їхньої свідомої поведінки, здійснює вплив на професійне самовизначення та особистісний розвиток. Професійний розвиток та становлення особистості починається з пізнання себе з позиції «Я-фахівець», перебудови власного ставлення до навчально-пізнавальної діяльності. Спрямованість виступає як системоотворююча якість особистості, як визначник її психічного складу. Саме у спрямованості виражаються цілі, заради яких діє особистість, її мотиви й суб'єктивні ставлення до різних сторін дійсності. У зв'язку з цим С.Л.Рубінштейн писав: «Проблема спрямованості – це перш за все питання про динамічні тенденції, що, як мотиви, визначають діяльність. При цьому вони самі визначаються цілями цієї діяльності та її задачами». Між розвитком мотиву й оволодінням діяльністю існують складні взаємовідношення. Формування мотиву випереджає формування діяльності, а інколи навпаки,

відстає, що відображається на результаті оволодіння діяльністю. Кожен період в житті людини призводить до зміни мотиваційної сфери. Важливою умовою професійного становлення є наявність пізнавальної потреби і мотиву професійного самовдосконалення, самореалізації та самовираження. Емоційне переживання пізнавальної потреби постає як інтерес.

Для діагностики мотивації, спрямованості та цінностей особистості використовують:

Методика «Мотиваційні впливи на вибір професійної діяльності»

Автори: Д.Барбуто та Р. Сколком [24], переклад О. Сидоренко

Опитувальник визначає внутрішню, зовнішню і інтегративну мотивацію на вибір професії.

Методика «Мотивація навчання у вузі» Автор: Т.І. Ільїна [24]

При створенні цієї методики автор використовував ряд інших методик. В ній наявні три шкали: «здобування знань», «оволодіння професією», «отримання диплома». В опитувальник, для маскування, автор методики включила ряд фонових тверджень, які в подальшому не опрацьовуються.

Методика вивчення мотивів професійної мотивації Автори: Т. Дуткевич Т. та О. Савицька[24] Методика призначена для виявлення мотивів професійної діяльності.

Методика «Мотивація до успіху» Автор: Т. Елерс [24] Методика оцінює силу прагнення до досягнення мети, до успіху.

Визначення спрямованості поведінки Автори: В. Смейкл, М. Кучер [24] Дана анкета розрахована на отримання орієнтовної інформації про деякі особливості Вашого характеру.

Методика «Ціннісні орієнтації» Автор: М. Рокич [24]

Методика оцінює силу прагнення до досягнення мети, до успіху. М. Рокич розрізняє два класи цінностей: термінальні – переконання в тому, що якась кінцева мета індивідуального існування варта того, щоб до неї прагнути інструментальні – переконання в тому, що якийсь образ дій або властивість особистості є кращим у будь-якій ситуації. Цей розподіл відповідає

традиційному розподілові на цінності-мети і цінності-засоби. 40 Респондентові пред'являється два списки цінностей (по 18 у кожному) або на аркушах паперу за алфавітом, або на картках. У списках випробуваний привласнює кожній цінності ранговий номер, а картки розкладає в порядку значимості. Остання форма подачі матеріалу дає більш надійні результати. Спочатку пред'являється набір термінальних, а потім набір інструментальних цінностей.

Методика «Діагностика соціально- психологічних установок особистості у сфері мотивацій і потреб» Автор: О. Ф. Потьомкіна. [24] Метою діагностики є виявлення ступеню соціально-психологічних установок, спрямованих на «альтруїзм-егоїзм», «егоїзм-результат».

Методика «Готовність до саморозвитку» Автор: В. Павлов [24] Опитувальник визначає готовність особистості до саморозвитку.

Для діагностики психічних станів та властивостей особистості використовуємо:

Найпоширенішою концепцією особистості серед дослідників є «Велика п'ятірка». **Велика п'ятірка** [18] — ієрархічна модель особистості, що представляє п'ять основних рис, що складають особистість людини. Для кращого запам'ятовування в англійській літературі п'ять рис складають в акронім «OCEAN»:

1. Openness — відкритість досвіду..
2. Conscientiousness — сумлінність.
3. Extraversion — екстраверсія.
4. Agreeableness — доброзичливість.
5. Neuroticism — невротизм.

П'ять особистісних рис у прийнятті рішень чітко визначені: високий "невротизм" погіршує ефективність прийняття рішень в умовах ситуативного тиску, "сумлінність" має позитивний вплив на здатність залишатись зосередженим на вирішенні завдань, але негативно пов'язана із здатністю використовувати навички прийняття рішень в інших типах завдань.

Відкритість та екстраверсія мають позитивну пов'язаність з прийняттям спонтанних та інтуїтивних рішень, а "доброзичливість" пов'язана із вагомістю соціального впливу на прийняття рішень.

Методика «Тест-опитувальник Г. Айзенка – Eysenck Personality Inventory (EPI)» [9] Методика призначена для діагностування екстраверсії інтроверсії та нейротизму як базисних особистісних вимірів, які описують, на думку автора, всю сукупність рис людини. Питання складені так, що вони повинні бути зрозумілі людині з будь-яким рівнем освіти.

Опитувальник Міні-мульти [9] являє собою скорочений варіант ММРІ і спрямований на оцінку властивостей особистості, містить 71 питання, 11 шкал, з них 3 – оціночні. Перші 3 оціночні шкали вимірюють щирість респондента, ступінь достовірності результатів тестування та величину корекції, що вноситься надмірною обережністю. Інші 8 шкал є базисними й оцінюють властивості особистості. Час проведення опитування не обмежується. Опитування рекомендується проводити індивідуально або в групі, за наявності в кожного респондента тексту опитувальника та бланка для відповідей, у присутності експериментатора, якому респонденти можуть задавати питання.

Методика «Шкала темпераментів» [9] Л. Терстоуна (в адаптації Хойновського) Методика спрямована на дослідження особливостей темпераменту людини. Інструкція: "Ця шкала використана в дослідженнях особливостей рис особистості і включає в себе питання, що стосуються схильностей, звичок і інтересів людини. В ній немає питань, які можуть Вас збентежити, тому Вам слід відповідати на всі питання відверто й сумлінно. Будь-яка недбалість може ускладнити результат і дати невірну картину особливостей властивостей Вашої особи.

Методика «Діагностика рівня соціальної фрустрованості» [9] Методика спрямована на оцінку ступеня незадоволеності чи задоволеності соціальними досягненнями в різних сферах життєдіяльності. Розроблена Л.І. Вассерманом і модифікована В.В. Бойком

Опитувальник для діагностики властивостей нервової системи Я. Стреляу [9] Методика спрямована на вивчення сили нервових процесів за збудженням-гальмуванням і рухливістю.

Методика «Діагностика ступеня готовності до ризику» (Шуберта) [9] Методика дозволяє виміряти тенденцію людини до ризику в умовах фізичної небезпеки.

Методика самооцінки функціонального стану “САН” (В.А. Доскін та ін.) [9] Методика призначена для оперативної оцінки самопочуття, активності та настрою (перші букви цих функціональних станів і складають назву опитувальника).

«Шкала оцінки рівня реактивної (ситуативної) та особистісної тривожності» Методика є інформативним способом самооцінки рівня тривожності в даний момент (реактивна тривожність, як стан) і особистісної тривожності (як стійка характеристика людини). Розроблена Ч.Д. Спілбергером і адаптована Ю.Л. Ханіним Методика

«Особистісна шкала прояву тривоги Дж. Тейлор» (в модифікації В.Г. Норахідзе) [9] Методика призначена для вимірювання рівня тривожності. У 1975 р. В.Г. Норахідзе доповнив опитувальник шкалою брехні, яка дозволяє судити про демонстративність, нещирість у відповідях. Методика використовується при індивідуальному та груповому обстеженні, здатна вирішувати як теоретичні, так і практичні завдання й може бути включена в батарею інших тестів. Для зручності користування кожне твердження може пропонуватися респонденту на окремій картці. Відповідно до інструкції респондент відкладає картки вправо і вліво залежно від того, згоден він чи не згоден з твердженнями, що містяться в них. Тестування триває 15-30 хв.

«Диференціальна діагностика депресивних станів» [9] Методика дозволяє виявити такі форми психічних станів, як апатія, гіпотимія, дисфорія, розгубленість, тривога, страх.

«Шкала самоефективності Р. Шварцера та М. Єрусалема» [9] Методика застосовується для вивчення самоефективності – впевненості

(переконань) людини щодо її потенційної здатності організувати та здійснити власну діяльність, необхідну для досягнення певної мети. Також самоефективність розуміється і як продуктивний процес інтеграції когнітивних, соціальних та поведінкових компонентів задля здійснення оптимальної стратегії в різноманітних ситуаціях.

Людина, аналізуючи свої вчинки, вживає поняття «стан», яке є загальнонауковим. Це поняття співвідноситься з такими категоріями, як «причина» і «наслідок», «рух» і «спокій», «зв'язок» і «відношення» тощо. Психічний (психологічний) стан – емоційно насичений стан людини, який виникає під впливом навколишнього середовища, життєвих обставин, стану здоров'я тощо. Психічні стани студентів характеризують їх внутрішні переживання і мають визначальний вплив на перебіг навчально-пізнавальної діяльності в процесі професійного становлення [9]. Загалом науковці всі психічні стани поділяють на такі види:

- емоційні (стрес, настрій, страх, афект, тривога тощо), вольові (рішучість, розгубленість тощо),
- мотиваційні (бажання, прагнення потяги, пристрасті),
- стани різних рівнів організованості свідомості (зосередженість, захоплення тощо).

В кожному психічному стані присутні психологічні, фізіологічні та поведінкові компоненти. Психічні стани кожної людини своєрідні, оскільки нерозривно пов'язані з індивідуальними особливостями особистості, її моральними та іншими рисами. Вони впливають на мотивацію та потребу студента, бажання здобувати професійні знання, уміння та навички.

Методика «Самооцінка психічних станів» Автор: Г.Айзенк [24] Тест дозволяє оцінити деякі неадаптивні стани (тривога, фрустрація, агресія) і властивості особистості (тривожність, фрустрованість, агресивність і ригідність).

2.2. Організація емпіричного дослідження

Опитування було проведено віддалено, шляхом заповнення попередньо підготовлені форми опитувальника за допомогою інструменту Google Forms. Запрошення до участі було опубліковане в групах здобувачів другої вищої освіти Державного торговельно-економічного університету, а також групах серед студентів -психологів Київського інституту сучасної психології та психотерапії, також надіслано знайомим і друзям, що навчаються або вже здобули другу вищу освіту.

Для проведення емпіричного дослідження використані такі методи:

1. Методика дослідження рівня суб'єктивного контролю (РСК) Дж. Роттера (адаптована НДІ ім. В.М. Бехтерева) [24]
2. Методика діагностики соціально-психологічної адаптації (К. Роджерс, Р. Даймонд) [24]
3. Опитувальник толерантності до невизначеності
4. Велика п'ятірка рис особистості

Для аналізу даних був обраний застосунок Jamovi до якого були імпортовані дані з гугл-таблиць з відповідями для опитувальників.

Методика дослідження рівня суб'єктивного контролю

Методика дозволяє порівняно швидко й ефективно оцінити сформований у респондента рівень суб'єктивного контролю над різними життєвими ситуаціями. Методика містить 7 шкал у вигляді переліку з 44 тверджень. Респондент послідовно читає твердження та висловлює своє ставлення до кожного пункту, використовуючи семибальну шкалу оцінок від -3 (“повністю не згоден”) до +3 (“повністю згоден”). Бали заносяться респондентом у реєстраційний бланк. Тестування може проводитися як індивідуально, так і в групі. В останньому випадку необхідно вжити заходів, що виключають вплив на відповіді інших учасників.

В умовах методики було наголошено, що питання ми обробляємо в декілька етапів. Спочатку підраховує суму балів по кожній з семи шкал, при

цьому питання, вказані в стовпчику «+», беруться з тим же знаком бали, а питання, вказані в стовпчику « - » змінюють знак бали на зворотний.

Потім «сирі» бали переводимо в стени по яких і будемо надалі аналізувати характеристики ДОДАТОК А. Стіни представлені в 10-бальною шкалою і дають можливість порівнювати результати різних досліджень.

Методика діагностики соціально-психологічної адаптації
 Опитувальник призначений для вивчення особливостей соціально психологічної адаптації та пов'язаних із цим рис особистості. Стимульний матеріал містить 101 твердження, що сформульовані в третій особі однини без використання будь-яких займенників. Ймовірно, така форма використана авторами для того, щоб уникнути впливу прямого ототожнення, тобто ситуації, коли випробовувані свідомо, безпосередньо співвідносять твердження зі своїми особливостями. Такий методичний прийом є однією з форм нейтралізації установки випробовуваних на соціально бажані відповіді. У методиці передбачена диференційована, 7-бальна шкала відповідей.

Авторами виділяються такі 6 інтегральних показників:

- 1) адаптація;
- 2) визнання інших;
- 3) інтернальність;
- 4) самоприйняття;
- 5) емоційна комфортність;
- 6) прагнення домінування.

Кожен із цих показників розраховують за індивідуальною формулою. Інтерпретація здійснюється відповідно до нормативних даних, розрахованих для дорослої вибірки. Інструкція: Опитувальник містить висловлювання про людину, її спосіб життя: переживання, думки, звички, стиль поведінки. Їх завжди можна співвіднести з нашим власним способом життя.

Читаючи чергове висловлювання опитувальника, заставляйте його зі своїми звичками, своїм способом життя та оцініть, якою мірою воно може бути

віднесено до вас. Аби відмітити свою відповідь, виберіть відповідний, на вашу думку, один варіант із семи пронумерованих цифрами від “0” до “6”: “0” – це до мене зовсім не можна віднести;

“1” – мені це не властиво у більшості випадків;

“2” – сумніваюся, що це можна віднести до мене;

“3” – не наважуся віднести це до себе;

“4” – це схоже на мене, але немає впевненості;

“5” – це на мене схоже;

“6” – це точно про мене.

Вибрану відповідь відмітьте у бланку для відповідей у клітинці, що відповідає порядковому номеру висловлювання.

Текст опитувальника в додатку А.

Алгоритм обробки даних і ключі в додатку В.

Зона невизначеності в інтерпретації результатів за кожною шкалою для підлітків наводиться в дужках, для дорослих – без дужок. Результати “до” зони невизначеності інтерпретуються як надзвичайно низькі, а “після” найвищого показника в зоні невизначеності – як високі.

Шкали "Прийняття себе" і "Неприйняття себе" відображають самооцінку індивіда і визначають рівень задоволеності або незадоволеності особистості своїми якостями.

Шкали "Визнання інших" і "Невизнання інших" оцінюють рівень потреби особистості в спілкуванні, взаємодії та спільній діяльності.

Шкала "Емоційний комфорт" вимірює рівень впевненості у своєму емоційному ставленні до подій, предметів та явищ, які оточують.

Шкала "Емоційний дискомфорт" вимірює емоційну невизначеність (невпевненість, пригніченість, млявість, апатію тощо) та невизначеність щодо соціальної реальності, яка оточує індивіда.

Шкали "Зовнішній контроль" і "Внутрішній контроль" визначають схильність індивіда до певної форми локусу контролю (екстернальності та інтернальності). Якщо людина переважно бере на себе відповідальність за

ситуації, які відбуваються в її житті, і пояснює результати своєї діяльності особливостями своєї поведінки, характеру та здібностей, це свідчить про наявність внутрішнього, інтернального контролю. Якщо ж людина має схильність пояснювати причини подій зовнішніми факторами (оточенням, долею або випадковістю), це вказує на наявність зовнішнього, екстернального контролю.

Шкала "Домінування" визначає рівень прагнення до лідерства та керування у вирішенні завдань, причому особисто значущі завдання часто вирішуються за рахунок оточення.

Шкала "Веденість" визначає рівень прагнення бути підлеглим та виконувати завдання, поставлені іншими.

Шкала "Ескапізм (відхід від проблем)" визначає рівень уникнення проблемних ситуацій та відходу від них.

Найбільш репрезентативними характеристиками особистості, які найбільше диференціюють вибірку, є інтегральні показники "адаптація", "прийняття себе" і "прийняття інших".

Опитувальник толерантності до невизначеності

Опитувальник є інтегрованою методикою, призначеною для оцінки такої особистісної характеристики, як толерантність до невизначеності. В її основі лежить схема А. Фурнхама, що об'єднує нові шкали, раніше невідомі в зарубіжній літературі. Методика була створена у 2009 році Т. В. Корніловою [17].

У зарубіжній психології толерантність до невизначеності розглядається як здатність людини приймати конфлікти та стрес, що виникають у ситуаціях невизначеності, справлятися зі суперечливою інформацією, приймати невідоме і не відчувати дискомфорту перед невизначеністю. У вітчизняних дослідженнях толерантність розуміється як інтегральна особистісна характеристика, яка вивчається з точки зору психологічної стійкості, системи особистих і групових цінностей та особистісної установки.

Опитувальник складається з 33 тверджень, кожне з яких потрібно оцінити за семибальною шкалою. Діагностичне оцінювання проводиться за трьома шкалами: толерантність до невизначеності, інтолерантність і міжособистісна толерантність до невизначеності.

Толерантність до невизначеності, за визначенням авторів методики, є загальною особистісною якістю, що включає прагнення до змін, новизни та оригінальності, готовність іти новими шляхами, віддавати перевагу складним завданням і мати можливість діяти самостійно, виходячи за рамки прийнятих обмежень.

Інтолерантність зосереджується на прагненні до ясності та порядку в усьому, неприйнятності невизначеності, вірі в провідну роль правил і принципів, і дихотомічному поділі на правильні і неправильні способи, думки та цінності (поділ світу на чорне-біле).

Міжособистісна толерантність до невизначеності означає прагнення до ясності й контролю в міжособистісних відносинах, а також дискомфорт у разі невизначеності у взаєминах з іншими. Текст опитувальника наводиться мовою оригіналу.

З питаннями та ключем до цієї методики можна ознайомитися в
ДОДАТОК В

Велика п'ятірка рис особистості

Багато сучасних психологів вважають, що існує п'ять основних типів особистості, які часто називають “Великою п'ятіркою” особистісних рис. До “Великої п'ятірки” належать екстраверсія, поступливість, відкритість, сумлінність і невротизм.

Екстраверсія — це товариськість, поступливість — доброта, відкритість — творчість та інтрига, сумлінність — вдумливість, а невротизм часто пов'язаний із сумом або емоційною нестабільністю.

Розуміння того, що являє собою кожна риса особистості й що означає високий або низький рівень розвитку цієї риси, може дати вам уявлення про вашу власну особистість — навіть без проходження тесту на визначення рис

особистості. Це також може допомогти вам краще розуміти інших людей, виходячи з того, де вони знаходяться на шкалі з перерахованих рис особистості.

Психологи вже давно намагаються визначити скільки існує рис. Ранні теорії пропонували різні цифри. Наприклад, список Гордона Олпорта містив 4 000 рис особистості, Реймонд Кеттел налічував 16 факторів особистості, а Ганс Айзенк запропонував трифакторну теорію.

Багато дослідників вважали, що теорія Кеттелла була занадто складною, а теорія Айзенка – занадто обмеженою. В результаті з'явилися “Великі 5 рис особистості”, які використовуються для опису широких рис, що слугують будівельними блоками особистості.

Важливо зазначити, що кожна з п'яти основних рис особистості представляє діапазон між двома крайнощами. Наприклад, екстраверсія являє собою відрізок між крайньою екстраверсією та крайньою інтроверсією. У реальному світі більшість людей знаходяться десь посередині.

Опитувальник складається з 44 тверджень, кожне з яких потрібно оцінити за 5-ти бальною шкалою від 1 (якість відсутня або дуже слабко виражена) до 5 (якість виражена дуже яскраво).

Питання та ключ до цього опитувальника винесено в Додаток С.

2.3. Опис досліджуваної вибірки

Щоб дослідити особистісні особливості здобувачів другої вищої освіти було опитано 93 респондента. Окрім питань психологічних шкал, учасникам опитування було запропоновано вказати свій вік (рис.2.1), а також свою стать. До вибірки увійшли 82,8% жінок та 17,2% чоловіків (рис.2.2.).

Скільки Вам років?

93 відповіді

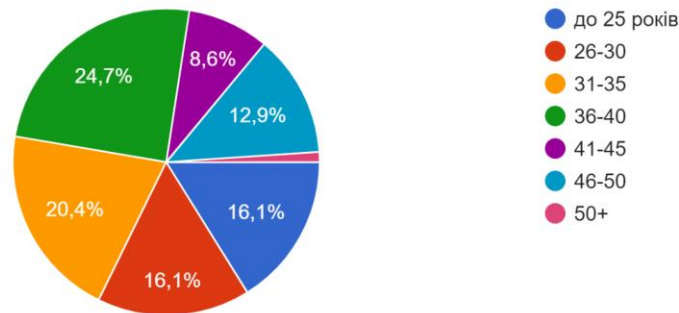

Рис. 2.1. Розподіл учасників опитувань згідно вікової різниці

Середній вік вибірки складає 36-40 років, мінімальний 24 роки, а максимальний 50+ роки. Середнє відхилення віку біля 7 років. Людей з крайніми значеннями віку дуже мало, тож основна вибірка у нас лежить в межах 31 - 40 років.

Ви...

93 відповіді

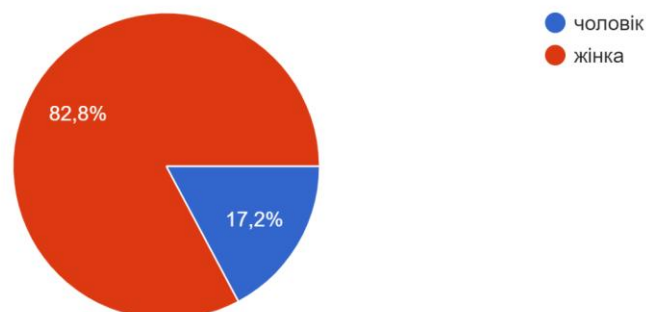

Рис. 2.2. Розподіл жінок та чоловіків серед учасників дослідження

Напевне, що кількість жінок та чоловіків та їх нерівномірний розподіл не вплинув на подальший хід дослідження та аналізу, бо предметом дослідження є особистісні особливості, і акцентуація на гендерному факторі не є доречною.

Було цікаво також опитати респондентів чи не втрачали вони останніми роками джерело доходу, з огляду на те, що це може корелювати напряму з вибором змінити професію, адже спочатку карантин, а тепер війна заставляють людей шукати нові шляхи заробляння коштів (рис.2.3.).

Чи втрачали Ви роботу (джерело доходу) за останні роки?
93 відповіді

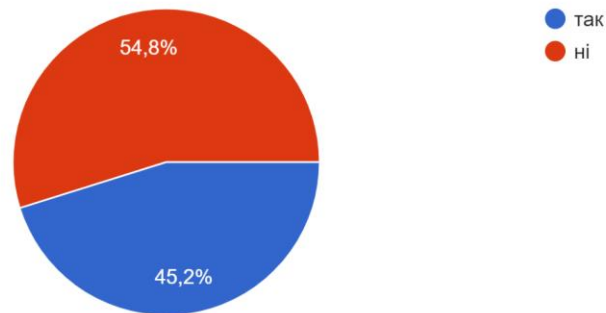

Рис. 2.3. Розподіл респондентів на втрату доходу за останні роки

Чи маєте дітей?
93 відповіді

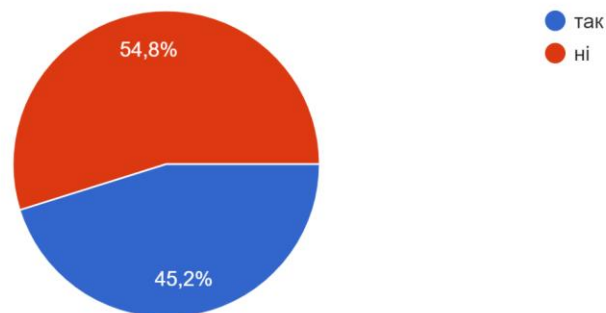

Рис. 2.4. Розподіл респондентів на тих, хто мають дітей і хто ні

Респондентів майже 50% на 50% (рис.2.4.) і це дало можливість ідеально проаналізувати результати, що не виявило кореляцій між тими, що мають дітей і тими, що ні. Тобто, здобувачі вступали на другу вищу освіту не залежно від кількості і наявності дітей.

10. багато чим цікавиться

93 відповіді

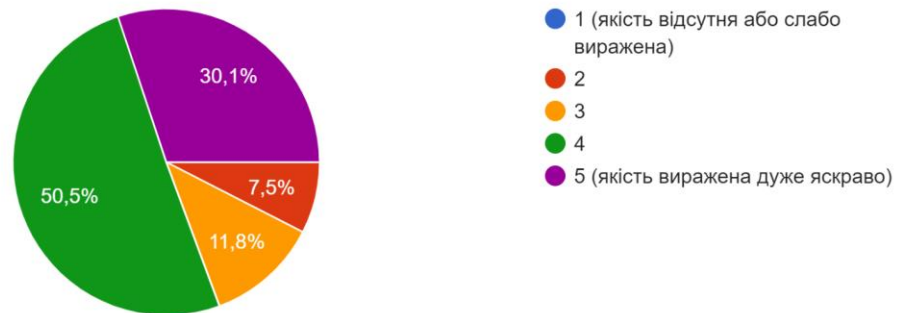

Рис. 2.5. Розподіл респондентів на відкритість до нового досвіду

Ми бачимо, що більшість респондентів мають схильність до нового досвіду (рис. 2.5.), адже багато чим цікавляться і ця якість штовхає їх вперед до нових знань. Маємо гіпотезу, що меншість штовхнуло на вступ до другої вищої освіти від втрати джерела доходу. Що буде перевірено в розділі 3.1.

13. надійна в роботі

93 відповіді

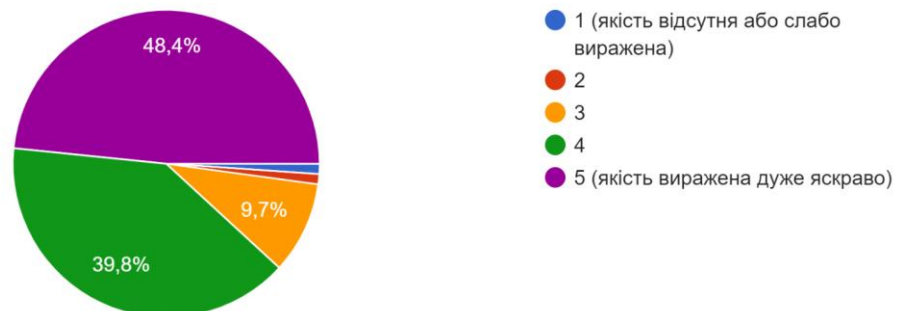

Рис. 2.6. Розподіл респондентів на надійність в роботі

Цікавий результат (рис.2.6.), адже є люди, які відповідати, що зовсім ненадійні в або трішки надійні в роботі. Але це дуже маленький відсоток. При аналізі даних буде поділено на це питання, щоб відкинути чи підтвердити вплив на риси особистості.

19. надмірно тривожна
93 відповіді

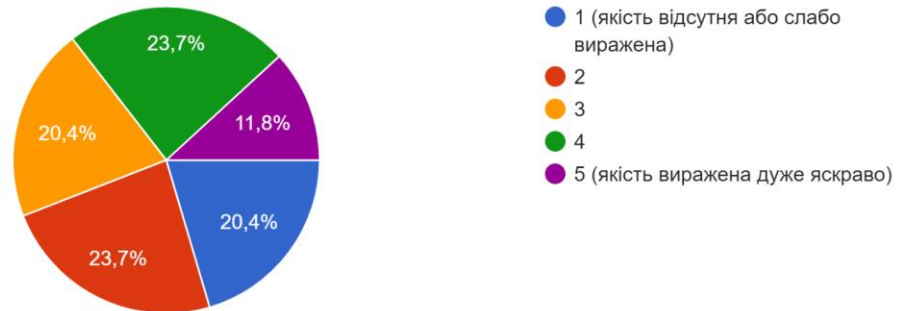

Рис. 2.7. Розподіл респондентів на надмірну тривожність

Було проаналізовано (рис. 2.7.) і не виявлено кореляцій між результатами дослідження і цим питанням. Незалежно від відповідей респонденти набрали середні або високі результати.

28. наполеглива у досягненні результату
93 відповіді

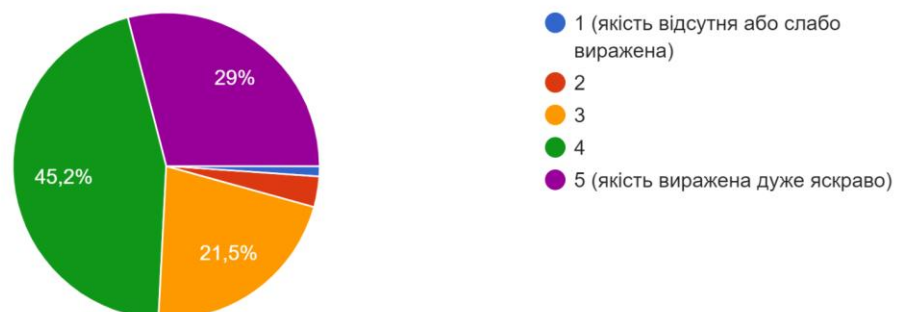

Рис. 2.8. Розподіл респондентів на наполегливість у досягненні результату

Не дивно, що тільки 4.3 % відповіли (рис.2.8.), що наполегливість у досягненні результату їм не притаманна. Адже, майже завжди люди, які навчаються постійно протягом життя мають високі бали з цього питання.

Висновки до розділу II

Отже, у другому розділі кваліфікаційної роботи було описано спосіб організації дослідження, застосовані в дослідженні методики, перелічена кількість питань і варіанти відповідей на кожну з методик, вказано ким і коли була розроблена оригінальна методика, а також ким і коли методика була адаптована українською, надані статистичні характеристики отриманих результатів, та показані результати аналізу даних, зібраних в процесі опитування учасників дослідження.

Опитування було проведено віддалено, шляхом заповнення попередньо підготовлені форми опитувальника за допомогою інструменту Google Forms. Запрошення до участі було опубліковане в групах здобувачів другої вищої освіти Державного торговельно-економічного університету, а також групах серед студентів -психологів Київського інституту сучасної психології та психотерапії, також надіслано знайомим і друзям, що навчаються або вже здобули другу вищу освіту.

Для проведення емпіричного дослідження використані такі методи:

- Методика дослідження рівня суб'єктивного контролю (РСК) Дж. Роттера (адаптована НДІ ім. В.М. Бехтерева) [24]
- Методика діагностики соціально-психологічної адаптації (К. Роджерс, Р. Даймонд) [24]
- Опитувальник толерантності до невизначеності [24]
- Велика п'ятірка рис особистості [24]

Щоб дослідити особистісні особливості здобувачів другої вищої освіти було опитано 93 респондента. Окрім питань психологічних шкал, учасникам опитування було запропоновано вказати свій вік (рис.2.1), а також свою стать. До вибірки увійшли 82,8% жінок та 17,2% чоловіків (рис.2.2.).

Середній вік вибірки складає 36-40 років, мінімальний 24 роки, а максимальний 50+ роки. Середнє відхилення віку біля 7 років. Людей з

крайніми значеннями віку дуже мало, тож основна вибірка у нас лежить в межах 31 - 40 років.

Також було виявлено, що розподіл між тих, хто має дітей і ті, хто ні виявилось 50/50. Такі ж результати були після питання: “ Чи втрачали ви джерело доходу?”.

РОЗДІЛ III. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБИСТІСНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ДРУГОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ.

3.1. Аналіз та інтерпретація отриманих даних

Для початку перевіряємо питання на узгодженість і надійність де: якщо а-Кронбаха >0.75 , то узгодженість достатня. Якщо $>0,9$, то це прирівнюється до ідеального. Для зручності ми винесли всі показники по 4 методиках в табличку. У нашому випадку а-кронбаха дорівнює від 0.758 до , що наведено у таблиці 3.1. Тобто, в даному випадку опитувальники можна вважати надійним, цей показник демонструє достатню узгодженість шкали.

Таблиця 3.1.

Коефіцієнт Альфи Кронбаха

Методики	Локус-контроль	ВЕЛИКА 5	адаптації Роджерса	толерантність до невизначення
Альфа Кромбаха	0,758	0,855	0,914	0,847

Отже, першою розглянемо і проаналізуємо методику дослідження рівня суб'єктивного контролю (РСК) Дж. Роттера (адаптована НДІ ім. В.М. Бехтєрева). Цю методику було обрано, щоб дослідити інтернальний і екстернальний тип контролю. Що, ми вважаємо, покаже особистісні особливості всіх респондентів.

Всі наші питання розбито на 7 шкал: загальна, досягнення, невдачі, сім'я, виробничі відносини, міжособові відносини і здоров'я. «Сирі» бали ми переводимо в стіни, як вже було описано в підрозділі 2.2.. І далі працюємо тільки зі стінами як і було зазначено в умові цієї методики.

При обчисленні відповідей респондентів на опитувальник ми отримали характеристики групи, які описані нижче.

Щоб зробити аналіз описових характеристик ми замовляємо в Jamovi Гістограму та Описові статистики. Описові характеристики цих шкал наведені в таблиці 3.2.

У таблиці 3.2. буде вказано: «пропущені» де ми можемо відслідкувати, якщо хтось з наших респондентів пропустив дати відповідь. Середній показник – відповідь типової людини у нашій сукупності (чим вище бал, тим більш інтернальною є людина). Стандартне відхилення -показник варіативності відповідей, наскільки люди дають різні відповіді (найменша варіативність=найбільша однорідність у відповідях)

Таблиця 3.2.

Описові характеристики методики « дослідження рівня суб'єктивного контролю »

	Ви...	Заг	дос	нев д	сім' я	виро б	міжо с	здо р
N	жінка	77	77	77	77	77	77	77
	чоловік	16	16	16	16	16	16	16
Пропущений	жінка	0	0	0	0	0	0	0
	чоловік	0	0	0	0	0	0	0
Середній	жінка	4.94	5.98	4.20	5.26	4.32	5.34	4.20
	чоловік	4.75	5.42	4.42	4.75	4.00	5.25	4.00
Медиана	жінка	5.00	6.00	4.00	5.00	5.00	5.00	3.00
	чоловік	4.50	6.00	4.00	5.00	4.00	5.00	3.00

Стандартне відхилення	жінка	1.74	1.90	1.73	1.63	1.48	1.67	1.86
	чоловік	1.86	1.88	1.93	1.29	1.81	1.29	1.91
Мінімум	жінка	1	2	1	1	1	1	1
	чоловік	1	1	2	2	1	3	2
Максимум	жінка	8	10	8	9	7	9	8
	чоловік	8	8	9	6	7	7	7

Далі робимо опис оціночних шкал:

Шкала загальної інтернальності – рис.3.1. Високий показник по цій шкалі відповідає високому рівню суб'єктивного контролю над будь-якими значущими ситуаціями. Такі люди вважають, що більшість важливих подій в їх житті є результатом їх власних дій, що вони можуть ними керувати, і, таким чином, вони відчувають свою власну відповідальність за ці події і за те, як складається їхнє життя в цілому. Низький показник за шкалою відповідає низькому рівню суб'єктивного контролю. Такі люди не бачать зв'язку між своїми діями і значущими для них подіями життя, не вважають себе здатними контролювати цей зв'язок і думають, що більшість подій і вчинків є результатом випадку або дій інших людей.

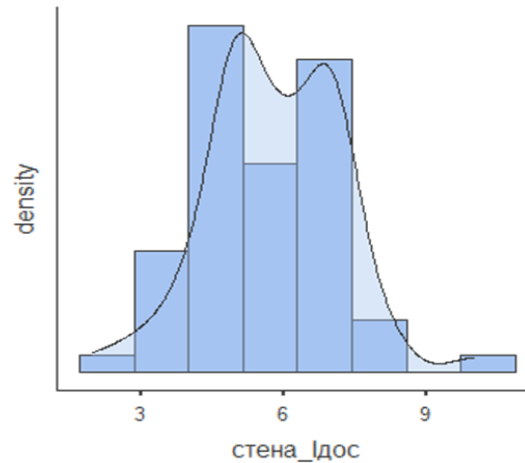

Рис.3.2. Шкала інтервальності в області досягнень

Тут ми бачимо гарний результат. Більшість з них є з середнім показником, а це люди які вважають, що всього добилися самі, але при цьому розуміють, що бувають обставини, які можуть впливати на їх результат. Деякі респонденти схильні вважати, що всього добилися самі, а інші, що тільки завдяки якомусь випадку, удачі.

Шкала інтервальності в області невдач -рис.3.3. Високі показники за цією шкалою говорять про розвинене почуття суб'єктивного контролю по відношенню до негативних подій і ситуацій, що проявляється у схильності звинувачувати самого себе в різноманітних ситуаціях і стражданнях. Низькі показники ІН свідчать про те, що людина схильна приписувати відповідальність за подібні події іншим людям або вважати ці події результатом невдачі.

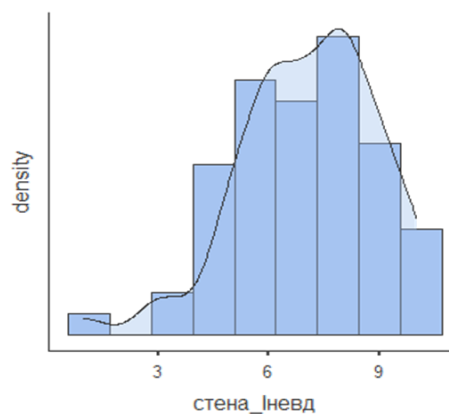

рис.3.3. Шкала інтервальності в області невдач

Теж цікавий результат. Здобувачі другої вищої освіти мають сильний нахил вправо, що означає, що знову ж таки вони беруть відповідальність за свої невдачі, але респонденти з сильним відхилом схильні не тільки себе звинувачувати, але і накручувати, схильні до депресивних станів, різних психосоматичних захворювань. Ніхто не дає шансу собі вважати, що в їхніх невдачах може бути не їх винна.

Шкала інтернальності в сімейних відносинах – рис.3.4. Високі показники означають, що людина вважає себе відповідальною за події, що відбуваються в її сімейному житті. Низький ІС вказує на те, що суб'єкт вважає не себе, а своїх партнерів причиною значимих ситуацій, що виникають у його родині.

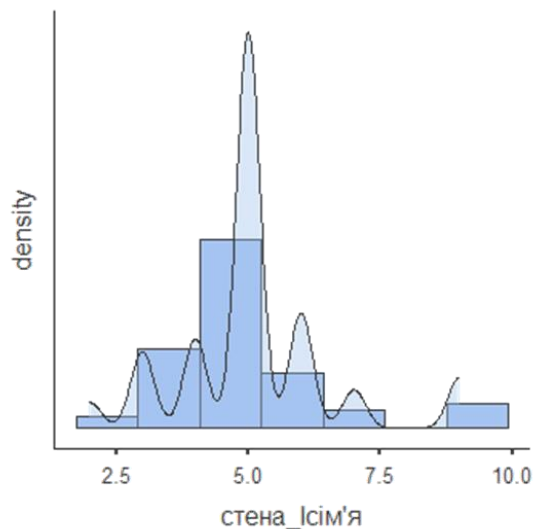

рис.3.4. Шкала інтернальності в сімейних відносинах

Дослідження показує по шкалі, що у більшості чіткий середній показник. Це означає, що яку б професію не обрали респонденти, все одно вони вважають, що у сім'ї відповідальність несуть двоє. Коли трапляються значимі ситуації у сім'ї, то такі респонденти не мають звичку перекладати відповідальність на партнера.

Також спостерігаємо, що деякі мають дуже високі показники, тобто вони у сім'ї “жертвують собою і тягнуть все на собі” і є ті, хто “користується дивідендами і все перекладає на партнера “ все мені, а якщо щось не так, бо це ти такий”.

Шкала інтернальності в області виробничих відносин – рис.3.5.

Високий ІІ свідчить про те, що людина вважає свої дії важливим чинником організації власної виробничої діяльності, у складних відносинах в колективі, у своєму просуванні і т. д. Низький ІІ вказує на те, що людина схильний надавати більшого значення зовнішнім обставинам - керівництву, товаришам по роботі, везінню-невдачі.

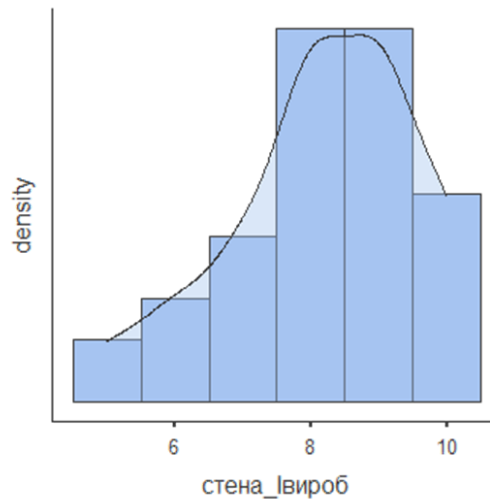

рис.3.5. Шкала інтернальності в області виробничих відносин

Знову ж таки респонденти мають перевагу вправо, а це означає, що вони робочі відносини теж будують зі своїх тверджень про тільки свою відповідальність. З варіантами стін від 1 до 3 взагалі немає, це означає, що ніхто не вважає, що на роботі все залежить тільки від сторонніх сил, людей і т. д. Але респонденти, які по стіні набрали від 8 до 10 схильні до ситуацій на роботі, коли керівник може не злюбити з особистих причин і не давати підвищення, винити тільки себе і вважати себе поганим і т. д. А це призводить до стресів, емоційного вигорання і психосоматичних захворювань.

Шкала інтернальності в області міжособистісних відносин – рис.3.6..

Високий показник ІІМ свідчить про те, що людина вважає себе в силах контролювати свої формальні і неформальні відносини з іншими людьми, викликати до себе повагу та симпатію. Низький ІІМ, навпаки, вказує на те, що людина не може активно формувати своє коло спілкування і схильний вважати свої міжособистісні стосунки результатом активності партнерів.

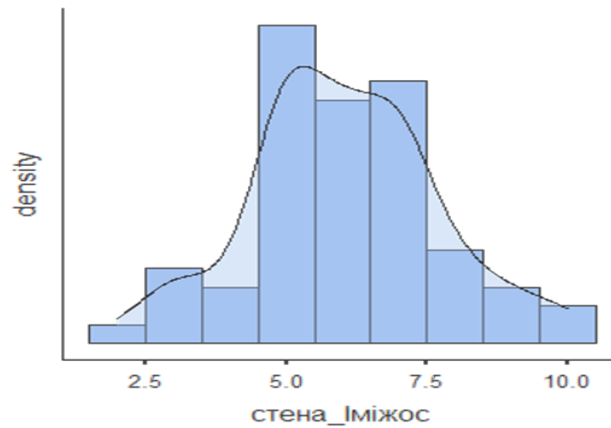

рис.3.6. Шкала інтернальності в області міжособистісних відносин

Тут ми бачимо гарний результат. Більшість з них є з середнім показником, а це свідчить про те, що людина вважає себе в силах контролювати свої формальні і неформальні відносини з іншими людьми, викликати до себе повагу та симпатію, але не списують свої міжособистісні стосунки також результатом активності партнерів.

Шкала інтернальності стосовно здоров'я і хвороби – рис.3.7. Високі показники свідчать про те, що людина вважає себе багато в чому відповідальною за своє здоров'я: якщо вона хвора, то звинувачує в цьому самого себе і вважає, що одужання багато в чому залежить від його дій. Людина з низьким вважає здоров'я і хворобу результатом випадку і сподівається на те, що одужання прийде в результаті дій інших людей, насамперед лікарів.

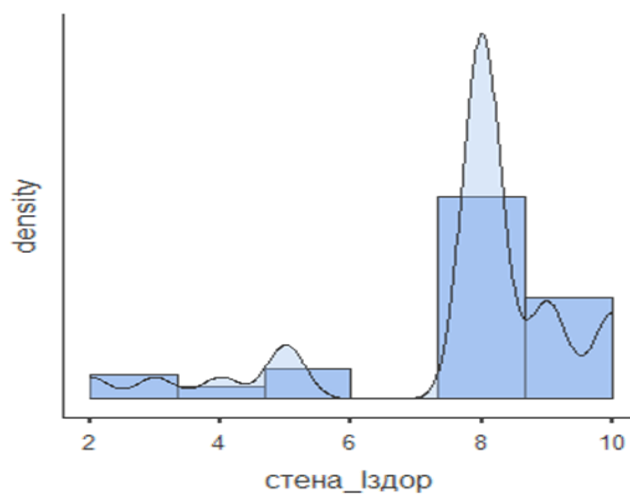

рис.3.7. Шкала інтернальності стосовно здоров'я і хвороби

Високі показники свідчать про те, що респонденти мають виражений пік на стіні 8, що на 3 пункти вище ніж середній показник. Це може говорити про недовіру лікарям, самолікування, зловживання спортом і дієтами, вживання недоказової медицини, вважаючи, що їхнє здоров'я це тільки їх відповідальність і тільки вони знають як краще їм лікуватися. Також з високим показником люди схильні звинувачувати себе в своїх хворобах, а це веде до загострення інших психосоматичних захворювань. Також можуть бути схильні до іпохондричного типу характеру.

Також додатково ми вирішили поділити відповіді по цій методиці на дві групи за допомогою питання: “Ви студент психолог?”, адже це чудова нагода дослідити респондентів додатково, адже серед здобувачів другої вищої освіти було майже половина психологів-студентів чи вже дипломованих людей у сфері психологічної освіти.

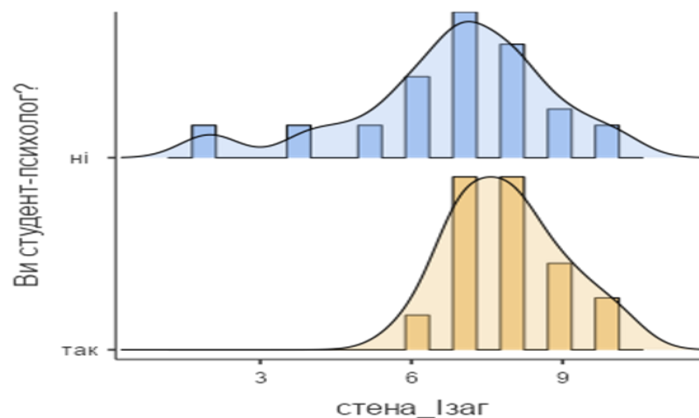

рис.3.8. Шкала загальної інтернальності поділена між психологами та здобувачами інших професій

Цікавий результат (рис.3.8.). Звертаємо увагу, що незалежно якого напрямлення здобувачі другої вищої освіти, велика кількість респондентів мають відносно високий рівень суб'єктивного контролю. Але! Саме студенти-психологи зовсім не мають низький показник. Це свідчить про те, що всі з них не перекладають відповідальність за свої дії на інших і вважають себе здатними контролювати себе, свої дії і своє життя. З іншої сторони респонденти, які мають дуже високі результати можуть бути схильні до

тривожності і депресій. Такі люди дуже чутливі до речей, які не можуть контролювати, але вважають, що повинні.

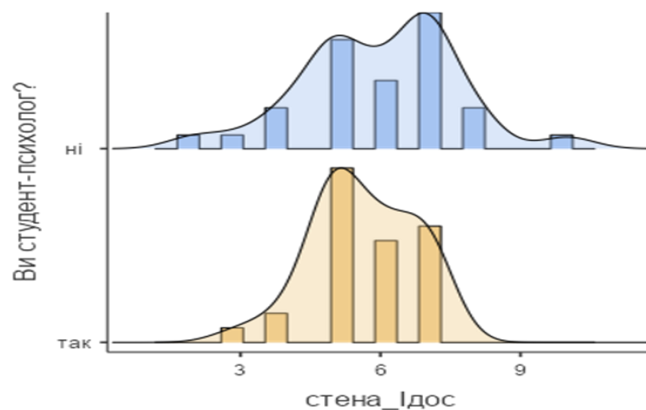

Рис.3.9. Шкала інтернальності в області досягнень поділена між психологами та здобувачами інших професій

Тут ми бачимо гарний результат у психологів-студентів (Рис.3.9). Більшість з них є з середнім показником, а це люди які вважають, що всього добилися самі, але при цьому розуміють, що бувають обставини, які можуть впливати на їх результат. У студентів інших напрямлень багатомодальна схема. Деякі респонденти схильні вважати, що всього добилися самі, а інші, що тільки завдяки якомусь випадку, удачі.

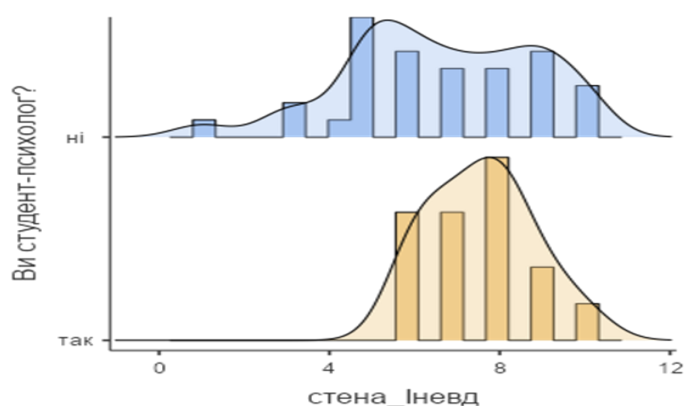

рис.3.10. Шкала інтернальності в області невдач поділена між психологами та здобувачами інших професій

Теж цікавий результат (рис.3.10.). Майбутні психологи, як ми бачимо на шкалі жовтим кольором, мають сильний відхил вправо, що означає, що знову ж таки вони беруть відповідальність за свої невдачі, але респонденти з сильним відхилом схильні не тільки себе звинувачувати, але і накручувати, схильні до депресивних станів, різних психосоматичних захворювань. Ніхто з психологів-студентів не дає шансу собі вважати, що в їхніх невдачах може бути не їх винна. Інші респонденти (синій колір) мають багатомодальну форму, є ті хто мають або високий (вище середнього) або низький (нижче середнього) рівні.

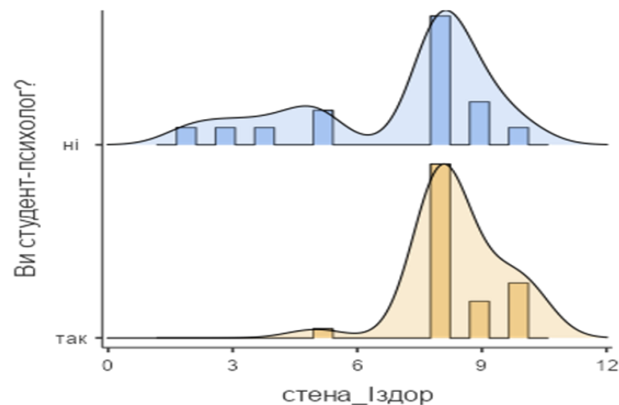

рис.3.11. Шкала інтернальності стосовно здоров'я і хвороби поділена між психологами та здобувачами інших професій

Як ми бачимо по шкалі (рис.3.11.), то майбутні психологи знову ж таки не мають стін від 1 до 3, це хороший результат, бо такі люди не перекладають своє життя і здоров'я на випадок, магічне зцілення. Але високі показники свідчать про те, що і студенти-психологи, і інші мають виражений пік на стіні 8, що на 3 пункти вище ніж середній показник. Це може говорити про недовіру лікарям, самолікування, зловживання спортом і дієтами, вживання недоказової медицини, вважаючи, що їхнє здоров'я це тільки їх відповідальність і тільки вони знають як краще їм лікуватися. Також з високим показником люди схильні звинувачувати себе в своїх хворобах, а це веде до

загострення інших психосоматичних захворювань. Також можуть бути схильні до іпохондричного типу характеру.

Переходимо до наступної: **Велика п'ятірка рис особистості.**

У таблиці 3.3. буде вказано: «пропущені» де ми можемо відслідкувати, якщо хтось з наших респондентів пропустив дати відповідь. Середній показник – відповідь типової людини у нашій сукупності (чим вище бал, тим більш інтернальною є людина). Стандартне відхилення -показник варіативності відповідей, наскільки люди дають різні відповіді (найменша варіативність=найбільша однорідність у відповідях)

Таблиця 3.3.

Описові характеристики методики « велика п'ятірка рис особистості »

	екстраверсія	поступливість	сумлінність	нейротизм	відк.досвід
	я	ь	ь	м	у
N	93	93	93	93	93
Пропущений	0	0	0	0	0
Середній	27.2	32.5	32.8	22.0	34.9
Медиана	28	33	33	22	35
Стандартне відхилення	5.29	4.69	5.92	5.87	6.38
Мінімум	12	22	15	8	21
Максимум	40	44	45	38	49

По цій методиці ми повинні опрацювати бали в 5 шкал: екстраверсія, поступливість, сумлінність, нейротизм і відкритість досвід. Також маємо обов'язково не пропустити і правильно врахувати реверсивні питання.

Шкала “Екстраверсія” рис.3.12. - це енергія, позитивні емоції, комунікабельність, та тенденція шукати стимуляцію в компанії інших та балакучість. Низька екстраверсія викликає захищену, відбивну індивідуальність, яку можна сприймати як віддалену або самопоглинаючу. Екстравертні люди мають тенденцію бути більш домінуючими в соціальній обстановці, на відміну від інтровертних людей, які можуть діяти більш сором'язливими і застережними в цьому середовищі.

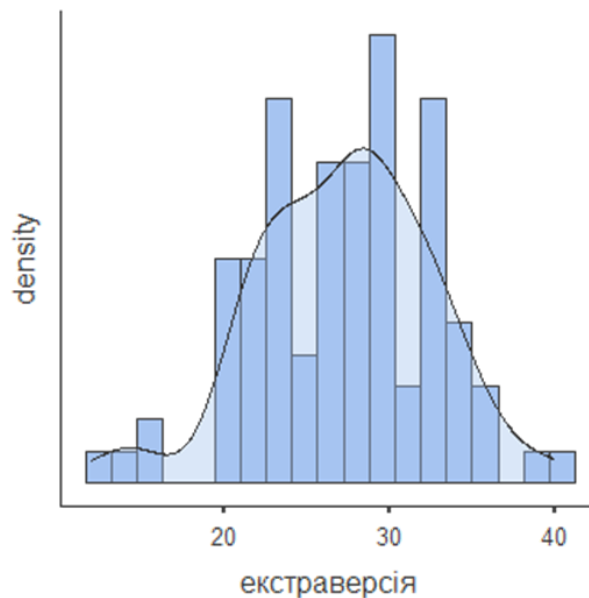

рис.3.12. Шкала Екстраверсія

Розподіл екстраверсійних балів у зразку Вищі бари означають, що більше людей мають оцінки цього рівня (рис.3.12.). Ця цифра показує, що більшість людей забивають до середини шкали екстраверсії, з меншою кількістю людей, які є дуже екстравертними або сильно інтровертними. Як ми бачимо на рисунку, то з великим відривом перемагають саме екстерверти.

Шкала “поступливість” рис.3.13.- Тенденція бути співчутливим та кооперативним, а не підозрілим та антагоністичним щодо інших. Це також є показником довірливого і альтруїстичного характеру, а також, чи є людина

загалом добре вихованою, чи ні. Висока злагодженість часто розглядається як наївність або покірність. Низький показник, часто є індикатором конкурентності чи складності людини, які можуть розглядатися як любителі сперечатися або неблагонадійні.

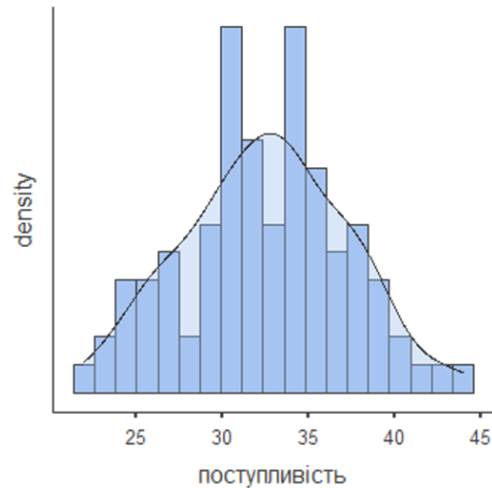

рис.3.13. Шкала Поступливість

Високі піки в середніх балах говорить про те, що більша маса респондентів готова і є людьми, які вміють працювати разом і визнавати субординацію. Низький показник, часто є індикатором конкурентності чи складності людини, які можуть розглядатися як любителі сперечатися або неблагонадійні.

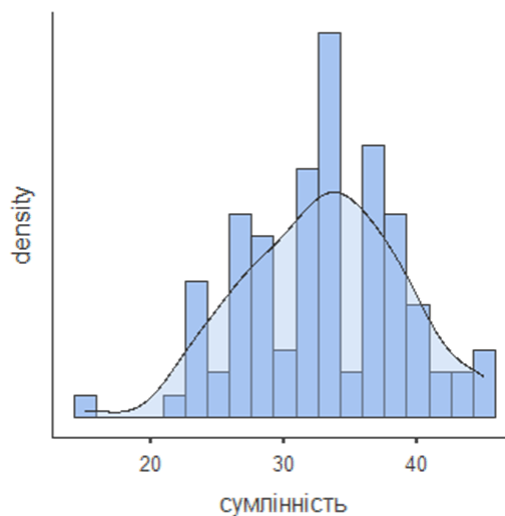

рис.3.14. Шкала Сумлінність

Тенденція бути організованим та надійним, демонструвати самодисципліну, діяти слухняно, прагнути до досягнення і віддавати перевагу планованій, а не спонтанній поведінці. Висока сумлінність часто сприймається як впертість і одержимість. Низька сумлінність пов'язана з гнучкістю і спонтанністю, але може також виявлятися як неспроможність та відсутність надійності (рис.3.14.).

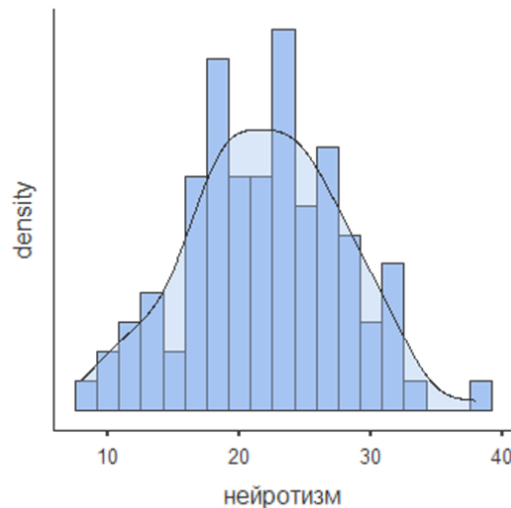

рис.3.15. Шкала Нейротизм

Тенденція бути схильним до психологічного стресу. Тенденція легко відчувати неприємні емоції, такі як гнів, тривога, депресія та вразливість. Невротизм також належить до ступеня емоційної стійкості та імпульсного контролю, і його іноді називають «емоційною стійкістю». Висока стійкість проявляється як стабільна і спокійна особистість, але її можна розглядати як незворушливу та байдужу. Низька стабільність виявляється як реактивна і збудлива особистість, часто зустрічається в динамічних індивідів, але може сприйматися як нестабільна або небезпечна. Крім того, люди з більш високим рівнем нейротизму, як правило, мають гірше психологічне благополуччя.

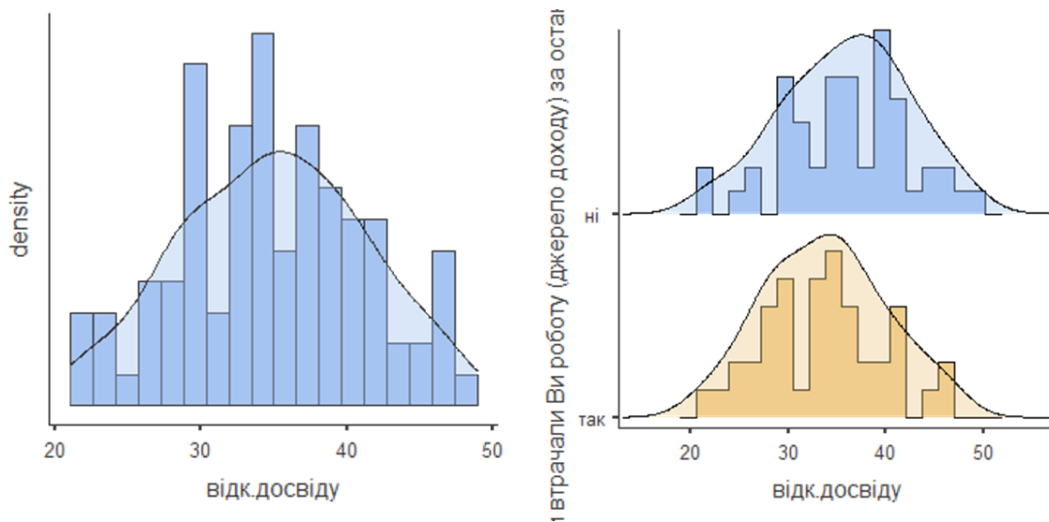

рис.3.16. Шкала Відкритість досвіду

Схвальне сприйняття мистецтва, емоцій, пригод, незвичайних ідей, цікавість та різноманітність досвіду. Знову спостерігаємо, що більшість респондентів в середньому значенні. Було поділено результати на запитання “Чи втрачали джерело доходу за останні роки?” і це не впливає на результат (рис.3.16).

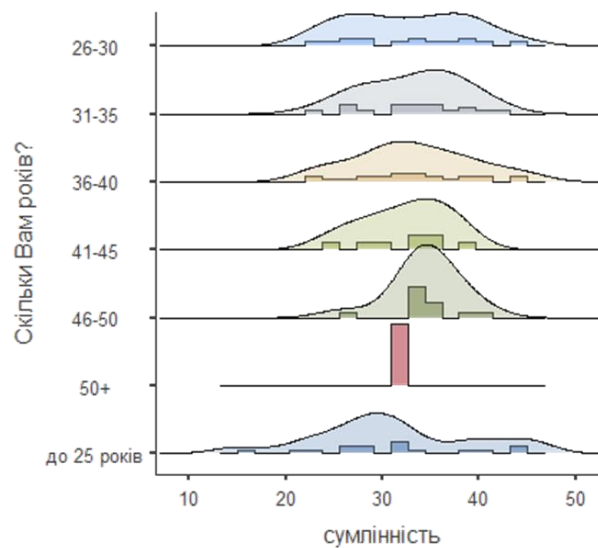

рис.3.17. Шкала Сумлінність

Тенденція бути організованим та надійним, демонструвати самодисципліну, діяти слухняно, прагнути до досягнення і віддавати перевагу планованій, а не спонтанній поведінці. Висока сумлінність часто сприймається як впертість і одержимість. Низька сумлінність пов'язана з гнучкістю і

спонтанністю, але може також виявлятися як неспроможність та відсутність надійності.

Цікавий факт, що респонденти до 25 років валіруються від низьких до високих результатів, але чим старше стають люди, тим більш вони звужуються до середніх показників (рис.3.17.).

Методика діагностики соціально-психологічної адаптації

Опитувальник призначений для вивчення особливостей соціально-психологічної адаптації та пов'язаних із цим рис особистості.

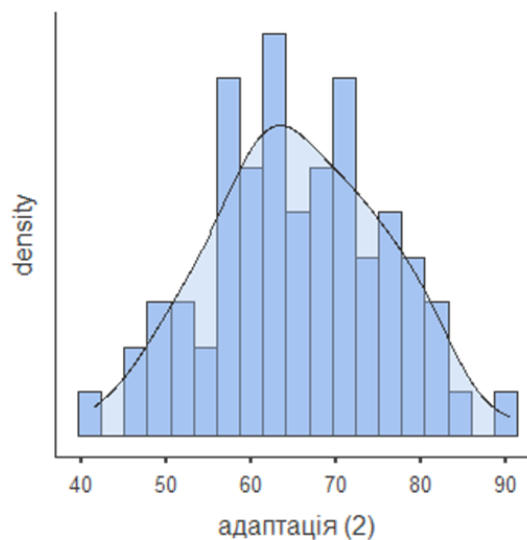

рис.3.18. Шкала Адаптація

На графіку (рис.3.18.) видно гострий пік по центру. Це означає, що більшість з респондентів виявляє середній рівень пристосованості людини до існування в суспільстві відповідно до вимог цього суспільства і особистих потреб, мотивів та інтересів.

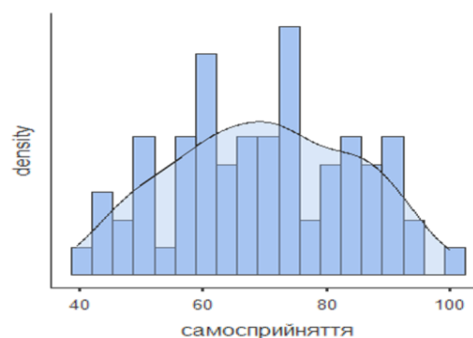

рис.3.19. Шкала Самосприйняття

Є результатом самооцінки індивіда, визначають рівень задоволеності чи незадоволеності особистості своїми особистісними якостями. Найнижчих показників ми не маємо.

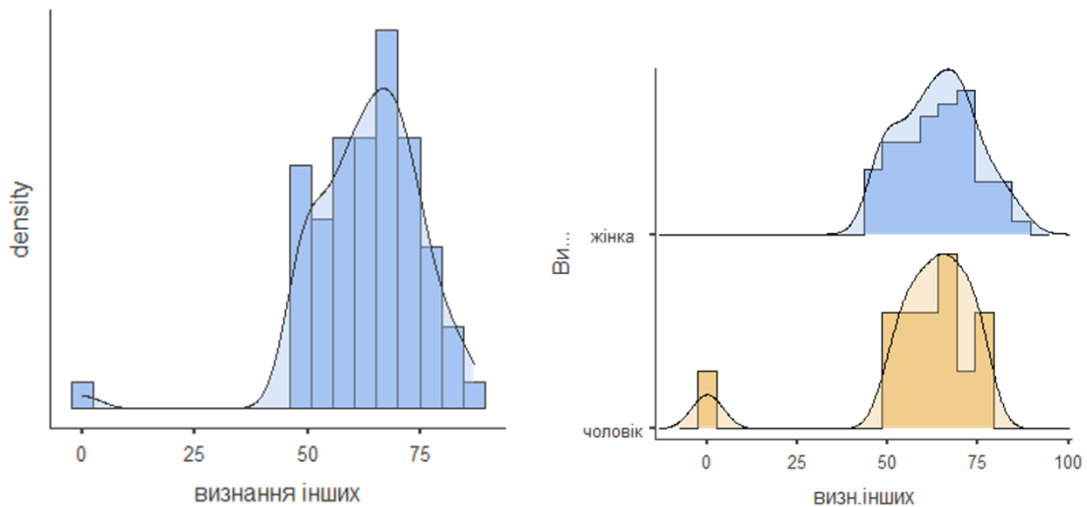

рис.3.20. Шкала Визнання інших

Цікавий результат (рис.3.20.). Великий зсув в ліву сторону, величезна кількість респондентів визначає рівень потреби особистості у спілкуванні, взаємодії, спільній діяльності. У значенні 100 % немає жодної людини.

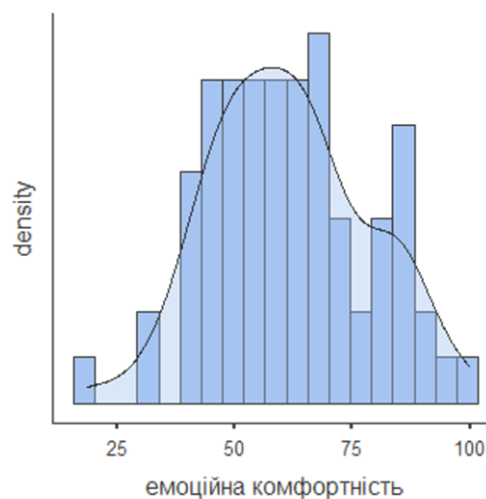

рис.3.21. Шкала Емоційна комфортність

На графіку (рис.3.21.) видно гострий пік по центру. Це означає, що більшість з респондентів виявляє середній і високі результати, що вимірює рівень визначеності у своєму емоційному ставленні до всього, що відбувається, до предметів та явищ, які оточують.

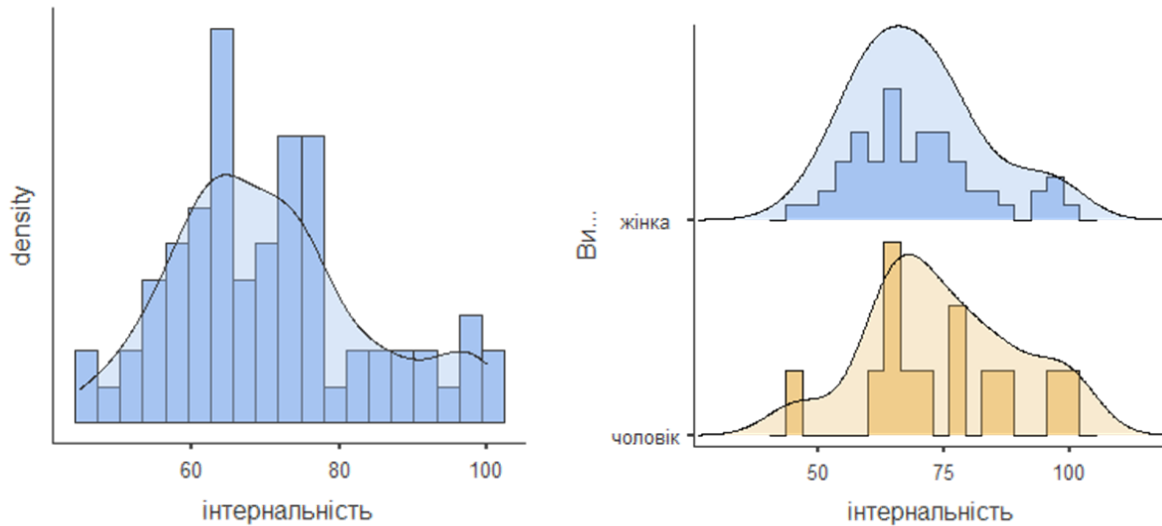

рис.3.21. Шкала Інтернальність

Було поділено графік (рис.3.21.) на чоловіків і жінок, не виявлено різниці (тільки в кількості, бо чоловіків менше). По цій шкалі визначають схильність індивіда до певної форми локусу контролю (інтернальність і екстернальність). Тут ми бачимо гарний результат. Більшість з них є з середнім показником, а це люди які вважають, що всього добилися самі, але при цьому розуміють, що бувають обставини, які можуть впливати на їх результат. Деякі респонденти схильні вважати, що всього добилися самі, а інші, що тільки завдяки якомусь випадку, удачі.

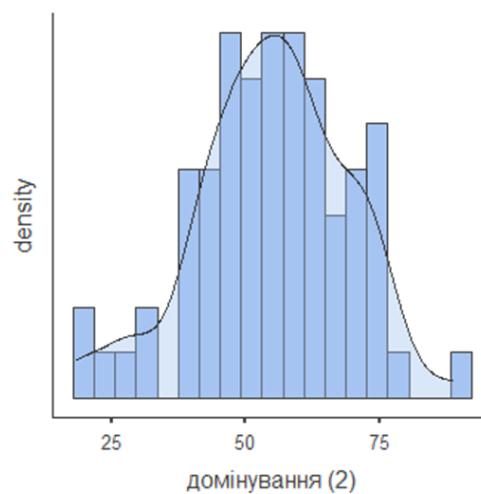

рис.3.22. Шкала Прагнення домінування

На графіку (рис.3.22.) видно гострий пік по центру. Це означає , що більшість з респондентів виявляє середній і високі результати, що визначає рівень прагнень до лідерства, керування у вирішенні завдань, найчастіше особисто значущі завдання вирішуються за рахунок оточення. Найнижчі результати визначають рівень прагнень бути підлеглим, виконувати завдання, поставлені кимось іншим.

І останній дослідити і розглядаємо **Опитувальник толерантності до невизначеності** .

При обчисленні відповідей респондентів на опитувальник ми отримали характеристики групи, які описані нижче.

Щоб зробити аналіз описових характеристик ми замовляємо в Jamovi Гістограму та Описові статистики. Описові характеристики цих шкал наведені в таблиці 3.1.

У таблиці 3.4. буде вказано: «пропущені» де ми можемо відслідкувати, якщо хтось з наших респондентів пропустив дати відповідь. Середній показник – відповідь типової людини у нашій сукупності (чим вище бал, тим більш інтернальною є людина). Стандартне відхилення -показник варіативності відповідей, наскільки люди дають різні відповіді (найменша варіативність=найбільша однорідність у відповідях)

Таблиця 3.4.

Описові характеристики опитувальника «толерантності до невизначеності»

	толерантність	інтолерантність	міжособистісна
	ь	ь	а
N	93	93	93
Пропущенный	0	0	0

Середній	58.4	63.5	35.6
Медиана	59	62	35
Стандартне відхилення	7.61	11.2	7.62
Мінімум	42	37	19
Максимум	72	91	56

Далі аналізуємо і описуємо гістограми:

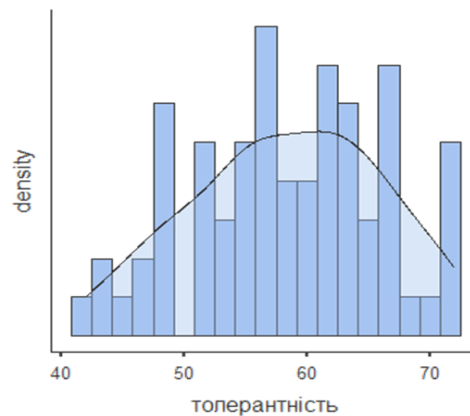

рис.3.22. Шкала Толерантність

На графіку (рис.3.22.) видно, що розподіл даних має один основний пік біля значення 60, що вказує на моду розподілу. Графік показує відносно симетричний розподіл з деякими варіаціями по обидва боки від середини.

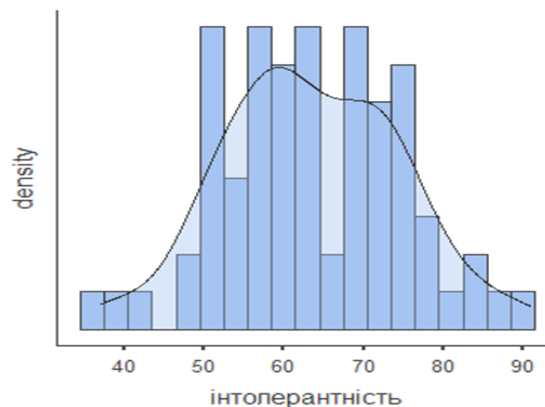

рис.3.23. Шкала Інтолерантність

На графіку (рис.3.23.) ми спостерігаємо, що розподіл даних має один основний пік біля значення 60, що вказує на моду розподілу. Розподіл є відносно симетричним, з помітним спадом щільності після значення 70.

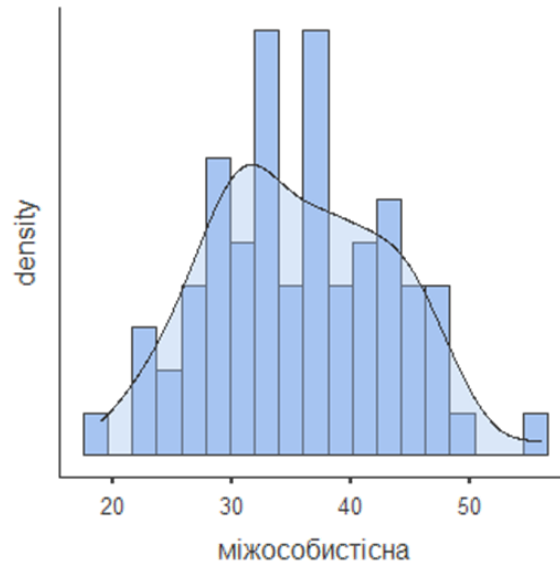

рис.3.24. Шкала Міжособистісна

На графіку (рис. 3.24.) видно, що розподіл даних має два основні піки, приблизно біля значень 30 і 40, що вказує на бімодальний розподіл. Розподіл показує, що значення змінної "міжособистісна" зосереджені навколо цих двох піків, з меншим числом спостережень на крайніх значеннях.

Далі ми розглянемо кореляційні матриці, щоб отримати або не отримати кореляційний зв'язок — це зв'язок між ознаками, коли значенню однієї величини однієї ознаки відповідає значення іншої взаємопов'язаної з ним ознаки. Матриці теж замовляємо у програмі Jamovi. Ознайомитися з кореляційною матрицею усіх стін між собою ми можемо в ДОДАТОК В в кінці цієї роботи, де наглядно показано, що всі стіни між собою мають позитивний кореляційний зв'язок, а це означає, що методика була адаптована результативно і маємо зв'язок поміж усіма ознаками.

Нижче наведена кореляційна матриця між стіною невдач і стіною загальною, яка має найсильніший позитивний кореляційний зв'язок (рис.3.25.).

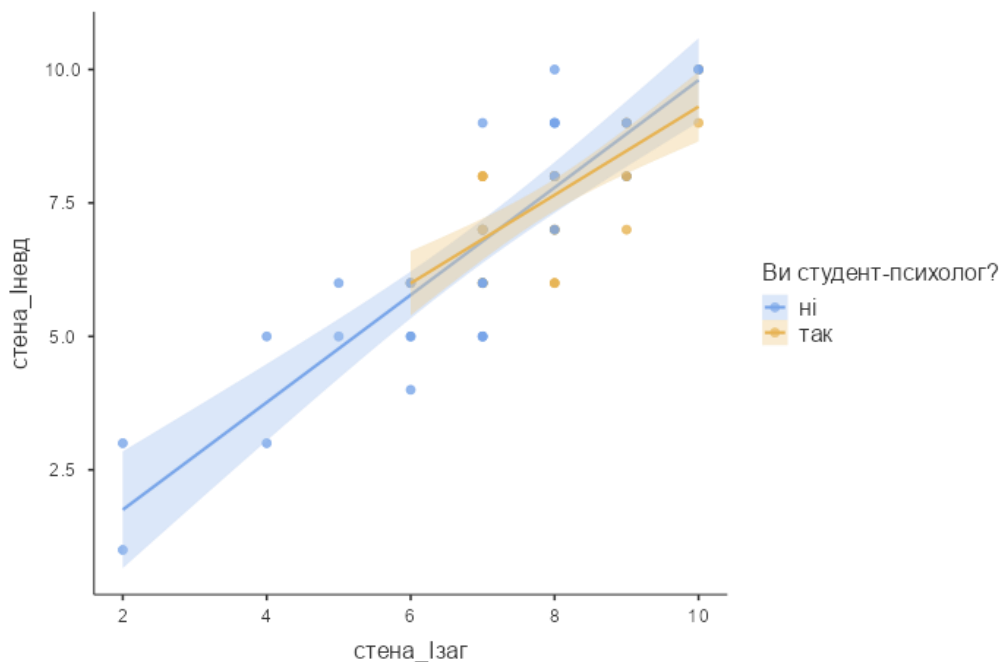

рис.3.25. Кореляційний зв'язок між шкалою невдач та шкалою загальною

Далі ми розглянемо кореляційні матриці, щоб отримати або не отримати кореляційний зв'язок — це зв'язок поміж ознаками, коли значенню однієї величини однієї ознаки відповідає значення іншої взаємопов'язаної з ним ознаки. Матриці теж замовляємо у програмі Jamovi. Ознайомитися з кореляційною матрицею усіх шкал методики емпатійних здібностей між собою ми можемо в таблиці 3.2., де наглядно показано, що майже всі шкали між собою мають негативний кореляційний зв'язок, а це означає, що знову ж таки підтверджується і додає сумнівів до валідності та високої якості методики.

Таблиця 3.2.
Кореляційна матриця

		Е M_рац	EM _емоц	Е M_інт	Е M_уст	Е M_прон	Е M_іден
Е M_рац	г Пірсона						
	df (ступенів свободи)						
	р-значення						
Е M_емоц	г Пірсона	.054	.				
	df (ступенів свободи)	0	.				
	р-значення	.674	.				
Е M_інт	г Пірсона	.226	0.003	.			
	df (ступенів свободи)	0	0	.			
	р-значення	.077	.979	.			
Е M_уст	г Пірсона	.204	.333 *	.172	.		
	df (ступенів свободи)	0	0	0	.		
	р-значення	.112	.008	.180	.		
Е M_прон	г Пірсона	.153	0.061	.097	.191	.	
	df (ступенів свободи)	0	0	0	0	.	
	р-значення	.234	.638	.454	.138	.	
Е M_іден	г Пірсона	.498 **	0.012	.269	.201	.342 *	.
	df (ступенів свободи)	0	0	0	0	0	.
	р-значення	.001	.925	.035	.117	.007	.

Примечание. * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$

Кореляційний зв'язок ми спостерігаємо тільки між ідентифікаційною і раціональною шкалами. Розглянемо їх більш детально на діаграмі розсіювання. Рис.3.26. У цьому є сенс адже Ідентифікація в емпатії – це вміння

поставити себе на місце співрозмовника іншого зрозуміти партнера по спілкуванню, а Емоційний канал емпатії фіксує здатність особистості співпереживати, співчувати. Не залежно студент-психолог чи ні, кореляції позитивні.

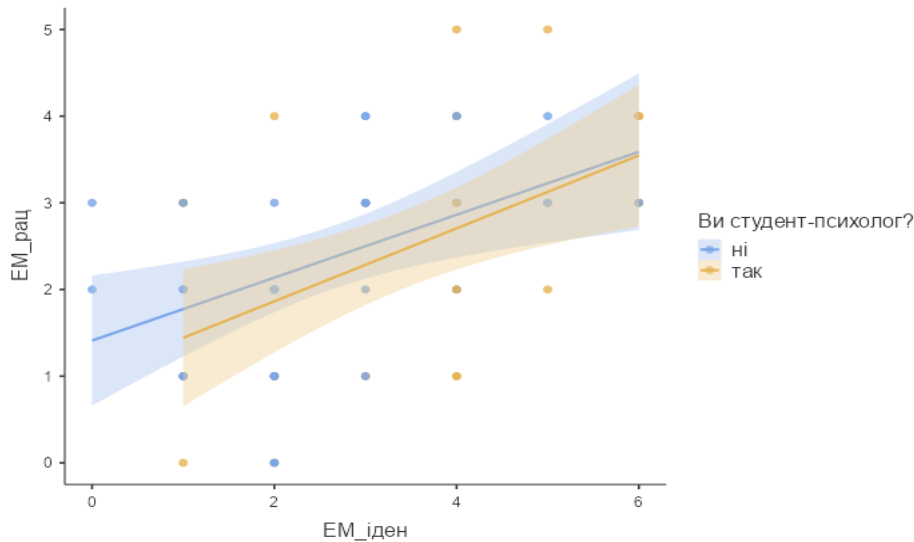

Рис.3.26. діаграма розсіювання кореляційного зв'язку між ідентифікаційною і раціональною шкалами.

На рис. 3.27. більш наглядно в діаграмі розсіювання показано кореляцію по тих же шкалах, але вже з вибіркою за віком. Кореляції позитивні між різними віковими категоріями.

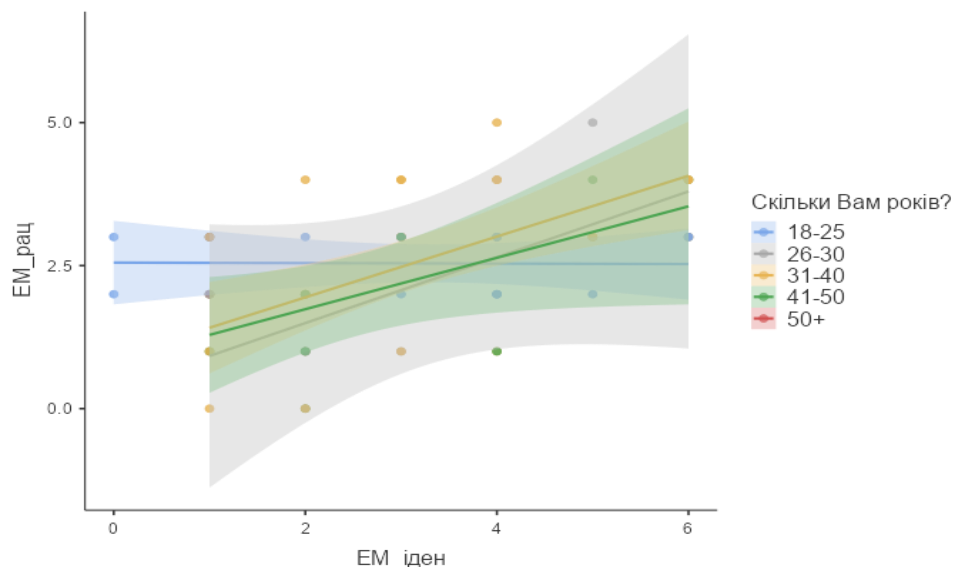

рис. 3.27. діаграма розсіювання кореляційного зв'язку між ідентифікаційною і раціональною шкалами.

Далі переглядаємо кореляційну матрицю між 2 обраними методиками (рис. 3.28), де не показано жодних позитивних кореляційних зв'язків. Цікавий і неочікуваний фінал математико-обробних статистичних даних.

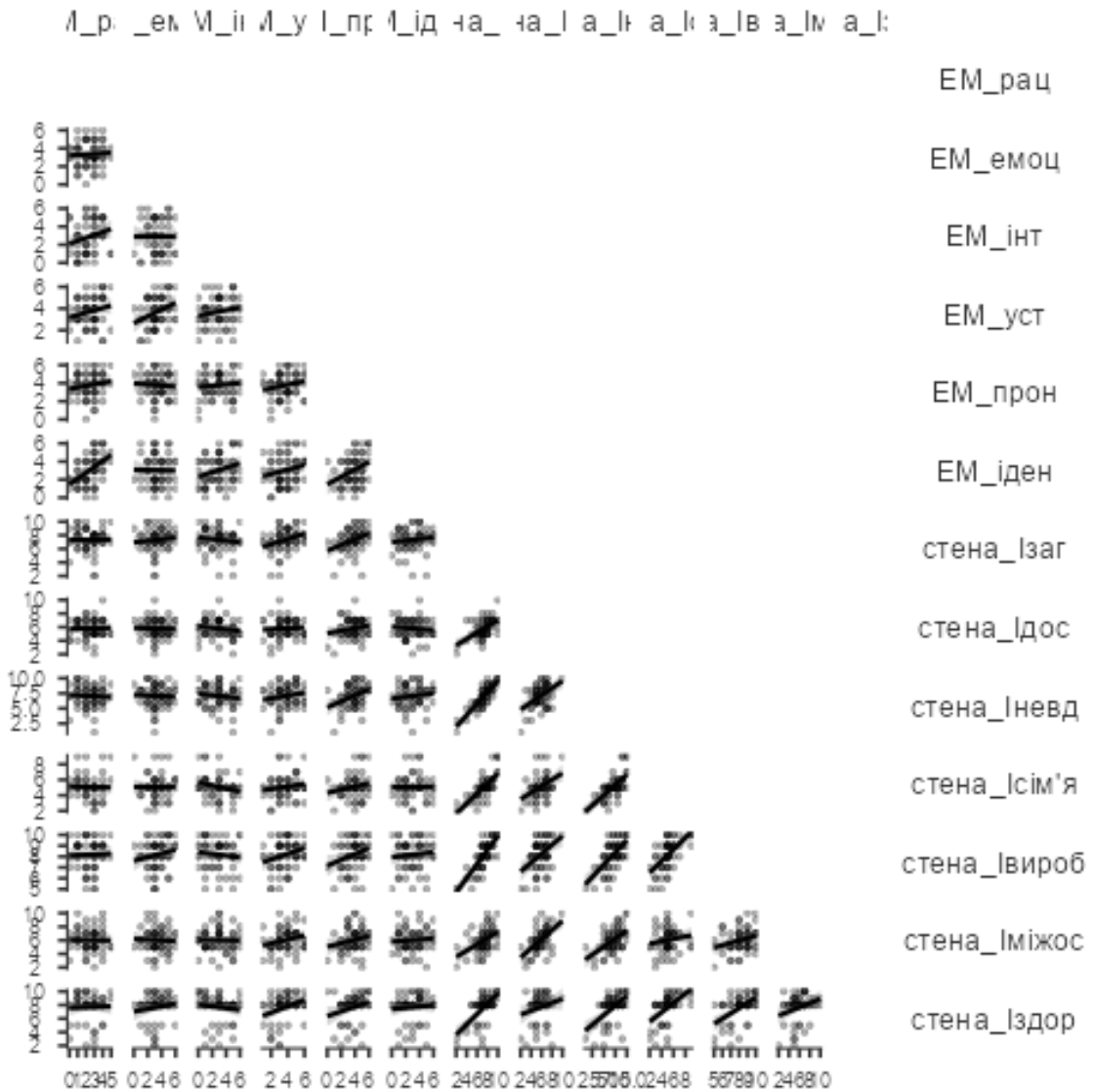

рис. 3.28. Кореляційна матриця між показниками локус-контролю та толерантність до невизначеності

Отже, у процесі проведення дослідження з метою дослідити особистісні особливості здобувачів вищої другої освіти не було виявлено кореляції між обраними методиками. Тобто, відсутність кореляційних зв'язків між показниками локус-контролю та толерантність до невизначеності, а це може означати, що ці дві характеристики особистості функціонують незалежно одна від одної у досліджуваній вибірці.

Це може свідчити про те, що сприйняття людиною контролю над своїм життям та її здатність до толерантності до невизначеності не обов'язково взаємопов'язані.

На рис.3.29. ми спостерігаємо навпаки приголомшливий результат. Позитивно значущий зв'язок майже між всіма шкалами “методики на адаптацію” та методикою “толерантність до невизначеності”

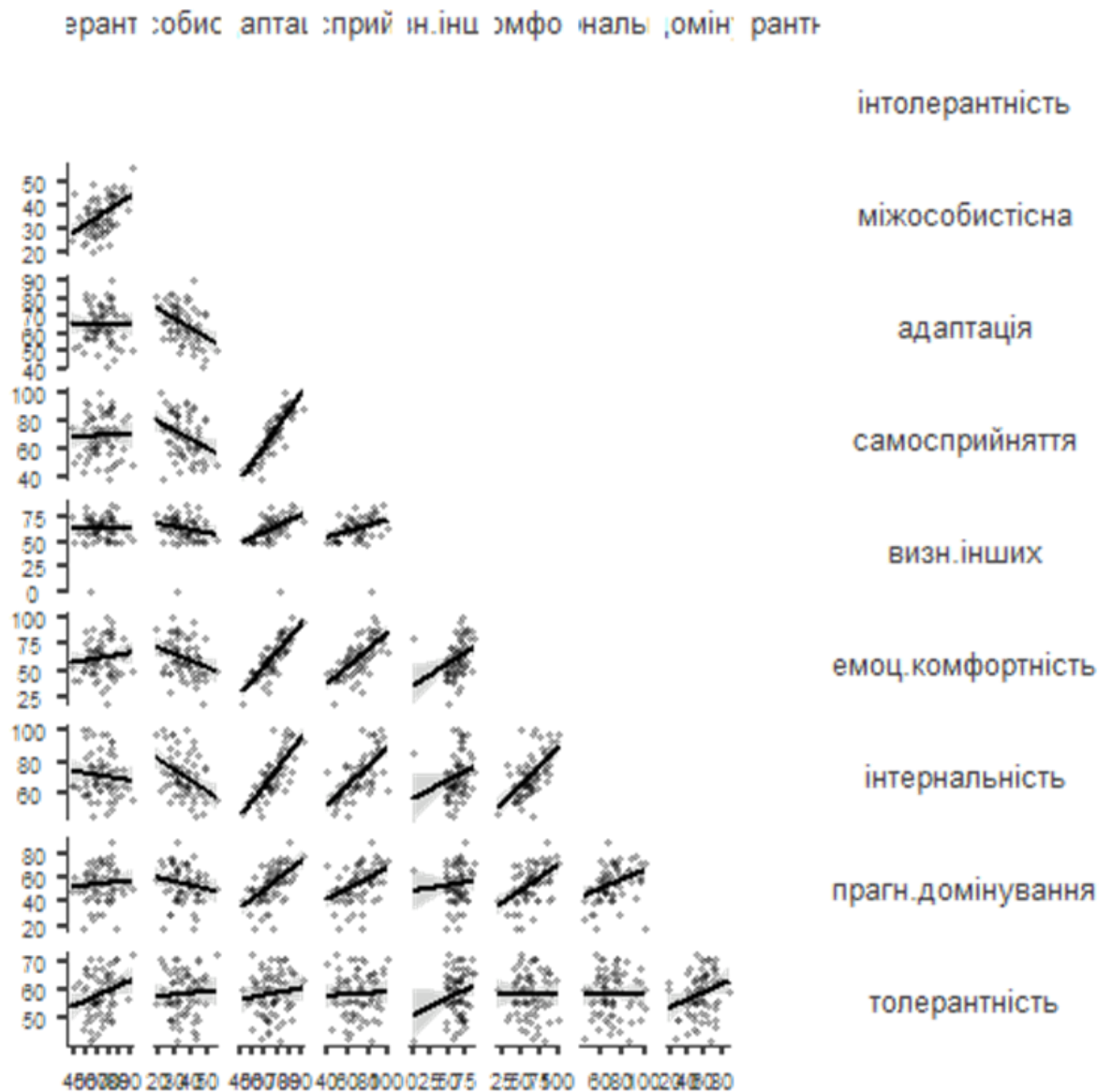

рис. 3.29. Кореляційна матриця між показниками шкал “методики на адаптацію” та методикою “толерантність до невизначеності”

3.2. Рекомендації щодо психологічної самодопомоги спрямованої на адаптацію в умовах отримання другої вищої освіти.

Отримання другої вищої освіти може бути викликом, особливо в умовах соціальної адаптації. Аналізуючи результати дослідження ми звернули увагу, що саме по методиці “Діагностики соціально-психологічної адаптації”, а саме в гістограмі (рис.3.18. Шкала Адаптація) є значна кількість (майже 40 %) респондентів не мають високих результатів. Це можна пояснити тим, що ці респонденти не мають активне пристосування до умов середовища і результату цього процесу.

Тому розгляньмо рекомендації щодо психологічної самодопомоги спрямованої на адаптацію в умовах отримання другої вищої освіти. Ось кілька рекомендацій щодо психологічної самодопомоги, які можуть допомогти в цьому процесі:

- 1. Плануйте свій час:** Визначте чіткий розклад для навчання, роботи та відпочинку. Це допоможе уникнути перевантаження і стресу. Використовуйте органайзери, мобільні додатки або просто ведіть щоденник.
- 2. Ставте реалістичні цілі:** Поділіть загальні завдання на менші підзадачі і поступово їх виконуйте. Це допоможе відчувати прогрес і уникнути почуття безнадійності.
- 3. Забезпечте підтримку:** Спілкуйтеся з одногрупниками, колегами та друзями, які можуть підтримати вас у вашому навчанні. Обговорення матеріалу з іншими може покращити розуміння і знизити рівень тривожності.
- 4. Підтримуйте фізичне здоров'я:** Регулярно займайтеся спортом, дотримуйтеся здорового харчування і достатньо спіть. Фізична активність сприяє покращенню настрою та загального самопочуття.

5. **Використовуйте техніки релаксації:** Практикуйте медитацію, дихальні вправи або йогу для зниження рівня стресу. Вони допоможуть зберегти спокій і зосередженість.
 6. **Розвивайте нові навички:** Використовуйте навчання як можливість розвивати нові компетенції та покращувати свої професійні здібності. Це допоможе вам почуватися впевненіше і більш адаптованим.
 7. **Будьте відкритими до нового досвіду:** Не бійтеся приймати участь у нових проектах, заходах та гуртках. Це допоможе вам знайти нових друзів і розширити своє коло спілкування.
 8. **Робіть перерви:** Не забувайте робити короткі перерви під час навчання. Це допоможе уникнути перевтоми та підвищить ефективність навчання.
 9. **Звертайтеся за професійною допомогою:** Якщо відчуваєте значний стрес або труднощі з адаптацією, зверніться до психолога чи консультанта. Професійна допомога може бути дуже корисною.
 10. **Вірте в себе:** Пам'ятайте, що ви здатні впоратися з новими викликами. Підтримуйте позитивне мислення і відзначаєте свої досягнення, навіть невеликі.
- Ці рекомендації допоможуть вам успішно адаптуватися до умов отримання другої вищої освіти і зберегти психологічне благополуччя.

3.3. Особливості психологічного консультування здобувачів другої вищої освіти, що мають проблеми із соціальною адаптацією

Психологічне консультування здобувачів другої вищої освіти, які мають проблеми із соціальною адаптацією, включає специфічні підходи та методи, спрямовані на допомогу в подоланні труднощів та покращення їхнього психоемоційного стану. Ось основні особливості цього процесу:

1. Розуміння контексту та унікальних потреб

Здобувачі другої вищої освіти можуть мати різний життєвий досвід, що впливає на їх соціальну адаптацію. Консультант повинен враховувати:

- Професійний та життєвий досвід: Більшість здобувачів мають певний професійний досвід і можуть поєднувати навчання з роботою.
- Вікові особливості: Вік здобувачів другої вищої освіти часто старший за середній вік студентів, що може впливати на їх взаємодію з молодшими одногрупниками.

2. Індивідуальний підхід

Кожен здобувач має унікальні потреби та виклики. Психологічне консультування повинно бути індивідуалізованим, з акцентом на конкретні проблеми клієнта.

3. Робота з самооцінкою та впевненістю

Здобувачі другої вищої освіти можуть мати знижену самооцінку через відчуття відставання від однолітків або труднощі у поєднанні навчання з іншими обов'язками. Консультант має допомагати їм:

- Визначати та підкреслювати сильні сторони.
- Розвивати позитивне мислення та самомотивацію.

4. Розвиток соціальних навичок

Часто проблеми із соціальною адаптацією виникають через недостатні навички міжособистісного спілкування. Консультант може працювати над:

- Розвитком комунікативних навичок.
- Навичками управління конфліктами.
- Емоційною регуляцією.

5. Управління стресом та тривожністю

Здобувачі можуть стикатися з підвищеним рівнем стресу через навчання, роботу та особисте життя. Психолог може використовувати різні техніки для зниження стресу:

- Когнітивно-поведінкова терапія.
- Релаксаційні техніки.
- Методи майндфулнес.

6. Підтримка соціальної активності

Консультант може допомагати здобувачам знаходити можливості для соціальної активності, які відповідають їхнім інтересам та здібностям. Це може бути:

- Участь у групах за інтересами.
- Волонтерська діяльність.
- Заняття спортом.

7. Мотиваційна підтримка

Важливо допомагати здобувачам знаходити внутрішні та зовнішні джерела мотивації, ставити реалістичні цілі та підтримувати їх у їх досягненні.

8. Сімейна та групова терапія

Іноді корисно залучати до процесу консультування родину або використовувати групову терапію, де здобувачі можуть ділитися досвідом, підтримувати один одного та вчитися нових моделей поведінки.

9. Довгострокова підтримка

Процес соціальної адаптації може бути тривалим, тому важливо забезпечити клієнту довгострокову підтримку та періодичні консультації для закріплення позитивних змін.

Приклад консультаційної сесії

- Збір інформації: Виявлення основних проблем та викликів здобувача.
- Встановлення цілей: Разом з клієнтом визначення короткострокових та довгострокових цілей.
- Розробка плану дій: Створення плану, що включає розвиток необхідних навичок, підтримку соціальної активності та управління стресом.
- Регулярні зустрічі: Періодичні консультації для моніторингу прогресу та корекції плану за потреби.

Основних технік і методів, які можуть допомогти здобувачам другої вищої освіти з проблемами адаптації, існує багато. Ось кілька прикладів таких технік:

Когнітивно-поведінкова терапія (КПТ) : це терапевтичний підхід, спрямований на виявлення й зміну негативних думок, переконань та поведінки, які підтримують травматичний досвід. КПТ надає інструменти для розпізнавання шкідливих патернів мислення та заміни їх на більш позитивні та конструктивні.

Емоційно-фокусована терапія (ЕФТ): цей підхід фокусується на розвитку емоційної свідомості та регулювання емоцій. Психолог допомагає клієнту розробити навички визнавання та вираження емоцій, а також встановлення здорових зв'язків між емоціями та думками.

Техніки релаксації: це включає в себе різні методи, такі як глибоке дихання, прогресивна м'язова релаксація, медитація та йога. Ці техніки допомагають знизити рівень стресу, тривоги та покращити загальний стан психічного благополуччя.

Техніки саморегуляції: це включає в себе навчання клієнтів методом саморегуляції, таким як глибоке дихання, медитація, йога або техніки візуалізації. Ці техніки допомагають зменшити тривогу, стрес і фізичні симптоми, пов'язані з травмою.

Психоосвіти: психолог може проводити сесії психоосвіти, які надають інформацію про травматичні реакції, процеси відновлення та стратегії

подолання. Це допомагає мігрантам краще розуміти свої власні реакції і дозволяє їм розробити засоби для підтримки себе в подоланні травматичного досвіду.

Ці техніки можуть бути використані окремо або в поєднанні одна з одною, в залежності від потреб та уподобань клієнта. Важливо, щоб психолог відповідав на індивідуальні потреби та забезпечував підтримку та сприяння в роботі над подоланням травматичного досвіду.

Висновки до розділу III

Отже, у третьому розділі кваліфікаційної роботи було описано організацію здійсненого емпіричного дослідження, описано особливості сформованої вибіроків і методів, які застосовувалися для досягнення мети роботи. Також, перелічена кількість запитань і варіанти відповідей на кожен з методик, вказано ким і коли була розроблена оригінальна методика, а також ким і коли методика була адаптована українською, надані статистичні характеристики отриманих результатів, та показані результати аналізу даних, зібраних в процесі опитування учасників дослідження.

Відповідно до мети дослідження на підготовчому етапі його організації було підібрано психодіагностичний інструментарій, який дозволив перевірити сформульовану гіпотезу.

До інструментарію дослідження увійшли найбільш відповідні меті та завдання методики:

1. Велика п'ятірка рис особистості
2. Шкала толерантності до невизначеності
3. Методика діагностики соціально-психологічної адаптації (К. Роджерса та Р. Даймонда)
4. Методика дослідження рівня суб'єктивного контролю (Дж. Роттера)

Щоб дослідити особистісні особливості здобувачів другої вищої освіти було опитано 93 респондента. Також було виявлено, що розподіл між тих, хто

має дітей і ті, хто ні виявилося 50/50. Такі ж результати були після питання: “Чи втрачали ви джерело доходу?”.

Досліджено, що результати опитування шкал мають достатні показники узгодженості даних α -Кронбах.

Першою було досліджено по методиці дослідження рівня суб'єктивного контролю (РСК) Дж. Роттера де було виявлено, що більшість респондентів саме інтернального типу, а це говорить про те, що ці респонденти не перекладають відповідальність на всесвіт, батьків і т.д. Що в своїх невдачах, сімейних та міжособистісних стосунках, вони приймають свої недоліки і не перекладають відповідальності на інших.

Додатково було поділено по цій же методиці респондентів, які обрали направлення психології і респондентів інших направлень, так як спочатку ця методика і обиралася для курсової роботи, щоб перевірити гіпотезу, яка і підтвердилася, що саме респонденти, які обрали направлення психології, мають високі показники інтернального рівню суб'єктивного контролю і майже відсутні респонденти з більш вираженим екстернальним рівнем суб'єктивного контролю.

Відповідно до результатів методики “Велика п'ятірка рис особистості” виявлено, що переважна більшість респондентів має високі результати по шкалах : екстраверсія, сумлінність і відкритість досвіду. Також середні по: нейротизму і сумлінність. Це є очікуваним результатом, бо на нашу думку, людям, що обирають безперервне навчання чи поміняти професію і мають бути притаманні такі якості.

Відповідно до шкали толерантності до невизначеності, було виявлено, що більша частина респондентів має властивість особистості, що дозволяє їй витримувати пов'язані з невизначеністю смислових підвалин власного буття кризові прояви, які виникають під час переходу до нової ідентичності.

Далі розглянемо результати по методиці діагностики соціально-психологічної адаптації (К. Роджерса та Р. Даймонда) : переважна більшість має середні та високі результати по всім шкалам. Це добрий результат, тому

що для студентів, які вже мають не першу освіту, а також на сьогоднішній день додаткові особисті нюанси (діти, хвороби, війна і т.д.) корисно і доречно мати “адаптивність” як додаткову компетенцію. Також відповідно до шкал деякі респонденти з дуже низькими результатами.

Отже, респонденти, які мають дуже низькі результати по методиці діагностики соціально-психологічної адаптації, тому саме для них ми описали в цьому розділі рекомендації щодо психологічної самопомоги спрямованої на адаптацію в умовах отримання другої вищої освіти. Також, описано особливості психологічного консультування здобувачів другої вищої освіти, що мають проблеми із соціальною адаптацією.

Ефективне психологічне консультування здобувачів другої вищої освіти з проблемами соціальної адаптації вимагає комплексного підходу, який включає індивідуальну роботу, розвиток соціальних навичок, управління стресом та тривожністю, а також підтримку мотивації та соціальної активності.

Також, у процесі проведення дослідження з метою дослідити особистісні особливості здобувачів вищої другої освіти не було виявлено кореляції між обраними методиками. Тобто, відсутність кореляційних зв'язків між показниками локус-контролю та толерантність до невизначеності, а це може означати, що ці дві характеристики особистості функціонують незалежно одна від одної у досліджуваній вибірці.

Це може свідчити про те, що сприйняття людиною контролю над своїм життям та її здатність до толерантності до невизначеності не обов'язково взаємопов'язані.

ВИСНОВКИ

Дана кваліфікаційна робота була спрямована на дослідження особистісних особливостей здобувачів другої вищої освіти. Було описано та досліджено особистісні особистості.

Щоб дослідити особистісні особливості здобувачів другої вищої освіти було опитано 93 респондента. Окрім питань психологічних шкал, учасникам опитування було запропоновано вказати свій вік, а також свою стать. До вибірки увійшли 82,8% жінок та 17,2% чоловіків. Маємо припущення, що кількість жінок та чоловіків та їх нерівномірний розподіл не вплинув на подальший хід дослідження та аналізу, бо предметом дослідження є особистісні особливості здобувачів другої вищої освіти, і акцентуація на гендерному факторі не є доречною.

Середній вік вибірки складає 36-40 років, мінімальний 24 роки, а максимальний 50+ роки. Середнє відхилення віку біля 7 років. Людей з крайніми значеннями віку дуже мало, тож основна вибірка у нас лежить в межах 31 - 40 років.

Також було виявлено, що розподіл між тих, хто має дітей і ті, хто ні виявилось 50/50. Такі ж результати були після питання: “ Чи втрачали ви джерело доходу?”.

В першій частині кваліфікаційної роботи ми проаналізували літературу і визначили не тільки про особистісні особливості, безперервну освіту, а і специфіку професійної діяльності психолога. Також цікаво було проаналізувати що до формування особистості майбутнього психолога до яких належать такі чинники: вік, професійне становлення, самовиховання, формування мотивації при набутті студентами професійних якостей. Розібрали різницю між особистісними і психологічними особливостями.

Були описані теоретичні засади особистості як психологічного конструкту, проводився аналіз теоретичних підходів до розуміння та визначення поняття "особистість" в контексті психології.

Зрозуміло, що важливість формування і розвитку професійно важливих рис особистості практичного психолога визнається, але дослідження в цій області лише починаються. Основні вимоги до змісту освіти практичних психологів і концепції професійної підготовки вже представлені, але вимоги до особистості психолога-практика ще не є повністю об'єктивованими. Крім того, відсутній достатній аналіз ролі соціальної компетентності та соціальної злості майбутніх психологів в їх професійній діяльності.

Вказуючи на значення особистості у професійній діяльності психолога, наукові дослідження можуть сконцентруватися на формуванні особистісних особливостей майбутніх практичних психологів. Це означає аналіз і розвиток не тільки когнітивних і професійних навичок, але і таких якостей, як емпатія, етична чутливість, міжособистісна взаємодія та уміння працювати з людьми з високими культурними та соціальними контекстами. Це дозволяє краще варіант, які аспекти особистості впливають на якість психологічної практики та як ці аспекти можна врахувати в освітніх програмах та професійній підготовці майбутніх психологів.

Описали і дослідили феномен дорослих людей, які вчаться безперервно. Освіта дорослих – це процес особистісного, соціального та професійного розвитку людини впродовж її життя, що реалізується з метою поліпшення якості життя як окремого індивіда, так і суспільства загалом. Це всеосяжна й об'єднувальна ідея охоплює формальне, неформальне й інформальне навчання; вона втілюється з метою досягнення розвитку всіх сфер життєдіяльності людини на різних щаблях.

Отже, освіта дорослих має ґрунтуватися на засадах відкритості, саморозвитку на основі нових принципів, орієнтованих на соціально-економічні зміни в суспільстві, наявності відмінностей між навчальною і професійною діяльністю дорослих. Велике значення в освіті дорослих надається гнучким траєкторіям навчання, визнанню, сертифікації й акредитації.

У другому розділі кваліфікаційної роботи було описано спосіб організації дослідження, застосовані в дослідженні методики, перелічена кількість питань і варіанти відповідей на кожен з методик, вказано ким і коли була розроблена оригінальна методика, а також ким і коли методика була адаптована українською, надані статистичні характеристики отриманих результатів, та показані результати аналізу даних, зібраних в процесі опитування учасників дослідження.

Опитування було проведено віддалено, шляхом заповнення попередньо підготовлені форми опитувальника за допомогою інструменту Google Forms. Запрошення до участі було опубліковане в групах здобувачів другої вищої освіти Державного торговельно-економічного університету, а також групах серед студентів -психологів Київського інституту сучасної психології та психотерапії, також надіслано знайомим і друзям, що навчаються або вже здобули другу вищу освіту.

Саме тому, в третій частині кваліфікаційної роботи ми дослідили особистісні особливості здобувачів другої вищої освіти за допомогою психодіагностичного дослідження:

Для проведення емпіричного дослідження використані такі методи:

- Методика дослідження рівня суб'єктивного контролю (РСК) Дж. Роттера (адаптована НДІ ім. В.М. Бехтерева)
- Методика діагностики соціально-психологічної адаптації (К. Роджерс, Р. Даймонд)
- Опитувальник толерантності до невизначеності
- Велика п'ятірка рис особистості

Було розглянуто чи пов'язаний рівень суб'єктивного контролю з вибором навчання на спеціальність психолога. Розгляд цього питання дозволив зрозуміти, що саме респонденти, які обрали направлення психології мають високі показники інтернального рівню суб'єктивного контролю і майже відсутні респонденти з більш вираженим екстернальним рівнем суб'єктивного контролю. Це говорить про те, що студенти-психологи це люди, які вважають,

що більшість важливих подій у їх житті були результатом їх власних дій. Вони вважають себе відповідальними за те, що відбувається з ними, встановлюють зв'язок між власними якостями та проявленими зусиллями з результатами діяльності. Отже, ми приходимо до висновку, що рівень суб'єктивного контролю впливає на вибір навчання за спеціальністю психологія.

Також проведене дослідження показало, що обирають спеціальність психолога люди саме з інтернальним типом контролю.

Відповідно до шкали толерантності до невизначеності, було виявлено, що більша частина респондентів має властивість особистості, що дозволяє їй витримувати пов'язані з невизначеністю смислових підвалин власного буття кризові прояви, які виникають під час переходу до нової ідентичності.

Відповідно до результатів методики “Велика п'ятірка рис особистості” виявлено, що переважна більшість респондентів має високі результати по шкалах : екстраверсія, сумлінність і відкритість досвіду. Також середні по: нейротизму і сумлінність. Це є очікуваним результатом, бо на нашу думку, людям, що обирають безперервне навчання чи поміняти професію і мають бути притаманні такі якості.

В результаті дослідження по методиці діагностики соціально-психологічної адаптації, ми виявили, що хоч більшість мають високі результати, але є певна кількість респондентів (30%), які мають низькі та дуже низькі результати по шкалам. Особливо найнижчі результати по шкалі “емоційний комфорт”, тобто деякі відчувають емоційний комфорт лише на 20 зі 100 відсотків.

Отже, виявлені респонденти, які мають дуже низькі результати по методиці діагностики соціально-психологічної адаптації, тому саме для них ми описали в третьому розділі рекомендації щодо психологічної самопомоги спрямованої на адаптацію в умовах отримання другої вищої освіти. Також, описали особливості психологічного консультування здобувачів другої вищої освіти, що мають проблеми із соціальною адаптацією.

Ефективне психологічне консультування здобувачів другої вищої освіти з проблемами соціальної адаптації вимагає комплексного підходу, який включає індивідуальну роботу, розвиток соціальних навичок, управління стресом та тривожністю, а також підтримку мотивації та соціальної активності.

У процесі проведення дослідження з метою дослідити особистісні особливості здобувачів вищої другої освіти не було виявлено кореляції між обраними методиками. Тобто, відсутність кореляційних зв'язків між показниками локус-контролю та толерантність до невизначеності, а це може означати, що ці дві характеристики особистості функціонують незалежно одна від одної у досліджуваній вибірці.

Це може свідчити про те, що сприйняття людиною контролю над своїм життям та її здатність до толерантності до невизначеності не обов'язково взаємопов'язані.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Активні методи в роботі практичного психолога : навчальний посібник / [Долинська Л. В., Левченко М. В., Чепелева Н. В., Уманець Л. І.]. – К. : УДПУ ім. М. П. Драгоманова, 1994. – 81 с.
2. Бех І. Д. Становлення професіонала в сучасних соціальних умовах / І. Д. Бех // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2008. – № 2. – С. 109–115.
3. Безперервна освіта як принцип функціонування сучасних освітніх систем: (перший досвід становлення та розвитку в Україні): монографія / за заг. ред. В. І. Астахової; народ. укр. акад. - Харків: Вид-во НУА, 2011. - 214 с.
4. Бондаренко О.Ф. Психологічна допомога особистості / О. Ф. Бондаренко. – Х. : Фоліо, 1996. – 237 с.
5. Вітковська О.І. Професійне самовизначення особистості і практичні аспекти професійної консультації. - К. , 2001. -91 с.
6. Власова, О.І., Ващенко, І.В., Данилюк, І.В., Щербина, В.Л. (2016). Досвід міждисциплінарного дослідження розвитку цілісної особистості в контексті соціальних змін. Психологія і особистість. №2(1), 116-127.
7. Горностай, П.П., Титаренко Т.М. (Ред.). (2001). Психологія особистості: словник-довідник. К.: Рута.
8. Грень Л. М. Роль самооцінки у формуванні професійної самосвідомості студентів. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: зб. наук. праць. К., Вінниця: 2008. Вип. 19. С. 281-285.
9. Дзюба Т.М., Коваленко О.В. Психологія Дорослості з основами геронтології . Київ -2013- 196 с
10. Збірник методик для діагностики психологічної готовності військовослужбовців військової служби за контрактом до діяльності у складі миротворчих підрозділів: Київ-2011-281с.

11. Зверко Т. В. Формування антропогенної моделі виховання студентів в умовах безперервної освіти : дис. ... канд. соціол. наук з спец. 22.00.04 – спец. та галузеві соціології / Звiрко Тамара Василівна; наук. рук. Є. Г. Михайлева. – Харків, 2006.
12. Карабаєва, І.І. Наука – практиці: інтерактивні методи в роботі практичного психолога / І. І. Карабаєва // Обдарована дитина. – 2010. – № 3. – С. 28-38.
13. Карпенко, З. С. (2009). Аксіологічна психологія особистості. (Монографія). Івано-Франківськ: Лілея-НВ. Трофімов, А. Ю. (2019). Збереження психічного здоров'я та емоційного стану особистості після психотравмуючих ситуацій (втрата праці). Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Здоров'я у міждисциплінарному вимірі). (с. 79-81).
14. Крайг Г., Бокум Д. Психологія розвитку: Пітер-960с.
15. Крайніков Е. В. Психологія розвитку. Словник-довідник. – К.: Арістей 2004. – 260 с. – С. 244–247.
16. Кузікова С. Б. (2013). Уявлення про саморозвиток особистості в зарубіжних психологічних теоріях. Проблеми сучасної психології. (Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені І. Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України). Вип. 19, 323-333.
17. Лукашевич Н. П. Соціологія освіти / Н. П. Лукашевич, В. Т. Солодков ; под ред. Н. П. Лукашевича. – Киев : МАУП. 1997. – 224 с.
18. Михайлева Е. Г. Непрерывное образование как фактор развития интеллектуального потенциала украинского общества : монография / Е. Г. Михайлева ; Нар. укр. акад. – Харьков : Изд-во НУА, 2005. – 142 с.
19. Максименко, С. Д. Психологія особистості : підруч. для студ. вищ. навч. закладів / С.Д. Максименко, [К.С. Максименко, М.В. Папуча] ; за ред. С.Д.Максименка. К. : КММ, 2007-296 с.
20. Науково-методичні засади діяльності психологічної служби: Навчально-методичний посібник; В 2 т. / За ред.. В.Г.Панка, І.І.Цушка. – К.: Ніка-

- Центр, 2005. – Т.1. – 328 с.; Т.2. – 284 с.
21. Орбан-Лембрик Л.Е., Кощинець О.Ю Соціально-психологічна діагностика: навчально-методичний посібник / Л.Е.Орбан-Лембрик, О.Ю.Кощинець. – Івано-Франківськ, 2005. – 86с.
 22. Основи практичної психології / В.Панок, Т. Титаренко, Н. Чепелева та ін.: Підручник. К.: Либідь. Третє стереотипне видання – 2006. – 536 с.
 23. Панок В.Г. Психоконсультативні стратегії діяльності практичного психолога системи освіти: навч.-метод. посібник / В.Г.Панок, Я.В.Чаплак, Д.Д.Романовська; за наук. редакцією В.Г.Панка. – Чернівці: «Рута», Чернівецький національний університет, 2010. – 232с..
 24. Первин Л., Джон. О. Психологія особистості: Теорія і дослідження/Пер, с англ. М. С. Жам-кочьян под ред. В. С. Магуна — М.: Аспект Пресс, 2001.— 607 с.
 25. Посацький О.В. Особливості образу майбутнього в юнацькому віці / Збірник наукових праць інституту психології ім. Г.С. Костюка / За ред. Максименка С.Д. К., 2004. Т. 6. Вип. 3. С. 264-272.
 26. Про освіту: Закон України, редакція від 20.12.2019. Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
 27. Подоляк Л. Г., Юрченко В. І. Психологія вищої школи. К. : ТОВ «Філ-студія», 2006. 320 с. 329
 28. Поліщук В. М. Психологія повсякдення: реальність і міфи. Суми : Університетська книга, 2019. 148 с.
 29. Поліщук В. М. Розвивальне навчання у вищій школі: вихідні пізнавальні принципи. 2018. № 4. С. 58–69.
 30. Пляка Л. В.,Огарь С.В. Психологічний комплекс з вивчення особистості студента : Практичний посібник: Харків (НФаУ) 2016-126с.
 31. Психологічна енциклопедія / авт.-упоряд. О.М. Степанов. – К. : Академвидав, 2006. – 424 с.

32. Свааб Д. Ми- це наш мозок. Київ: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016- 496с.
33. Сергєєнкова О.П. Загальна психологія :навчальний посібник Київ: центр учбової літератури, 2021-296с.
34. Скок А.Г. Психологічна служба освіти: навчальний посібник / А.Г.Скок, І.М.Ющенко. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2013. – 240 с.
35. Сухенко Т.В. Як обрати професію майбутнього: посіб. З профорієнтації для молоді віком від 13 до 80 / Тамара Сухенко; пер. з рос. О.Ю. Коноз; худож.-оформлювач В.Кобець; дизайн В.Гливи. – 2-ге вид., допов. І переробл. – Харків: Фоліо, 2019. – 96ст.: іл.
36. Хьєлл Л., Деніель З. Теорія особистості. М.Кишинів, Молдавія: Argads Mantojums, 2016-704с.
37. Шапарь В. Б. Психологічний тлумачний словник найсучасніших термінів / В. Б. Шапарь. – Х. : Прапор, 2009. – 672 с.
38. Швалб, Ю. М. (2018). Мотиваційні підстави життєдіяльності особистості. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. (Психологія). Вип. 1 (8), 60-64.
39. Швалб, Ю. М., Волинець, Н. В. (2018). Проблеми методології дослідження психологічного благополуччя працюючої особистості (працівника). East European Science journal. Vol. 5 (33), 57-64.
40. Abul'khanova-Slavskaya K. A. Strategiya zhizni. М. : Mysl', 1991. 299 s.
41. Golovakha E. I. Zhiznennaya perspektiva i professional'noe samoopredelenie molodezhi. К. : Nauk. dumka, 1988. 144 s.
42. Levenets A. Ye. Psykholohichni osoblyvosti stanovlennia zhyttievoi perspektyvy v yunatskomu vitsi. : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. psykhol. nauk : spets. 19.00.07 "Vikova ta pedahohichna psykholohiia". К., 2006. 23 s.
43. Levin K. Dinamicheskaya psikhologiya : izbrannyye trudy. М. : Smysl, 2001. 570 s.

44. Leont'ev D. A. Test smyslozhiznennykh orientatsii (SZhO). M. : Smysl, 2000. 18 s.
45. Mukhanova I. F. Vyznachennia poniattia zhyttievoi perspektyvy u suchasni molodi. Tezy dopovidei Vseukrainskoi naukovoï konferentsii "Aktualni problemy psykholohii malykh hrup". K., 2011. S. 57-61.
46. Sidorenko E. V. Metody matematicheskoi obrabotki v psykhologii. SPb. : Rech', 2002. 350 s.
47. Todoriv L. D. Psykholohichni umovy formuvannia zhyttievykh perspektyv u rannii yunosti (kohnityvnyi aspekt) : avtoref. dys. na ... kand. psykhol. nauk: spets. 19.00.07 "Pedahohichna i vikova psykholohiia". K., 2000. 19 s.
48. Shvalb Yu. M. Tselepolagayushchee soznanie (psikhologicheskie modeli i issledovaniya). K. : Millennium, 2003. 152 s.
49. Frank L. K. Time perspective. Journal of Philosophy. 1939. Vol. 4. P. 293-312.

ДОДАТОК А

Текст опитувальника до методики діагностики соціально-психологічної адаптації

1. Зазнає незручність, коли вступає з кимось у розмову.
2. Немає бажання розкриватися перед іншими.
3. У всьому любить змагання, змагання, боротьбу,
4. Висуває високі вимоги.
5. Часто лає себе за зроблене.
6. Часто відчувається приниженим.
7. Сумнівається, що може подобатися комусь із осіб протилежної статі.
8. Свої обіцянки виконує завжди.
9. Теплі, добрі стосунки з оточуючими.
10. Людина стримана, замкнена; тримається від усіх трохи осторонь.
11. У своїх невдачах звинувачує себе.
12. Людина відповідальна; на нього можна покластися.
13. Відчуває, що не в силах хоч щось змінити, всі зусилля марні.
14. На багато дивиться очима однолітків.
15. Приймає загалом ті правила та вимоги, яким належить дотримуватися.
16. Власних переконань та правил не вистачає.
17. Любить мріяти – іноді просто серед білого дня. Насилу повертається від мрії насправді.
18. Завжди готовий до захисту і навіть нападу: "застряє" на переживання образ, подумки перебираючи способи помсти.
19. Вміє керувати собою та власними вчинками, змушувати себе, дозволяти собі; самоконтроль йому не проблема.
20. Часто псується настрій: накочує зневіру, нудьга.
21. Все, що стосується інших, не хвилює: зосереджений на собі, зайнятий

собою.

22. Люди, як правило, йому подобаються.

23. Не соромиться своїх почуттів, відкрито їх висловлює.

24. Серед великого збігу народу буває трохи самотньо.

25. Зараз дуже не по собі. Хочеться все кинути, кудись сховатися.

26. З оточуючими зазвичай ладнає.

27. Найважче боротися з самим собою.

28. Насторожує незаслужене доброзичливе ставлення оточуючих.

29. У душі – оптиміст, вірить у краще.

30. Людина неподатлива, уперта; таких називають важкими.

31. До людей критичний і судить їх, якщо вважає, що вони цього заслуговують.

316

32. Зазвичай відчувається не ведучим, а веденим: йому не завжди вдається мислити та діяти самостійно.

33. Більшість із тих, хто його знає, добре до нього ставиться, любить його.

34. Іноді бувають такі думки, якими не хотілося б ні з ким ділитися.

35. Людина із привабливою зовнішністю.

36. Почувається безпорадним, потребує когось, хто був би поруч.

37. Приймавши рішення, слідує йому.

38. Приймає, начебто, самостійні рішення, неспроможна звільнитися від впливу інших людей.

39. Зазнає почуття провини, навіть коли звинувачувати себе ніби ні в чому.

40. Відчуває ворожість до того, що його оточує.

41. Усім задоволений.

42. Вибитий із колії: не може зібратися, взяти себе в руки, організувати себе.
43. Відчуває млявість; все, що раніше хвилювало, стало раптом байдуже.
44. Врівноважений, спокійний.
45. Розлютившись, нерідко виходить із себе.
46. Часто відчувається скривдженим.
47. Людина рвучка, нетерпляча, гаряча: не вистачає стриманості.
48. Буває, що пліткує.
49. Не дуже довіряє своїм почуттям: іноді вони підводять його.
50. Досить важко бути самим собою.
51. На першому місці розум, а не почуття: перш ніж щось зробити, подумає.
52. Те, що відбувається з ним тлумачить на свій лад, здатний вигадувати зайвого. Словом – не від цього світу.
53. Терпимий до людей, і приймає кожну людину такою, якою вона є.
54. Намагається не думати про свої проблеми.
55. Вважає себе цікавою людиною – привабливою як особистість, помітним.
56. Людина сором'язлива, легко тушкується.
57. Обов'язково треба нагадувати, підштовхувати, щоб довів справу до кінця.
58. У душі відчуває перевагу над іншими.
59. Немає нічого, в чому б висловив себе, виявив свою індивідуальність, своє Я.
60. Боїться, що подумають про нього інші.
61. Честолюбний, небайдужий до успіху, похвали: у тому, що для нього суттєво, намагається бути серед найкращих.

62. Людина, у якої зараз багато чого гідне зневаги.
63. Людина діяльна, енергійна, сповнена ініціатив.
64. Пасує перед труднощами та ситуаціями, які загрожують ускладненнями.
65. Себе просто недостатньо цінує.
66. За натурою ватажок і вміє проводити інших.
67. Належить до себе в цілому добре.
68. Людина наполеглива, наполеглива; йому завжди важливо наполягти своїм.
69. Не любить, коли з ким-небудь псуються стосунки, особливо якщо розбіжності загрожують стати очевидними.
70. Довго не може прийняти рішення, а потім сумнівається у його правильності.
71. Перебуває у розгубленості; все сплуталося, все змішалось в нього.
72. Задоволений собою.
73. Невдачливий.
74. Людина приємна, що сприяє собі.
75. Особою, може, і не дуже гарний, але може подобатися як людина, як особистість.
76. Зневажає осіб протилежної статі та не зв'язується з ними.
77. Коли треба щось зробити, охоплює страх: а раптом – не впораюся, а раптом – не вийде.
78. Легко, спокійно на душі, немає нічого, що сильно б турбувало.
79. Вміє наполегливо працювати.
80. Відчуває, що росте, дорослішає: змінюється сам і змінюється ставлення до навколишнього світу.
81. Трапляється, що говорить про те, в чому зовсім не розуміється.
82. Завжди каже тільки правду.

83. Стривожений, стурбований, напружений.
84. Щоб змусити хоч щось зробити, потрібно як слід наполягти, і тоді він поступиться.
85. Відчуває невпевненість у собі.
86. Обставини часто змушують захищати себе, виправдовуватися та доводити свої вчинки.
87. Людина поступлива, податлива, м'яка у відносинах з іншими.
88. Людина розумна, любить розмірковувати.
89. Іноді любить похвалитися.
90. Приймає рішення і відразу їх змінює; зневажає себе за безвольність, а зробити із собою нічого не може.
91. Намагається покладатися на свої сили, не розраховує на чийсь допомога.
92. Ніколи не спізнюється.
93. Зазнає відчуття скутості, внутрішньої несвободи.
94. Виділяється серед інших.
- 318
95. Не дуже надійний товаришу, не в усьому можна покластися.
96. У собі все ясно, добре розуміє себе.
97. Товариська, відкрита людина; легко сходяться з людьми.
98. Сили та здібності цілком відповідають тим завданням, які доводиться вирішувати; з усім може впоратися.
99. Себе не цінує: ніхто його всерйоз не сприймає; у кращому випадку до йому поблажливі, просто терплять.
100. Турбується, що особи протилежної статі надто займають думки.
101. Усі свої звички вважає добрими.

ДОДАТОК Б

№	Показники	Номери висловлювань	Норми
	Адаптивність	4,5,9,12,15,19,22,23,26,27, 29, 33, 35, 37, 41, 44, 47, 51, 53, 55, 61, 63, 67, 72, 74, 75, 78, 80, 88, 91, 94, 96, 97, 98	(68–170) 68–136
	Деадаптивність	2, 6, 7, 13, 16, 18, 25, 28, 32, 36, 38, 40, 42, 43, 49, 50, 54, 56, 59, 60, 62, 64, 69, 71, 73, 76, 77, 83, 84, 86, 90, 95, 99, 100	(68–170) 68–136
	Брехливість –	34, 45, 48, 81, 89	(18–45) 18–36
	+	8, 82, 92, 101	
	Прийняття себе	33, 35, 55, 67, 72, 74, 75, 80, 88, 94, 96	(22–52) 22–42
	Неприйняття себе	7, 59, 62, 65, 90, 95, 99	(14–35) 14–28
	Визнання інших	9, 14, 22, 26, 53, 97	(12–30) 12–24
	Невизнання інших	2, 10, 21, 28, 40, 60, 76	(14–35) 14–28
	Емоційний комфорт	23, 29, 30, 41, 44, 47, 78	(14–35) 14–28
	Емоційний дискомфорт	6, 42, 43, 49, 50, 83, 85	(14–35) 14–28
	Внутрішній контроль	4, 5, 11, 12, 19, 27, 37, 51, 63, 68, 79, 91, 98, 103	(26–65) 26–52
	Зовнішній контроль	25, 36, 52, 57, 70, 71, 73, 77	(18–45) 18–36
	Домінування	58, 61, 66	(6–15) 6–12
	Відомість	16, 32, 38, 69, 84, 87	(12–30) 12–24
	Ескапізм	17, 18, 54, 64, 86	(10–25) 10–20

ДОДАТОК В

1. Будь-яку справу можна зробити правильними шляхами
2. Визначеність у діях завжди краща нерішучості
3. У найкращих керівників вказівки настільки точні, що підлеглим нема про що турбуватися
4. Розумна людина впорядковує своє життя таким чином, щоб не хвилюватися весь час через дрібниці
5. Краще дотримуватися обраного методу ведення справ, чим міняти його, оскільки це може призвести до плутанини
6. Краще спробувати (скористатися нагодою) та зазнати невдачі, чим йти все життя второваною доріжці
7. Завдання для мене малопривабливе, якщо я не вважаю її вирішеною
8. Я відчуваю дискомфорт у відносинах з людьми до тих пір, поки не зрозумію їхню поведінку
9. Я починаю досить сильно хвилюватися, якщо опиняюся в ситуації, яку не можу контролювати
10. Практично кожна проблема має якесь рішення
11. Мене бентежить, якщо я не можу слідувати за ходом думок іншої людини
12. Я завжди відчував, що існують чіткі відмінності між правильним та неправильним
13. Мене непокоїть, якщо я не знаю, як інші люди реагують на мене
14. Якщо не дотримуватися принципів, ніщо у цьому світі не буде доведено до кінця
15. Невизначені та імпресіоністські картини насправді ніщо в мені не торкаються
16. Іноді мені приносить задоволення порушити правило і зробити те, чого я сам від себе не очікував
17. Я люблю занурюватися в нові ідеї, навіть якщо пізніше виявиться, що

я просто втратив час

18. Бездоганна гармонія – сутність кожної гарної композиції

19. У довгостроковій перспективі досягти більшого можливо, вирішуючи маленькі та прості проблеми, ніж великі та складні

20. Людина, яка веде рівне, розмірене життя (без особливих сюрпризів та несподіванок), насправді має бути вдячний долі

21. Фахівець, який не може дати чіткої відповіді, можливо, не дуже багато знає

22. Немає такого явища, як проблема, яку не можна вирішити

23. Хороша робота - це та, на якій завжди ясно, що і як це потрібно робити

24. Звичне завжди краще за незнайомого

25. Людина, яка веде рівне, розмірене життя (без сюрпризів та несподіванок), насправді повинен бути вдячний долі

26. Я більше люблю вечірки зі знайомими людьми, ніж ті, де більшість людей мені зовсім не знайомі

27. Чим швидше ми прийдемо до єдиних цінностей та ідеалів, тим краще

28. Я хотів би пожити якийсь час у новій для мене країні

29. Люди, які підкорили своє життя розкладу, можливо, позбавляють себе більшості радостей життя

30. Цікавіше займатися складнішою проблемою, ніж вирішувати просту

31. Часто найцікавіші та заводячі інших люди – це ті, хто не боїться бути оригінальним та несхожим на інших

32. Вчителі та наставники, які нечітко формулюють завдання, дають шанс проявити ініціативу та оригінальність

33. Хороший вчитель – це той, хто змушує тебе розмірковувати про твій погляд на життя

Обробка та інтерпретація результатів

Обробка результатів полягає в простому підсумовуванні набраних балів. При цьому кожній відповіді присвоюється від 1 до 7 (цілком не згоден – 1 бал, цілком згоден – 7 балів); необхідно підрахувати за зворотним напрямком бали

за такими пунктами: 15, 24, 25.

Толерантність до невизначеності (ТН): 6, 15, 16, 17, 24, 25, 28, 29, 30, 31, 32, 33. 12–35 – низький показник, 36–60 – середній, 61–84 – високий.

Інтолерантність (ІТН): 1, 2, 3, 4, 5, 10, 12, 14, 18, 21, 22, 23, 27. 350 13–38 – низький показник, 39–65 – середній, 66–91 – високий.

Міжособистісна інтолерантність до невизначеності (МІТН): 7, 8, 9, 11, 13, 19, 20, 26. 8–23 – низький показник, 24–40 – середній, 41–56 – високий.

ДОДАТОК Д

Корреляційна матриця (Примечание. * p < .05, ** p < .01, *** p < .001)

			стена_Ізаг	стена_Ідос	стена_Іневд	стена_Ісім'я	стена_Івироб	стена_Іміжос	стена_Іздор
аг	стена_Із	r Пірсона	—						
		df (ступенів свободи)	—						
		p-значення	—						
ос	стена_Ід	r Пірсона	0.559**	—					
		df (ступенів свободи)	6	—					
		p-значення	<.001	—					
евд	стена_Ін	r Пірсона	0.858**	0.442**	—				
		df (ступенів свободи)	6	6	—				
		p-значення	<.001	<.001	—				
м'я	стена_Ісі	r Пірсона	0.730**	0.392*	0.670**	—			
		df (ступенів свободи)	6	6	60	—			
		p-значення	<.001	0.002	<.001	—			
ироб	стена_Ів	r Пірсона	0.803**	0.421**	0.628**	0.591**	—		
		df (ступенів свободи)	6	6	60	60	—		
		p-значення	<.001	<.001	<.001	<.001	—		

Корреляційна матриця (Примечание. * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$)

			стена _Ізаг	стена _Ідос	стена_І невд	стена_І сім'я	стена_Іви роб	стена_Імі жос	стена_І здор
жос	стена_Імі	г Пірсона	0	0.	0.5	0.1	0.27	*	—
		df (ступенів свободи)	.461 **	555 **	26 **	56	8		
		р-значення	<	<.	<.	0.2	0.02		
			.001	001	001	25	9		
дор	стена_Із	г Пірсона	0	0.	0.5	0.5	0.53	*	0.266
		df (ступенів свободи)	.652 **	206	45 **	21 **	1 **		
		р-значення	<	0.	<.	<.0	<.0	0.037	
			.001	108	001	01	01		